

Тема:
позиційні війни

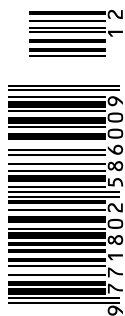

Геополітичні розклади — 2012

Російські страшилки

Держава понад усе?

Свій час

В нашому просторі

Автор:
Федор Віцо

вдома на чужині

- 8 Лубош Палата
Мільярдер хоче очистити Чехію від корупції

гості

- 9 Дмитро Тимчук:
„На сьогоднішню головна небезпека для України – це її влада”

Підвищення зарплат у російських Збройних Силах – це далеко не модернізація війська. На тлі того, що переговори про розміщення елементів ПРО в Європі зайшли в глухий кут, Росія зараз демонструє (власне, як завжди в подібних випадках) неадекватність.

тема: позиційні війни

- 12 Михайло Самусь
Геополітичні розклади – 2012

Україна, обравши собі шлях „позаблокового нейтралітету”, в черговий раз поставила себе у дуже незручну та вразливу позицію. Адже, назвавшись позаблоковою державою, вона заявила не тільки про відсутність будь-яких ворогів чи противників на міжнародній арені, але і про відсутність справжніх союзників.

„Український журнал”
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний
місячник для українців у Чехії, Польщі
та Словаччині

№ 12 (71), 2011, рік шостий

Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія:

Петро Андрусечко (головний редактор)

Прага – Ленка Віх (керівник проекту),

Богдан Копчак, Валентина Люля,

Інна Біланін, Богдан Зілінський,

Рене Кочік, Яна Леонтієва

Варшава – Ростислав Крамар,

Петро Тима, Анна Коженьовська-Бігун,

Ярослав Пристах

Пряшів – Олесь Мушинка

Київ – Богдана Матіяш

Львів – Анастасія Левкова,

Богдан Бачинський

Познань – Катерина Шестакова

Коректор: Надія Іздрик

Художнє оформлення

та верстка: Ондра Гулеш

Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.

Редакція залишає за собою право
не у всьому погоджуватися з думками
і поглядами авторів, скорочувати
матеріали і виправляти мову.

Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026

ISSN 1802-5862

- 16 Володимир Копчак
„Сита” армія
- 20 Антон Міхненко
Перспективи по-придністровськи
- 23 Дмитро Богданов
Російські страшилки
- 26 Михайло Самусь
Мілітарний дисонанс
- 28 Сергій Сарки
Нагірно-Карабаський конфлікт: Позиційна війна
низької інтенсивності
- 31 Ярослав Коцішевський
„Арабська весна” породила непередбачуваність

з краю

- 32 Василь Кнайпа
Росія – Україна: „примушення до дружби”

Газ, точніше, розрахунки за нього, залишаються ключовим важелем російського впливу на Київ. На Печерських пагорбах уже вголос визнають, що потрапили в пастку, погодившись на скандальні „Харківські угоди” в квітні минулого року.

35 Михайло Гончар
Газові потоки Росії

Відкриття „Північного потоку“ зайвий раз підтверджує той факт, що Росія продовжує реалізовувати енергетичну стратегію, затверджену ще 2003 року і розвинену в 2009-ому.

37 Володимир Горбач:
„Влада втручатиметься у виборчий процес“

40 Володимир Фесенко
Новий Закон про вибори: хто здобуде,
хто втратить?

41 Юлія Тищенко
Нові вертикалі кримської політики

43 Андрій Портнов
Держава понад усе?

культрєвию

44 Галина Ткачук:
„Я, оце ж бо, митець!“

47 Галина Ткачук
Листопад

48 Тамара Злобіна
Нове мистецтво рукоділля: від re-cycling
до up-cycling

50 письменницька колонка
Яна Дубинянська
Свій час

Час – нерівномірний. Фізично, матеріально, насправді. Він то розтягується, як гумова рукавичка, то зіжмакується у безформну масу; він зупиняється зовсім, щоб потім полетіти з шаленою швидкістю; він з однаковою легкістю може вмістити все або нічого.

51 Юрко Іздрик
ГОЛОВНИЙ БІЛЬ ДЯТЛА

52 Олег Коцарев
Маленька галицька туристична ідилія

53 рецензії та анотації

УЖ у мережі Facebook!

„Український журнал“ уже доступний в мережі Facebook, де для всіх охочих відкрито простір для дискусій та коментарів стосовно актуальних та архівних номерів нашого часопису. Окрім сторінки „Український журнал“, пропонуємо також відвідати групу „Фільми України / Films of Ukraine“, де можна ознайомитись з актуальною інформацією про перегляди українського кіно в Празі та про закордонні фестивалі й акції, в рамках яких презентуються українські фільми.

Наш читачу!

➤ Рік, що добігає кінця, приніс чимало подій та неспокою. Європою котиться чергова економічна криза, яка набирає обертів. Світ охопили масові протести. Як показують останні події в Єгипті, „Арабська весна“ не завершилася, її результат передбачити важко. Іран реалізує свою ядерну програму, а Захід спільно з Ізраїлем усе частіше пропонують стримати Тегеран військовими методами. Певна річ, це поглибить дестабілізацію в регіоні.

На цьому тлі, попри економічні проблеми, Європа виглядає цілком безпечною, проте сьогоднішнє відчуття безпеки може бути абсолютно оманливим. По-перше, непокоїть іранське питання. По-друге, в листопаді цього року міністр внутрішніх справ Сербії, яка отримала зелене світло євроінтеграції, не виключив у майбутньому вступу своєї країни у війну за Косово. Міністр внутрішніх справ Сербії Івіца Дачич, коментуючи напади на сербів у Косово, зазначив, що Сербія неодноразово втрачала та повертала собі Косово. По-третє, східні партнери ЄС мають справу із замороженими конфліктами на власних територіях. Йдеться про Нагірний Карабах, Придністров'я та Південну Осетію.

Майбутній старий/новий президент Росії Володимир Путін мріє про відродження імперії. На жаль, у російських планах Україні завжди бронювали „почесне“ місце. А тим часом „прагматична“ українська влада потонула в непередбачуваності. Невідомо, чим завершиться саміт Україна–НАТО, запланований на 19 грудня. Юлія Тимошенко сидить у в'язниці, Євросоюз наполягає на її звільненні. В Києві тим часом усе частіше кажуть про поворот інтеграційної політики в російському напрямку. Ніхто не знає – йдеться про спробу шантажу, чи про реальний поворот? Влада боїться власних громадян (напевне, небезпідставно). У цьому річницю Майдану проти нечисленних демонстрантів виставили ледь не дві тисячі бійців міліції. Отже, напередодні Нового Року ми можемо сказати нашим читачам тільки одне: далі буде!

П. Анд.

Конструктивне антиклерикальне „ні“?

➤ Рух підтримки Палікота – антиклерикальна партія, що на жовтневих виборах здобула 10% сеймових мандатів і посіла третє місце серед переможців кампанії – скерувала 27 жовтня лист до спікера Сейму з вимогою забрати католицький хрест із залу пленарних засідань нижньої палати польського парламенту. Таким чином, Рух підтримки Палікота ще до інавгурації парламенту нового скликання активізував дискусію про роль Церкви, релігійних символів і моралі в країні над Віслою.

Напевно, хрест буде першим дзвіночком антиклерикальних суперечок у Сеймі – відповідні записи містяться в програмі Руху Палікота. Невідомо, однак, чи дискусія дійсно буде конструктивною: адже представники утвореної щойно перед виборами партії загалом мають невеликий політичний досвід і використовують свою позицію більше для власної популяризації на шпальтах табloidів та в ток-шоу.

Католицький хрест висить в залі пленарних засідань польського Сейму з 1997 року. Його повісили потайки вночі депутати парламентської фракції Виборчої акції „Солідарність” перед першим засіданням Сейму третього скликання.

Чеський парламент схвалив урядові реформи

➤ Гарячий початок листопада приготувала чеська соціал-демократична опозиція (ČSSD) для чеського уряду і всієї нижньої палати парламенту. Депутати від ČSSD спробували обструкціями заборонити праві урядові більшості проголосувати за низку реформних законів. Промови опонентів – і зокрема гостра критика податкової і пенсійної реформи – тривали шість днів (але і ночей), бо палата працювала майже у цілодобовому режимі. Сесія зрушила з місця аж після того, як праві внесли поправку в регламент, згідно з якою дискусію до всіх законопроектів було об'єднано в один „пакет” і депутатам надано право лише двічі на 20 хвилин взяти слово. Уряд прем'єра Петра Нечаса заявляє, що реформами реагує на світову фінансову і економічну кризу і прогнозоване

сповільнення чеської економіки через кризу в єврозоні. Опозиція таке тлумачення заперечує і звертає увагу зокрема на те, що вже з початку січня громадяни дочекаються стрімкого зростання цін. Реформа податкової системи передбачає, що „знижений” податок на додаткову вартість підніметься з 10 на 14 відсотків. А в цій податковій категорії є і ліки, харчі, книги, комунальні послуги, громадський транспорт...

Опозиціонери мають намір звернутися до Конституційного суду, оскільки урядова більшість зміною регламенту сесії позбавила критиків законів можливості вільної дискусії.

Тимошенко та загрози Угоді про асоціацію

➤ Європейський парламент засудив вирок у справі Юлії Тимошенко. У резолюції, прийнятій 27 жовтня, євродепутати визнали процес над колишнім прем'єр-міністром України „зловживанням судовою системою для політичного переслідування провідних опозиційних політиків України”. Європарламент вважає: „якщо вирок Юлії Тимошенко не буде переглянуто, це поставить під загрозу підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та її ратифікацію”.

Польські експерти коментують заклик Ю. Тимошенко до лідерів ЄС, щоб, попри вирок для неї, не припиняти переговори з Україною і не блокувати ратифікації Угоди про асоціацію. На думку аналітиків, це суто внутрішньополітичний хід колишньої голови українського уряду: адже справа йде не про її нібито персональну „жертвність” (яку вона демонструє власному електорату), а про принципи демократії в Україні загалом.

Тим часом 15 листопада кілька годин вирішувалося, чи Віктор Янукович прилетить до польського Вроцлава на заплановану зустріч з президентами Польщі й Німеччини – офіційна київська влада, коментуючи затримку, говорила про туман над містом і неможливість посадки, тоді як вроцлавський аеропорт працював у нормальному режимі. У той самий час український парламент відхилив поправку до Кримінального кодексу, завдяки якій Ю. Тимошенко могла б вийти на свободу. Це ускладнило переговори Януковича у Польщі: адже Б. Коморовський та Х. Вульф мали намір переконати

Януковича випустити експрем'єрку, наголошуючи, що це – умова інтеграції України з ЄС.

Правозахисники: Польща не обстоює прав людини

➤ Amnesty International негативно оцінила головування Польщі в Раді Європейського Союзу через брак прогресу у сфері захисту прав людини. Наприкінці жовтня організація, зокрема, звернула увагу на відсутність поступу у висвітленні справи секретних американських в'язниць у Європі, відсутність тиску на Білорусь через порушення прав людини і на Хорватію – за покриття військовиків, обвинувачених у злочинах під час війни на Балканах. Польща ці закиди відхиляє.

Преса: Польща – спостерігач чи „локомотив Європи”?

Більша частина періоду головування Польщі у Раді Європейського Союзу минула, з цієї нагоди вплиове французьке видання „Le Monde” стверджує, що криза у єврозоні роль Польщі звела до простого спостерігача. Як пише газета, Варшаву виключено з процесу прийняття ключових для Європи рішень. „Le Monde” пише, що Польща боїться поділу Європи на дві зони – зі спільною євровалютою і без неї. Тим часом італійська „La Repubblica” назвала Польщу „локомотивом Європи”, що через позитивні тенденції в економіці та досить лагідні наслідки кризи прагне стати лідером у регіоні.

Європарламент нагородив діячів „арабської весни”

➤ Цьогорічна премія імені Андрія Сахарова наприкінці жовтня присуджена п'ятьом активістам демократичного руху „арабської весни”: посмертно – Мохамедові Бовазізі з Тунісу, а також єгиптянці Асмі Махфуз, лівійцеві Ахмедові аль-Санусі та Разанові Зейтовнегу й Алі Фарзатові з Сирії.

Нагорода надається щорічно Європейським парламентом людям чи організаціям, що зробили великий внесок у боротьбу за свободу слова і поглядів. Розмір премії – 50 тис. євро. Цього року на нагороду Сахарова висувався, зокрема, Зміцер Бандаренка, діяч білоруської

опозиції й один із засновників правозахисної організації „Хартія-97“. Та європарламентарі звернули свій погляд на Південь, а не на Схід.

Нова візова інформаційна система в ЄС

➤ Вночі проти 4 листопада на східному кордоні ЄС введено нову візову інформаційну систему ЄС (VIS). Візова інформаційна система допомагатиме в обміні даних про короткострокові візи до країн Шенгенської зони, які зберігатимуться протягом 5 років. Нову систему першими ввели прикордонні служби Польщі, Угорщини та Словаччини. Система також передбачає обов'язок знімати відбитки пальців громадян держав з-поза ЄС, що буде вводиться етапами.

Врятовують єврозону китайці?

➤ Криза в Греції та погана економічна ситуація в Італії – це теми номер один саміту Великої двадцятки, який відбувся у французьких Каннах. Його учасники вирішили, що слід опрацювати міжнародну монетарну систему, яка враховуватиме економічну позицію великих держав світу зі швидким економічним розвитком – таких, як Китай, Бразилія чи Індія. Цей крок аналітики вже назвали сигналом для китайців, які можуть допомогти ЄС подолати кризу.

Чергова фракція польського Сейму

➤ „Солідарна Польща“ – це наступна група, яка утворилася внаслідок розколу в найбільшій опозиційній партії країни „Право і справедливість“. Її лідер – ще нещодавно заступник голови партії Ярослава Качинського Збігнев Зьобро – разом з кількома іншими сильними політиками був виключений з рядів партії. Колишній міністр юстиції в уряді Ярослава Качинського після програних парламентських виборів розкритикував ситуацію в партії, за, зокрема, „авторитарний“ спосіб управління Качинського.

Додаймо, це вже не перший розкол у лавах „Право і справедливість“. У першій половині цього року з партії вийшла група політиків, які утворили нову силу – „Польща

– найважливіша“. Однак невдовзі частина її членів перейшла до правлячої „Громадянської платформи“. Як підкреслюють експерти, чергову „партію“ критиків Качинського „Громадянській платформі“ не вдасться перетягнути до себе: Зьобро далекий від її ідей.

Економіка чи геополітика?

➤ Північний газопровід або „Норд Стрім“, який прокладено дном Балтійського моря, з'єднав Росію та Німеччину 8 листопада, оминаючи транзитні країни, зокрема, Україну. Російсько-німецький договір про будівництво трубопроводу було підписано у Берліні восени 2005 року. Контрольний пакет акції газопроводу належить російському „Газпрому“. Окрім Росії та Німеччини, в проєкті беруть участь також компанії з Голландії та Франції.

Експерти згідно наголошують, що, попри слова німецького канцлера Ангели Меркель про економічний характер проєкту, „Норд Стрім“ є розв'язанням суто геополітичним: адже собівартість пересилки газу викликає сумніви щодо його економічної доцільності.

Наступного року буде прокладено другу нитку трубопроводу, що дозволить прокачувати з Росії до Німеччини 55 мільярдів кубометрів газу щороку.

„Північний потік“ нині становить головну конкуренцію для Ямальського газопроводу, яким російське блакитне паливо через польську й білоруську території постачається до країн Західної Європи. Територією України, додаймо, забезпечуються газом території, головним чином, на південь від Словаччини й Чехії – отже, більшим конкурентом для Києва може стати „Південний потік“ дном Чорного моря.

Врона сів „на живіт“

➤ Аварійна посадка у варшавському аеропорту Боїнга-767 польських авіаліній „LOT“, що виконував рейс зі Сполучених Штатів, викликала справжній фурор у країні. Літакові не вдалося випустити шасі. Після годинного кружання над польською столицею капітан Тадеуш Врона вирішив посадити машину без шасі. Посадка пройшла вдало, завдяки співпраці службам аеропорту й екіпажу – а Т. Врона за лічені години

став героєм польського Інтернету. На борту знаходилося більше 200 пасажирів та екіпаж.

За попередніми даними, збій дала гідравлічна система літака.

Міністр промисловості не переконав

➤ Слово „корупція“ останньо найчастіше згадувалося в справі чеського экс-міністра промисловості Мартіна Коцоурека. Член уряду не зміг переконливо пояснити проходження 16 мільйонів крон (653 тис. євро), які у 2008 році раптово з'явилися на рахунку його матері-пенсіонерки. На прес-конференції, яку Коцоурек зібрав 9 листопада, він переконував, що гроші, про які йде мова, ним були чесно зароблені. А через інвестиційний фонд вони „допливли“ до матері лише тому, щоб не ділити їх зі своєю дружиною, з якою саме в той час він розлучався. На думку юристів, яких попросили дати оцінку такої заяви міністра, Коцоурек так чи інакше порушив закон. А журналістські розслідування свідчать про наступне: „корупційні“ мільйони у Коцоурека з'явилися в часі, коли він працював для державного енергетичного монополіста ČEZ. У справі єдиний позитивний момент – іще того самого дня, коли відбулася скандальна прес-конференція Коцоурека, прем'єр-міністр Петр Нечас прийняв відставку міністра.

Радічова веде Словаччину до позачергових виборів

➤ Парламент Словаччини 11 жовтня відправив у відставку правий уряд Івети Радічової, заблокувавши розширення повноважень Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF). За розширення повноважень EFSF і довіру Кабінету міністрів Словаччини висловилися 55 парламентарів при необхідних 76 голосах. Радічову підвів один з коаліційних партнерів, партія SaS, для якої розширення фонду було принциповим питанням. SaS вважає, що Словаччина і Євросоюз не повинні брати участь у подальшій масштабній фінансовій допомозі Греції, яка перебуває на межі банкрутства. Рішення про розширення повноважень Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF) було погоджено лідерами країн єврозони ➤

У липні цього року і Словаччина залишалася останньою країною єврозони, що не ратифікувала відповідних поправок до національного законодавства. Після відставки словацького уряду парламент до питання розширення повноважень EFSF повернувся знову – на цей раз завдяки голосам опозиційних депутатів проект було прийнято. За голоси опозиції три з чотирьох партій, що входили в уряд Радічової, заплатили згодою провести дострокові вибори 10 березня 2012 року. Охочих очолити на п'ять місяців тимчасовий уряд між політиками не виявилось, тож Івета Радічова поведе країну аж до виборів. Уряд зобов'язався до виборів не проводити жодних радикальних кроків. Переможцем жовтневої урядової кризи в Словаччині аналітики вважають колишнього прем'єра Роберта Фіца. Його ліва опозиційна партія „Smer“ є імовірним переможцем позачергових виборів, а Фіцо – імовірним новим прем'єром Словаччини.

Нові парламент та уряд Польщі – під твердою рукою Дональда

У Варшаві 8 листопада розпочалося перше засідання новообраних Сейму та Сенату Польщі. На першому засіданні нового Сейму прем'єр-міністр Дональд Туск склав повноваження свого кабінету, відтак його знову призначив президент Броніслав Коморовський головою Ради Міністрів. Партія Дональда Туска „Громадянська платформа“ перемогла у жовтневих парламентських виборах, здобувши 39% голосів поляків.

Тим часом, неофіційно, головна інтрига призначень розгорнулася навколо імені Гжегожа Схетини – спікера Сейму попереднього скликання й співзасновника „Громадянської платформи“. Як говорять люди з оточення Дональда Туска, новообраний прем'єр захотів зменшити силу впливового політика, просуваючи на місце спікера свою близьку співпрацівницю й подругу Еву Копач.

Мільярдер хоче очистити Чехію від корупції

Андрей Бабіш розмовляє сумішню чеської і словацької мов, що нагадує комічні висловлювання останнього комуністичного президента Чехословаччини Густава Гусака. В його підприємницькому минулому не все так чисто, і за своїм походженням він відповідає означенню „еліта колишнього режиму, усунена внаслідок Оксамитової революції, що зуміла казково збагатіти за часів демократії і ринкової економіки“. Бабіш за часів комунізму працював у сфері закордонної торгівлі, однієї з небагатьох галузей, де можна було мати легальні стосунки із західним світом. Водночас це було місце концентрації елітних підрозділів комуністичної держбезпеки, де буквально роїлося від агентів таємних служб.

Однак, як не дивно, нічого з цього не заважає мільйонам чехів погоджуватися зі словами п'ятдесятилітнього Бабіша, одного з небагатьох доларових мільярдерів Чеської Республіки. „Чехи, прокиньтесь! Вам тут розкрадають країну, і допоки ви не повстанете, буде зле“, – закликає Бабіш, один із перших чеських підприємців, який відкрито виступив проти корупції, що вважається найбільшою проблемою сучасної Чехії.

„Масштаб корупції за останні роки у нас зріс на порядок. Якщо раніше з державного бюджету крали мільйони, то тепер – від сотень мільйонів до мільярдів“, – стверджує Бабіш. Він не наводить жодних прикладів, бо, як твердить, всі і так знають, де і як крадеться. Надмірно дорогі державні замовлення, продаж державного майна за безцінь або купівля державою дорогих приватних маєтків. „У своїх фірмах у Чехії я працевлаштовую тисячі людей, плачу сотні мільйонів крон податків, і я майже так само розлючений, як і ви“, – каже Бабіш. Словак за походженням, мільярдер є власником майже ста тисяч гектарів чеської сільськогосподарської землі, його харчово-хімічний холдинг „Agrofert“ оцінюється у 86 мільярдів чеських крон (більше чотирьох мільярдів доларів), а особисте майно – у близько 25 мільярдів крон. Коментатори чеських ЗМІ поки не дійшли згоди щодо того, чи має антикорупційна ініціатива Бабіша „ANO 2011“ („ТАК 2011“), під якою за два тижні підписались десятки тисяч чехів, потенціал перетворитися на політичну партію і отримати успіх на виборах. Однак усі погоджуються

з тим, що Бабіш говорить про реальну проблему, і що корупція в Чехії перевищила прийнятні для підприємців межі.

Уряд правого прем'єр-міністра Петра Нечаса у своїй програмі пункт про боротьбу з корупцією поставив на одне з перших місць, але за півтора року правління це гасло перетворилося на трагікомічну пародію. Внаслідок корупційних скандалів покинути уряд були змушені вже декілька міністрів. На нову партію „Věci veřejné“ („Справи публічні“), що є найменшою урядовою партією, „випили“ поміж іншого документи, в яких голова партії Віт Барта описує, як його партійні колеги в рамках боротьби з корупцією братимуть „лише десять відсотків з вартості держзамовлень“, і як за допомогою свого приватного агентства ABL він поступово візьме під контроль всю чеську політику.

А ось, наприклад, ексміністр навколишнього середовища Павел Дробіл за допомогою свого асистента перекладав з Державного фонду охорони навколишнього середовища мільйонні суми для нелегального фінансування партії. І хоча існують записи, на яких зафіксований весь механізм, Дробіл, хоч і змушений був піти з міністерства, надалі перебуває на свободі та залишається заступником Нечаса в його урядовій партії ODS. У ситуації, коли чеська економіка минулого десятиліття зростала подеколи і більше ніж на п'ять відсотків річних, коли до країни прямували мільярди євро з фондів Єврозою, і завдяки закордонним інвестиціям тут щороку з'являлися десятки заводів, чехи сприймали корупцію як фольклор і небажане доповнення до зростаючої економіки. Ось тільки зараз, коли економіка майже не розвивається, зменшуються бюджетні надходження від податків, зростає рівень безробіття, підвищуються податки для „простих“ людей, піднімаються ціни на все – від продуктів харчування до електроенергії, чехи нарешті почали цікавитись питанням корупції і розкрадання держмайна.

Нині швидко і виразно посилюється відчуття, що так, як у Чехії було до тепер, далі продовжуватися вже не може. Сподівання, що корупцію здолає саме мільярдер Бабіш, – є, напевно, наївною. Але, як каже одна приказка, з чогось починати треба.

Лубош Палата, редактор газети „Лідове новини“, Прага

Дмитро Тимчук:

„На сьогодні головна небезпека для України – це її влада”

В останній рік увага громадської думки була прикута до подій у Північній Африці. У громадянську війну в Лівії втрутилися країни НАТО. В Сирії уряд висилає танки проти опозиції. Як можна оцінити ці події і якими будуть їх геополітичні наслідки?

Події на Близькому Сході та у Північній Африці нашоухують, як на мене, на два основні висновки. По-перше, час диктатур минає, так зване громадянське суспільство формується навіть у тих країнах, де розвиток демократії стримується не лише особистими зусиллями певних лідерів за допомогою державного апарату, але й культурними особливостями. По-друге, на Заході активно досліджують подальший розвиток механізмів втручання у внутрішню політичну ситуацію в третіх країнах без застосування військової сили. Тут на сцену виходять сучасні технології – організація масових акцій за допомогою соціальних мереж, тобто широке використання інтернету, мобільного зв'язку. Тільки поєднання цих двох умов і дало поштовх до подій, які ми могли спостерігати.

Проте, що стосується західних технологій впливу, вони перебувають лише в стадії розвитку. Адже, наприклад, варіант, який „пройшов” у Єгипті, не мав шансів на успіх у Лівії. Тут, після невдалих спроб „розхитати” ситуацію та скинути Каддафі за допомогою внутрішніх ресурсів, довелося використовувати військове втручання ззовні – без цього „революційний” рух був приречений. Проте й під час військового втручання ми побачили використання стратегії й тактики кінця ХХ сторіччя – без проведення сухопутної операції, із застосуванням бойової авіації та високоточної зброї для ураження об'єктів інфраструктури, військових командних пунктів, комунікацій супротивника.

Проте в політичному плані ми не побачили того, на чому наполягають західні експерти, – революції в її справжньому сенсі, тобто „переформатування” держави

Дмитро Тимчук, керівник Центру військово-політичних досліджень (Київ), головний редактор інтернет-проекту „ФЛОТ2017”

та встановлення принципово нової влади. Адже, по суті, в тому ж Єгипті при владі як були військові, так вони і залишилися. Така сама картина в Тунісі. Те саме, можна сміливо прогнозувати, буде в Лівії та, за умови усунення від влади Асада, – й у Сирії. Тобто всі ці акції проводилися лише для усунення певних лідерів – людей, які не задовольняли через певні причини організаторів та керівників цих „революцій”. Отже, йдеться не про зміну формату „антидемократичних” держав, а про доступ до їхніх ресурсів та усунення лідерів.

Останнім часом увага західних політиків спрямована на Іран та його ядерну програму. Чи існує ризик втручання у справи Ірану?

Він не лише існує, а й, вочевидь, буде реалізований за конкретним сценарієм уже в найближчому майбутньому. Лесть „розібравшись” з Лівією, НАТО почало щосили провокувати Іран на якомога швидше створення ядерної зброї, і можна не сумніватися, що ці зусилля закінчатимуться успіхом – Тегеран намагатиметься створити її якнайшвидше.

Адже з вересня цього року ми чуємо постійні заяви з вуст пред- ➤

ставників країн НАТО (перш за все – США, Франції, Великобританії) щодо можливості військової агресії проти Ірану. Всі спроби Тегерану довести мирний характер своєї ядерної програми ні до чого не призвели. То ж навіть якщо Іран і справді не мріяв раніше створити ядерну зброю, він це повинен робити сьогодні, адже в нього немає іншого виходу – лише отримання цієї зброї до початку агресії та її демонстрація зможе унеможливити саму агресію.

Нинішня вистава – Ізраїль у ролі „поганого поліцейського“, який хоче негайно нанести удар по Ірану, а Захід у ролі „гарного поліцейського“, який говорить про можливість застосування політичних важелів та нібито намагається відмовити Ізраїль – розрахована незрозуміло на кого. Адже ясно, що розігрується такий сценарій, в якому Захід не буде виступати безпосереднім агресором, що викликало б негативний резонанс у суспільствах самих країн НАТО.

Тобто я бачу такий алгоритм: Ізраїль наносить удар по Ірану, в регіоні миттєво розбалансовується ситуація, яка й без того далека від стабільності, і тоді на допомогу приходить НАТО. Виглядає це таким чином, що НАТО – такий собі миротворець, проте „миротворити“ буде, зрозуміло, лише проти одного учасника конфлікту – проти Ірану. Просто, як все геніальне.

Які сьогодні є найбільші загрози і виклики для безпеки в нашій частині Європи?

На сьогодні в Східній Європі є дві основні загрози – участь армій країн регіону у військових операціях в інших регіонах без конкретних національних цілей, що може провокувати підвищення рівня терористичної загрози в якості „помсти“, та протиріччя між НАТО та Росією. Є й такі загрози, як загострення проблеми мігрантів, певні територіальні суперечки (як між Україною і Румунією та, до останнього часу, з Молдовою) та інші, але й вони не несуть безпосередньої військової загрози – принаймні на сьогодні.

Взагалі Європа сьогодні позбавлена безпосередніх військових загроз, які можуть виникнути на цей момент (якщо говорити про можливість „класичної“ військової агресії, а не про віртуальну необ-

хідність застосувати силу в далеких регіонах через „національні інтереси“). Саме це змушує уряди переорієнтовувати армії на виконання поліцейських функцій. Для європейців куди більш небезпечні економічні негаразди, ніж загроза зовнішньої агресії.

В листопаді президент Росії пообіцяв значні підвищення зарплат у російській армії. Чи означатимуть ці дії реальну модернізацію російських Збройних Сил? Чи зможе Росія найближчим часом відновити свою військову потужність?

Підвищення зарплат у російських Збройних Силах – це далеко не модернізація війська. На тлі того, що переговори про розміщення елементів ПРО в Європі зайшли в глухий кут, Росія зараз демонструє (власне, як завжди в подібних випадках) неадекватність. Начальник Генштабу ЗС Росії нещодавно заявив про реальну можливість збройного конфлікту із застосуванням ядерної зброї „поблизу кордонів РФ“, Міноборони Росії негайно стали потрібні авіаносці – воно замовило у суднобудівників розробку перспективного авіаносного крейсера (хоча ці витрати не заплановані російською держпрограмою розробки та закупівлі озброєнь), російська армія негайно закуповує модернізовані системи озброєння для Сухопутних військ, зокрема, реактивні системи залпового вогню (хоча навіть теоретично ці системи росіяни можуть застосувати хіба що проти Грузії, тоді як вона вже не розглядає „військовий варіант“ вирішення проблем з РФ).

Варто розуміти, що розвиток озброєнь повинен у будь-якій армії відбуватися на підставі ретельного аналізу та розрахунків (у тій самій Росії існує відповідний документ під назвою „Государственная программа развития вооружений на 2007–2015 годы“). Так не буває, що сьогодні хтось крикнув „нам потрібні авіаносці“, і всі побігли їх будувати, а завтра інший вигдавав, що потрібні, наприклад, міжконтинентальні балістичні ракети, і всі ресурси спрямовують вже на них. Це – дурня, яка супроводжується марнотратством та не несе великої користі для війська, адже всі види озброєнь та військової техніки повинні розвиватися гармонійно, з урахуванням потреб усіх зброй-

них сил, а не окремих його видів та родів військ. Щоправда, допоки Європі потрібний російський газ, проблема грошей для Москви не виникає, проте говорити й про різке посилення бойових спроможностей російського війська за таких умов не варто.

Тож постає запитання – проти кого Росія озброюється, навіщо намагається щосили підвищити престиж свого війська та його моральний дух (через те саме підвищення зарплатні)? Відповідь очевидна: це все – гра на публіку. Причому як зовнішню, так і внутрішню.

Заходу Росія цими діями хоче показати, що вона реально готова назвати Європу та США своїми вірогідними супротивниками (як відомо, у нинішній Воєнній доктрині РФ загрозою вказане не саме НАТО, а лише його розширення на Схід), і в такий спосіб схилити до своїх умов розв'язання проблеми ПРО в Європі, а водночас – просувати концепцію загальноєвропейської безпеки авторства пана Медведєва (хоча вона, по суті, означає кінець для НАТО). Паралельно вирішуються й інші „зовнішні“ завдання – наприклад, трошки полякати Японію з її амбіціями щодо Курильських островів.

Щодо внутрішньої аудиторії, то на тлі нинішнього різкого падіння рейтингу російської влади серед самих росіян, Кремль змушений щось негайно вирішувати – особливо під час передвиборчої кампанії, яка зараз триває в Росії. Путін завжди розігрував карту зовнішніх загроз – послушайте його звернення до росіян, там завжди лунають застереження, що „хтось“ невідомий не хоче бачити Росію великою та потужною державою. Проте ці „попередження“, які лунали сотні разів, вже не діють, потрібні реальні кроки, які бачили б люди. Далеко не факт, що Росія й справді буде будувати ці авіаносці, проте зараз повідомлення про них відіграє потрібну роль у російському суспільстві.

А якою мірою це пов'язане з концепцією Євразійського союзу, яку просуває прем'єр Путін?

Що стосується Євразійського союзу, то це – геніальний план просування давньої мрії Кремля створити щось подібне до НАТО під своїм керівництвом. Попередня спроба під назвою „Організація Догово-

ру колективної безпеки" (ОДКБ) тримається лише на російських військових спроможностях. Але – найважливіше! – вона засвідчила, що Росія не може об'єднувати держави регіону на політичних та військово-політичних засадах. Ніхто не вірить (та й сама Росія це всіяко демонструє), що ні про яке „регіональне НАТО” з його принципами консенсусу та рівними правами усіх членів (бодай на демонстраційному рівні) у випадку з ОДКБ не йдеться. Тут усім керує і всі рішення приймає Москва – і лише Москва.

Тож у Кремлі вигадали інший шлях – економічний. Багато хто в регіоні вкрай залежить від російської економіки, і Москва вирішила це використати. Відомо, що всі економічні союзи, якщо вони успішно розвиваються, рано чи пізно породжують і військові союзні структури. Росія хоче це використати: створити свій блок, розпочавши не з постулатів безпеки, а з постулатів економічної взаємовигоди.

Це, безумовно, вдалий політичний крок, і він справді спрацює – принаймні, спочатку. Проте в Москві не вчаться на власних помилках. А вони свідчать, що держави, які братимуть участь у проєкті під керівництвом Росії, будуть імітувати в ньому активність лише

до тих пір, доки вони щось отримуватимуть – чи в якості прямої економічної допомоги, чи якихось інших преференцій. Як тільки вигода закінчиться, закінчаться і взаємні зобов'язання. Росія все ніяк не може зрозуміти, що всі, хто з нею співпрацює на просторі СНД, розглядає її перш за все як корову, яку можна доїти. Не буде доїння – не буде співпраці. То ж Москва приречена завжди купувати „братські почуття” до себе на пострадянському просторі.

Україна офіційно, починаючи з минулого року, окреслила свій статус як позаблоковий. Якими є головні виклики та загрози для безпеки України найближчим часом?

На сьогодні головна небезпека для України – це її влада. Те, що вона робить у зовнішньополітичному сенсі і в плані обороноздатності держави, інакше як диверсіями не назвати.

По-перше, ніхто так і не сказав, що таке „позаблоковий статус”. Ми його бачимо зараз лише в тому, що Україна сама відмовилася від гарантій колективної безпеки шляхом отримання членства в НАТО. Що, безумовно, дозволило би шляхом мінімальних ресурсних витрат (а це так актуально під час

економічних негараздів) повністю забезпечити свою обороноздатність шляхом використання п.5 Вашингтонського договору під час збройного нападу.

Бог із ним, від перспективи членства в НАТО відмовилися. Але ж ми бачимо, що при цьому Україна бере участь в усіх військових ініціативах НАТО, де тільки може – в операції в Афганістані, в анти-терористичній операції „Активні зусилля” в Середземному морі, у місії в Косово. Навіть у тих, де беруть участь не всі країни НАТО. І у відповідь не має жодних гарантій від самого НАТО. В чому тут сенс, навіщо це робиться – абсолютно незрозуміло.

Говорити про „міжнародний авторитет” України в цьому випадку (а саме ним у Києві виправдовують таку участь в операціях НАТО) – це, вибачте, ідіотизм. Міжнародний авторитет досягається побудовою правової демократичної держави, де захищені права людини, а самі громадяни живуть у добробуті, де процвітає економіка. А тим, що український військовий дубасить якогось косовського серба, який вийшов на демонстрацію – цим міжнародного авторитету не досягти. І основне – незрозуміло, навіщо це потрібно „позаблоковій” Україні.

По-друге, проголошення позаблокового статусу та відмова від гарантій колективної безпеки вимагає негайного збільшення власних військових спроможностей. Адже всі останні роки Збройні Сили України щосили скорочувалися саме через підготовку держави до вступу в НАТО. Немає перспективи в НАТО – отже, слід знову збільшувати військо, адже тепер можна розраховувати лише на власні сили. Замість цього Янукович уже другий рік посилено й далі скорочує військо. Де логіка – незрозуміло. На тлі застарілих озброєнь, вкрай низького рівня бойової підготовки військових, незадовільного психологічного клімату через невирішення соціальних проблем військових це – злочин проти держави, проти її обороноздатності. По-іншому такі дії не назвати.

Тема:

ПОЗИЦІЙНІ ВІЙНИ

Геополітичні розклади – 2012

Україна, обравши собі шлях „позаблокового нейтралітету“, в черговий раз поставила себе у дуже незручну та вразливу позицію. Адже, назвавшись позаблоковою державою, вона заявила не тільки про відсутність будь-яких ворогів чи противників на міжнародній арені, але і про відсутність справжніх союзників.

» Союзників в Україні немає ні на Заході, ні на Сході. А це означає, що розраховувати на чиюсь допомогу Україні не варто. Саме в такому непевному становищі вона вступає в неспокійний період економічних, соціальних та воєнно-політичних потрясінь, який не гарантує комфортного життя жодному куточку земної кулі.

Трохи теорії

Щоб зрозуміти, куди буде рухатися світ, доцільно подивитися на наміри наймогутнішої з економічного та воєнного огляду держави світу – США. Адже саме США вже зараз досягли одноосібної світової воєної гегемонії, яку вони, безперечно, будуть використовувати у власних інтересах.

А щоб спрогнозувати, як саме будуть діяти Сполучені Штати, варто ознайомитися з роботами Елвіна Тоффлера, котрі, як вважається, постійно використовує Пентагон у своїй діяльності. Цей американський футуролог висунув у 70-і рр. минулого століття поняття „хвильової теорії“ розвитку цивілізації. У своїй книзі „Третя хвиля“ він обґрунтував існування трьох хвиль цивілізації: аграрна, індустріальна, постіндустріальна. При цьому Тоффлер стверджує, що всі ці хвилі паралельно існують і зараз. На думку Тоффлера, країни „Третьої хвилі“ продають всьому світу інформацію, менеджмент, культуру, передові технології, програмне забезпечення, освіту та інші послуги.

Також Тоффлер висунув принцип так званої війни в нішах. Суть його полягає у тому, що армія країни „Третьої хвилі“, готуючись до збройного протиборства з конкретним противником, повинна виявити ніші, під якими розуміються переваги, недосяжні для противника в силу технологічної відсталості. Після виявлення таких ніш або створюється нове озброєння, або нова

структура військових формувань, або розробляються нові форми і способи збройного протиборства і здійснюється підготовка військ для боротьби в цих нішах. За Тоффлером виходить, що насправді мережево-центричні системи, високоточна зброя, ударні безпілотні авіаційні системи якраз і є тими нішами, які армія США використала в останніх військових операціях. Якщо ж противник створить ефективний засіб протидії в конкретній ніші, американські військові повинні негайно переключитися на пошук нових ніш.

За такого підходу конкретні види озброєнь вже не мають вирішального значення. Головне – зайняти панівні ніші і не допустити наближення до них противника.

На сьогодні США вже мають у своєму розпорядженні фактично глобальний розвідувально-ударний комплекс, який може забезпечити воєнну перемогу з будь-яким противником. Сполученим Штатам вдалося інтегрувати засоби зв'язку, управління, розвідки і поразки в рамках збройних сил в єдину мережу. Сформований єдиний інформаційний простір забезпечує можливість максимально швидко і з мінімальними втратами знищувати максимальну кількість цілей противника і одночасно керувати поведінкою супротивника, використовуючи методи інформаційних операцій.

Протиракетні мережі

Такий погляд дозволяє пояснити деякі деталі сучасної американської воєнної політики. Наприклад, плани зі створення глобальної протиракетної оборони. Насправді, крім завдання з розміщення елементів інфраструктури ПРО в різних районах світу (зараз США вже встановили або планують встановити об'єкти ПРО в Японії, Європі, на Близькому Сході), Штати реалізують більш

глобальну мету. Таким чином, вони розміщують і вдосконалюють свою інфраструктуру для ведення мережево-центричних бойових дій. Адже система ПРО – це елементи розвідки, зв'язку, управління і ураження, які можливо використовувати в загальній системі збройних сил. І при плануванні наступної операції в певному районі світу, американські військові будуть розраховувати на інфраструктуру ПРО для застосування авіації, безпілотних систем, високоточного озброєння. А власне протиракетні функції цієї системи можуть так і залишитися незатребуваними.

На практиці зараз Сполучені Штати продовжують реалізовувати протиракетну стратегію Барака Обами, або European Phased Adaptive Approach (Європейський поетапний адаптивний підхід). ЕРАА передбачає покрокове розміщення американських систем ПРО в Європі з тим, щоб до 2020 р. забезпечити перехоплення потенційно небезпечних балістичних ракет з Ірану середнього і далекого радіусу дії. Передбачається, що ракети-перехоплювачі будуть встановлені в Польщі та Румунії. В ході етапів (фаз) ЕРАА, США планують підсилювати протиракетні угруповання за рахунок розміщення в Європі дедалі досконаліших ракет SM-3 (спочатку Блок IB, потім IIA і до 2020 р. – Блок IIB). В результаті, в Європі і в морських акваторіях, що прилягають до неї, буде розташовано 43 кораблі і дві наземні бази, на яких розмістяться 440 протиракет SM-3.

Незважаючи на те, що ЕРАА є виключно американською програмою, а участь, наприклад, Польщі чи Румунії, в основному, обмежується наданням своєї території, сам підхід до ролі ЕРАА в рамках НАТО останнім часом суттєво змінився. Американське керівництво з моменту приходу Обами до влади »

намагається змусити європейських союзників по НАТО брати активнішу участь у фінансуванні військових кампаній і нових проектів на кшталт ПРО. На відміну від Буша-молодшого, Барак Обама більше не хоче „годувати Європу безкоштовними обідами“, тобто забезпечувати безпеку і оборону Європи виключно за рахунок власного платника податків. Звичайно, тут не все так просто і небажання платити європейцям за протиракетний щит не можна пояснити лише вродженою жадібністю німців чи голландців. Проте, врешті-решт, на Лісабонському саміті НАТО в листопаді минулого року США вдалося переконати союзників по Альянсу оголосити протиракетну оборону спільною справою. А European Phased Adaptive Approach перетворився лише „в американський внесок“ у систему протиракетної оборони Північно-атлантичного альянсу.

Іншими словами, було дано старт абсолютно новому процесу – створенню системи ПРО НАТО. Поки що сама концепція системи знаходиться в розробці і її реалізація великою мірою буде залежати від бажання і політичної волі країн-учасниць. Хоча вже зараз можна окреслити ключові деталі майбутньої системи. Головною її особливістю стане орієнтація на універсальність і комплексність. Насамперед мова йде про створення об'єднаної системи управління силами і засобами ПРО країн НАТО за принципом: Альянс надає механізм – країни надають кошти. Тобто НАТО як організація відповідатиме за максимально ефективну інтеграцію і управління всіх можливих сил і засобів протиракетної оборони, які знаходяться в країнах Альянсу. Кожен комплекс ППО або ПРО, кожна РЛС, кожен супутник або літак дальнього радіолокаційного виявлення, який якимось чином може бути застосований з метою забезпечення протиракетної оборони країн НАТО, буде включено в об'єднану систему ПРО НАТО. Сюди ж будуть входити і елементи американського European Phased Adaptive Approach. Про терміни оперативної готовності цієї системи говорити поки що рано, хоча в Альянсі сподіваються запустити її не пізніше 2020 року.

Європейський консорціум

Такий підхід зі створенням супер-універсальної системи управління

Росія у випадку з системою ПРО взяла на себе зобов'язання, які не може на практиці виконати. Тому США та НАТО вже не сприймають російські пропозиції щодо „спільної системи ПРО“, а погоджуються лише на обмежений обмін інформацією з РФ.

дозволяє ставитися до інших програм у рамках створення ПРО НАТО як до вторинних елементів. Реально був запущений механізм формування самодостатньої системи з нескінченною кількістю підсистем, рівень розвитку яких залежить, в основному, від фінансування протиракетних розробок у конкретній країні або групі країн і, відповідно, від успішності цих розробок у конкретних конструкторських бюро.

Одночасно з оголошенням про створення системи ПРО НАТО, було дано старт жорсткій конкурентній боротьбі між виробниками протиракетних систем на європейському ринку. Адже до останнього часу європейці не цікавилися протиракетною продукцією. Цим займалися американський уряд і, відповідно, американські компанії, які виконували держоборонзамовлення. Консensusне рішення членів НАТО про початок створення спільної системи ПРО стало сигналом для американських і європейських компаній: Європі потрібні протиракетні системи, ефективні, якісні та недорогі.

Природно, першими свою продукцію європейцям запропонували американські компанії – Raytheon, Lockheed Martin, Aerojet, Navy BMD. Вони є безумовними світовими лідерами в протиракетній обороні – адже вже багато років керівництво США інвестує в розробки у сфері ПРО мільярди доларів. Саме ці компанії беруть участь у реалізації European Phased Adaptive Approach. І, звичайно, вони володіють найдо-

сконалішими системами, які могли б потенційно придбати європейські країни для внесення власного внеску в загальну скарбничку ПРО НАТО. До речі, на сьогодні тільки США володіють ракетами (наприклад, SM-3) з можливістю знищення заатмосферних цілей.

Саме в сегменті заатмосферних перехоплень позмагатися з американцями намагатиметься Франція, яка відразу ж виступила проти протиракетної гегемонії США в Європі. Французькі урядові органи та оборонно-промислові компанії негайно висловилися за необхідність самостійного заповнення Європою вакууму, який спостерігається в сегменті протиракетних систем. Йдеться, наприклад, про створення наземної, повітряної, морської та космічної інфраструктури розвідки та раннього попередження. А також про створення ракет-перехоплювачів на рівні американських SM-3. Французька компанія Astrium вже заявила про реалізацію проекту „Exoguard“ зі створення комплексу заатмосферного перехоплення, який міг би конкурувати в Європі з американськими аналогами. При цьому французи, будучи реалістами, розуміють, що самостійно їм конкурувати зі США не витримати, а тому пропонують створити європейський консорціум, який би акумулював засоби і технології для швидкого усунення відставання від США у сфері ПРО – не пізніше 2016–2018 рр.

У свою чергу, французькі компанії EADS, Safran, MBDA і THALES працюють над створенням нового протиракетного комплексу Aster Блок 2. Програма вартістю близько 100 млн. євро передбачає створення доатмосферної ракети-перехоплювача зі здатністю поразки балістичних цілей з дальністю стрільби до 1500–2000 км. При цьому, компанія THALES працює над створенням нових РЛС GS1000 і GS1500 з радіусом дії 1000 км і 1500 км відповідно, які повинні забезпечити застосування Aster Блок 2.

Нідерландська компанія Thales Nederland недавно представила концепцію модернізації бойових кораблів з метою надання їм протиракетних функцій за рахунок встановлення американських ракет SM-2/3 і радара власної розробки SMART-L Extended Long Range з відповідною бойовою інформаційно-керуючою системою. Фахівці Thales Nederland

говорять про те, що зараз у складі ВМС європейських країн НАТО знаходиться близько 25 кораблів, які можна модернізувати за рецептом Thales Nederland і включити їх в об'єднану систему ПРО НАТО.

Росія – амбіції, амбіції...

Росія, яка впродовж останніх років постійно виступає проти створення системи протиракетної оборони США та НАТО, егоїстично вбачає в діях Заходу злий задум проти себе. Всі плани американців у сфері ПРО розцінюються росіянами виключно як загроза їхній стратегічній безпеці. Через рік після Лісабонського саміту НАТО, на якому РФ та Альянс начебто знайшли компроміс щодо розвитку систем ПРО, стало зрозуміло, що протиракетні шляхи Брюсселю та Москви розходяться.

До останнього часу Росія могла сподіватися на рівноправні стосунки з Заходом, оскільки могла запропонувати свої протиракетні радіолокаційні станції (насамперед, РЛС в Азербайджані), які могли б стати в нагоді для НАТО для покриття території Ірану. Однак після того, як Туреччина дала згоду на розміщення на своїй території американського радару РЛС AN/TPY-2, вибило й цей козир із рук Росії.

Розміщення радару в Туреччині фактично нівелювало ідею Росії про створення „секторальної“ системи ПРО разом із НАТО. Оскільки радар, розміщений у безпосередній близькості до Ірану (разом з уже існуючим аналогічним радаром у Ізраїлі та перспективою розміщення такого ж радару у Катарі чи Об'єднаних Арабських Еміратах), повністю вирішує питання радіолокаційного висвітлення обстановки в Ірані без залучення російських РЛС СПРН у Азербайджані та Армавірі (РФ). Тим більше, що радары AN/TPY-2, на відміну від російських радарів, є не лише радарями раннього попередження, а й виконують функції цілевказання.

Але ще більше підкосили позицію РФ провали російської оборонної промисловості. Фактично, російська сторона не змогла довести реальність власних можливостей щодо надійного перекриття свого „сектору“ протиракетної оборони. Наявність лише РЛС СПРН, за відсутності ракетних комплексів, здатних до перехоплення балістичних ракет у заатмосферному просторі, не дає можливості Росії гарантува-

У Путіна дуже обмежений арсенал засобів. І в основному — дипломатично-пропагандистських. Будуть заяви і про можливість виходу Росії зі стратегічних договорів з США, і про розміщення тактичної ядерної зброї в безпосередній близькості до кордонів з НАТО.

ти перекриття ракетної загрози для країн НАТО.

Ракетних комплексів, які могли б позмагатися з американськими SM-3, у Росії поки що немає. Тривалий час йдуть розмови, що „Алмаз-Антей“ ось-ось закінчить розробку ракети для комплексу С-400, яка буде здатна знищувати балістичні цілі в заатмосферному просторі. Однак поки що практичних результатів не видно. За повідомленням російської преси, зараз відомо про п'ять типів ракет, якими може бути озброєна система С-400. З них до описаних характеристик, тобто з висотою ураження, що перевищує 100 км, може наближатися лише нова ракета надвеликої дальності (проектна дальність стрільби до 400 км) 40Н6Е. Випробування 40Н6Е йдуть з 2009 р. і, як повідомлялось у пресі, поступити на озброєння вона повинна в 2015 році.

Поки ж С-400 оснащуються тими ж ракетами, що і добре знайомі С-300. Крім того, сама С-400 створена на застарілій елементній базі 1990-х років, у результаті чого система вийшла громіздкою, дорогою і енергоємною. Після прийняття на озброєння комплексу С-400 у 2007 р., у війська було поставлено всього два дивізіони цих систем. На 2012 рік російська промисловість замовлень на виробництво комплексів С-400 не отримувала.

Що стосується широко розрекламованої системи С-500 з дійсно передовими характеристиками, то, незважаючи на активний PR цього

„російського протиракетного дива“ в пресі, у затвердженій наприкінці 2010 року російській держпрограмі розвитку озброєнь на 2011–2020 рр. згадка про С-500 взагалі відсутня.

Іншими словами, Росія у випадку з системою ПРО взяла на себе зобов'язання, які не може на практиці виконати. Тому США та НАТО вже не сприймають російські пропозиції щодо „спільної системи ПРО“, а погоджуються лише на обмежений обмін інформацією з РФ. Конкретна модель системи обміну інформацією буде залежати від бажання США продемонструвати „ступінь довіри“ до Росії. Розміщення радару в Туреччині кардинально знизило цінність інформації з російських станцій СПРН, а тому США можуть використовувати цей фактор як один з козирів у переговорах з російською стороною.

Хоча у Росії є також свій козир – Путін. Адже після його повернення у президентське крісло, „помірна“ зовнішня політика часів Медведєва відійде. Натомість знову повернеться риторика „нової холодної війни“. І НАТО може очікувати нових дипломатичних демаршів щодо протиракетної інфраструктури. Правда, у Путіна дуже обмежений арсенал засобів. І в основному – дипломатично-пропагандистських. Будуть заяви і про можливість виходу Росії зі стратегічних договорів з США, і про розміщення тактичної ядерної зброї в безпосередній близькості до кордонів з НАТО, і про нарощування виробництва стратегічних ракет. І ефект від таких кроків, зрозуміло, буде мінімальним.

Козир на ім'я Україна

Але для Росії залишається ще один козир – Україна. Адже включення України до системи ПРО РФ відразу наблизить її до кордонів НАТО і теоретично створить суцільний протиракетний щит на пострадянському просторі. Також, наприклад, можна буде оголосити про створення „Євразійської системи ПРО“. А це вже геополітична перемога!

Як Росія буде втягувати Україну – питання інше. У цьому сенсі, найцікавіше, як буде себе поводити Україна? Чи зможе зберегти „нейтрально-позаблоковий“ статус? І чи зможе пояснити північним сусідам, що „європейський вектор“ для України є важливішим, ніж спільна протиракетна оборона з Росією?

„Сита“ армія

Українську армію очікують зміни...
От чи на краще?

► Було б щонайменше наївно думати, що політичні зміни в Україні останніх двох років оминуть стороною армію. Логіка процесу підказує, що вибір геополітичного вектора, який передбачає оборонну самодостатність, природним чином спричинить кардинальні зміни в підходах до формування нового обличчя Українських Збройних Сил – реально професійних, боездатних і гнучких, готових до нових викликів і загроз, оснащених сучасними системами озброєнь. До того ж оновлення морально застарілої радянської збройової спадщини – це давно вже завдання „на вчора“.

Однак усе це в українських реаліях залишається лише в теорії. Немає грошей? Не зовсім так – тут якраз намітилися позитивні зрушення. Проблеми можуть виявитися набагато глибшими і небезпечнішими. Адже вони – на рівні ідей, які або відсутні, або нездійсненні.

Косметичний ремонт

Період 2010–2011 рр. і справді міг стати визначальними для Збройних Сил України. В 2010 році після прийняття Закону „Про засади внутрішньої і зовнішньої політики“ України здобула позаблоковий статус. Військові небезпідставно називають цю подію „головною подією 2010 року, яка вплинула на ситуацію в сфері безпеки“ (див. останню редакцію „Білої книги–2010“).

Далі цей крок очікувано став поштовхом до перегляду старої і написання нової військової доктрини. Процес, як-то кажуть, пішов. Однак лише на папері – документ станом на середину листопада 2011 року так остаточно й не затверджено. Третя версія доктрини, швидше за все, буде прийнята. В чому її квінтесенція? Ми продовжуємо вести виключно оборонну політику, проте, тепер зовнішнім загрозам збираємося протистояти, спираючись винятково на власні сили та можливість. Це, по суті, і є єдиним важливим і новим в „Доктрині №3“. Тези про допомогу світових організацій у разі „бодай щось трапиться“, як і чергове притягування за вуха гарантій Бу-

дапештського меморандуму, важко сприймати серйозно. Вони давно стали моветоном і сприймаються радше як самонавіювання.

Думаю, ніхто не заперечуватиме аксіому, що процес подальшого будівництва Збройних Сил обов’язково має бути прив’язаний як до зміни зовнішньополітичного вектору, так і до основного оборонного документа держави.

Перейдемо до подій, що безпосередньо стосуються армії.

У 2009 році закінчилася п’ятирічна Державна Програма розвитку озброєнь і військової техніки (ОВТ) на 2005–2009 рр. Власне в 2010 році мав би з’явитися новий документ. До цих пір, упродовж майже двох років нової Держпрограми озброєнь так і не з’явилося. Точніше,

Міноборони стало заручником ставлення держави до армії, яка вже навіть не згадувалася політиками під час безперервних виборчих кампаній. Ось і отримує оборонне відомство з року в рік „бюджет проїдання“.

підготовлений проект програми на період 2010–2015 рр. було переглянуто (очікувано в бік зменшення фінансування), однак так і не затверджено.

В 2011 році закінчується дія Державної Програми розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр. Питання доцільності паралельного існування двох таких програм, як і те, що перша є складовою частиною другої, винесемо за дужки – інакше взагалі заплутаємося. Зараз важливо, що нової Програми розвитку на період після 2012 року поки що не ухвалено.

Лірика, не більше

До речі, в першій половині 2011 року, якщо вірити заявам представників Міноборони, активно розроблялася „Державна комплексна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на 2011–2015 роки“. Косметичні зміни в назві не повинні бентежити, хвилювати ж має те, що рік закінчується, а програму не прийнято. Просто терміни виконання трансформувалися в „2012–2016“. Ось і виходить, що в питанні „озброєнь і військової техніки“ для Збройних Сил втрачено, по суті, 2 роки, а в їх „розвитку“ – рік. При тому, що за логікою, обидва процеси повинні йти „в спарці“.

Однак і це ще не все. В квітні 2011 року в Міноборони мали завершитися роботи над „Стратегічним оборонним бюлетенем України на період до 2025 року“ та „Концепцією подальшого реформування та розвитку Збройних Сил України“... Ви ще не заплуталися? Я вже практично на межі. Важливо, що про затвердження і цих документів нічого не чути.

Не збираюся жодним чином ставити під сумнів стратегічні важливість і необхідність для держави всіх перелічених програм і концепцій. Легко можу собі уявити, яка пекельна робота проведена (насамперед, військовими) в процесі їх підготовки. Однак, коли цих документів стільки, мимоволі починаєш сумніватися в спроможності їх кореляції, не кажучи вже про можливість бути виконаними без протиріч між собою. Але й ці припущення та сумніви – лірика, не більше, доки жоден з них упродовж 2 років не затверджений і остаточно не прийнятий. Крім одного – „позаблокового“, бо носив він винятково політичний характер.

Коли і як ці документи будуть затверджені, і чи будуть взагалі, – невідомо. В разі затвердження, чи будуть в них збережені всі запити військових – сумнівно. Сьогодні очевидно, що в державі поки немає єдиного стратегічного бачення розвитку Збройних Сил, як і розуміння, в якому критичному стані перебувають їх збройні арсенали. Ситуація з техні-

Таблиця 1
Стан фінансування потреб ЗС України в період 2006–2011 рр. (млн. грн.)

Рік	Мінімальна потреба (передбачено програмою*)	Бюджет Міноборони** (% від мінімальної потреби)	З яких		
			Розвиток ОВТ і інфраструктури (% бюджету Міноборони)	Закупка/ модернізація ВВТ** (% бюджету Міноборони)	НДДКР** (% бюджету Міноборони)
2006	9 880 (8 700)	6 404 (64%)	1383,3 (21,6%)	186,69 (2,9%)***	35,36 (0,6%)***
2007	13 100 (10 300)	8 071 (61%)	1315,5 (16,3%)	572,07 (7%)***	158,56 (2%)
2008	17 300 (11 800)	9 530 (55%)	1439 (15,1%)	292,31 (3%)	290,38 (3%)
2009	17 500 (13 100)	8 341 (47%)	583,9 (7,0%)	251,8 (3%)	132,14 (1,6%)
2010	19 853 (14 100)	10 533,6 (53%)	736,6 (7,0%)	88 (0,8%)	-
2011	13 600****	13 804,6*****	1794,6 (13%)	350 (2,5%)	-

* – Державна програма розвитку ЗС України на 2006–2011 рр.;
** – фактично надійшло;
*** – з урахуванням витрат на програму ВТЛ Ан-70 (в роки, коли гроші на неї виділялися);
**** – пропозиції Міноборони після постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження прогнозних показників витрат з основного фонду державного бюджету на потреби оборони на період до 2023 року” № 568 від 7 липня 2010 року;
***** – з яких 2209,6 млн. грн. передбачені спеціальним фондом (станом на 01.08.2011 р. за спеціальним фондом Міноборони отримало 653,3 млн. грн.; загальний фонд виплачується в повному обсязі).

кою та озброєнням української армії нагадує будинок, що підлягає знесенню (бо може завалитися), але в якому з року в рік обмежуються косметичним ремонтом, та й то з перебоями. Знести не можна – жити ж десь треба. Так і в нас з армією, яку поки що годують, щоб не годувати чужу.

І ось у таких умовах „багатокваторної невизначеності” затверджується проект держбюджету з фінансуванням потреб Міноборони за конкретними статтями на 2012 рік. До нього ми обов’язково повернемося – зараз же виникає запитання, на базі чого в Міноборони формувалися фінансові запити? Виходячи з чого йде розподіл грошей за основними збройовими програмами, якщо жоден із зазначених документів не затверджено? Цифри передбачені більш ніж оптимістичні, особливо у порівнянні з попередніми роками. Та чи вони реальні? Чи будуть вони виплачені (ось цього точно ніхто не знає) і як будуть витрачені? І чи не витрачатимуться всупереч програмам і концепціям у разі їх ухвалення? Адже сумний досвід ми вже маємо.

Провалена п’ятирічка

Ідеться про так зване виконання двох задуваних головних військових держпрограм „розвитку” – ОВТ і Збройних Сил. Їх об’єднує не так

співзвучність і смислове наповнення, як те, що обидві вони були провалені в повному обсязі. Стосується це, в першу чергу, основних „збройних статей” (включно з науково-дослідними і дослідно-конструкторськими роботами – НДДКР), які першими були принесені в жертву в загальній безнадійній ситуації з недофінансуванням потреб армії.

Оглянемо спочатку загальні показники бюджету Міноборони за останню п’ятирічку (див. Таблицю 1). Варто зауважити, що Міноборони напередодні прийняття вказаних програм розвитку визначало для себе необхідний мінімум фінансування потреб армії на кожен рік. Як правило, цей мінімум складав не менше 2% ВВП згідно з Указом Президента України „Про рішення РНБО України від 09.12.2005 “Про Державну програму розвитку ЗС України на 2006–2011 рр””. Хто забув, певний час ми активно інтегрувалися в НАТО, а саме вимоги Альянсу передбачають армійський поріг фінансування в 2% ВВП. (Цієї вимоги, до речі, дотримуються далеко не всі члени НАТО. Ну, це таке. Бюджети різні бувають, як, власне, й армії. Важливі логіка, орієнтири і живі гроші).

Далі було затверджено Програму розвитку ЗС України. Цифри

там прописані вже менші (подекуди значно менші), ніж запитуваний військовими мінімум. Це цікаво з огляду виконання в країні указів найвищого державного рівня. Однак можу припустити, що в Програму були закладені більш реальні цифри, виходячи з прогнозних показників ВВП. Показово інше – жодного разу в попередні роки навіть цей урізаний рівень фінансування і близько не був забезпечений. Період 2009–2010 слід виділити окремо. В ці роки реальний бюджет Міноборони склав 0,91% і 0,97% ВВП відповідно. Вважається, що 1% – це критична межа, після якої починається процес руйнації армії. (В Європі цей поріг переступили лише Молдова і Люксембург, останній – лише в 2011 році!). І нехай вас не вводять в оману абсолютні показники Таблиці 1. Наведені вони в гривнях. А, нагадаємо, у 2008–2009 в країні була глибока економічна криза: девальвація національної валюти, інфляція і т.п. Тому, умовно кажучи, 6 мільярдів гривень у 2006 році – це більше, ніж 8 мільярдів у 2008-му, коли інфляція склала 25%.

Ясно, що в таких умовах військові були приречені на чомусь економити. Цим „чимось” і стали статті розвитку озброєнь вкупі з бойовою підготовкою. Що цікаво, відбувалося це під акомпанемент розмов та

Радіолокаційна система - 80К6

гасел про необхідність переходу на професійну армію... Міноборони тут дорікнути складно – воно стало заручником відповідного ставлення держави до армії, яка вже навіть не згадувалася політиками під час безперервних виборчих кампаній. Ось і отримує оборонне відомство з року в рік „бюджет проїдання“. Саме звідси – від ставлення до армії – йде підміна понять, коли армійський професіоналізм камуфлюється під заміну призовного принципу комплектування контрактним. Саме з байдужості найвищого рівня витікає відсутність за п'ять років будь-яких реальних результатів у заміні морально застарілої техніки, на якій воювати неможливо і марно, а готуватися до війни подекуди просто небезпечно для життя. Фінансування „збройних“ статей цілеспрямовано закладалося в горезвісний спеціальний фонд Міноборони, який практично ніколи не наповнювався. Військові і представники оборонно-промислового комплексу (ОПК) добре знають цю ситуацію, коли гроші ніби передбачені, однак наперед відомо, що зі спецфонду не надійде нічого... Звідси – мізерне державне оборонне замовлення і, як наслідок, – ставка вітчизняного ОПК на експорт як на єдиний спосіб вижити.

Не дивно, що розвиток озброєнь в нашому випадку вже багато років передбачає продовження ресурсу

техніки та її модернізацію. Про серійні закупки нових зразків не йшлося взагалі. Слід підкреслити, що навіть в таких умовах часом проглядалися певні результати. Так, в період 2007–2008 (цифри Таблиці 1 це наочно демонструють) вдалося закінчити ряд НДДКР (Науково-дослідницька діяльність конструкторських розробок), за деякими – навіть провести роботи на серійних зразках з бойового складу ЗС України. Як, наприклад,

Транспортним літакам буде нічого перевозити, АСУ – нічим буде управляти, хіба що одна надія на БФРК як на елемент стримування і залякування.

модернізація винищувачів МіГ-29 і штурмовиків Су-25. Нехай за першим, найпримітивнішим варіантом, але все ж це вже було щось. Однак чи можна ці роботи розглядати поважно, якщо вони реалізовані лише на двох-трьох машинах? Якщо за модернізацію винищувачів Су-27 навіть не бралися, а фінансування „збройних“ статей в останні роки

було урізано такою мірою, що були припинені практично всі ДКР, програми модернізації, що довелося відмовлятися від закупівель вже прийнятої на озброєння техніки? Начальник Генерального штабу ЗСУ Григорій Педченко явно обмовився (або його так спеціально поінформували), коли відносно нещодавно повідомив про модернізацію в нинішньому році 41 бойового літака. Ну, не було на це грошей фізично! Чотири десятки модернізованих літаків за рік – це був би справжній прорив, про який сьогодні якось навіть не мріється. Проте ця цифра дуже схожа на весь наш військовий авіапарк, який поки що може (або має право) піднятися в повітря після проведеного чергового ремонту (концерну Міноборони „Авіавоєнремонт“ не звикати працювати в борг)...

І це лише авіаційний компонент. В інших ситуація мало чим відрізняється. Наприклад, далекою від завершення є програма створення Єдиної автоматизованої системи управління (ЕАСУ); не закуплено жодного нового комплексу ППО, а модернізація старих комплексів так і не розпочато; не проведена закупівля РЛС „Пелікан“ бодай в мінімальному обсязі (14 одиниць); заморожено національну програму „корвет“ на тлі критичного рівня справності бойових кораблів.

Таблиця 2
Показники бюджету Міноборони на 2012* рік (млн. грн. / \$ млн.)

Бюджет Міноборони (% ВВП) Загальний фонд	Розвиток озброєнь і військової техніки	З яких				
		„Корвет“	БФРК	ЄАСУ	Ан-70	Решта***
15 185,7 / 17 402,2 1 898,2 (1,2%)	1879,8** / 235	433,6 / 54,2	196 / 24,5	285,7 / 35,7	454 / 56,8	510,5 / 63,8

* – дані проекту Державного бюджету України на 2012 рік (йде розгляд у бюджетному комітеті і інших профільних комітетах парламенту);
** – з яких за загальним фондом – близько 1,4 млрд. грн. (1400 млн. грн.);
*** – модернізація, закупка ОБТ, НДДКР, окрім чотирьох основних програм.

І ось з таким багажем ми підходимо до формування чергового бюджету Міноборони, тепер уже на 2012 рік.

„Небось“ і „Авось“

На перший погляд, цифри нового бюджету Міноборони вражають (див. Таблицю 2). Особливо на контрасті з попередніми роками. Загалом на потреби армії, згідно з інформацією директора Департаменту фінансів Міноборони Івана Марка, передбачені 17,4 млрд. грн. Цифра – оптимістична. Вона, до речі, дуже схожа із запитами Міноборони (необхідним мінімумом) на 2008 і 2009 роки.

Певною мірою проривними виглядають показники фінансування розвитку озброєнь і військової техніки, знову ж таки на контрасті з попереднім періодом (див. Таблиці 1, 2). Затвердження за загальним фондом 1,4 млрд. грн. (а основне – виділення на НДДКР, закупівлю і модернізацію ОБТ) – це дуже поважно для українських реалій. Лише б витратити змогли адекватно. А з цього моменту починаються запитання. Однак про все за чергою.

По-перше, нікуди не подівся спецфонд. А це 2,2 млрд. грн. – гроші, які в підсумку просто не надійдуть, і цьому ніхто не здивується. Незрозуміло лише, навіщо продовжувати планувати фінансування армії за спецфондом, прекрасно знаючи, що він не наповнюється. Пропишіть менше, зате гарантовано. Навіщо наступати на ті самі граблі?

По-друге, навіть з такими оптимістичними показниками декларований військовими перехід від бюджету „проїдання“ до бюджету „модернізації та розвитку“ навряд чи стане можливим. З майже 17,5 мільярдів гривень 79,2%, як і раніше,

передбачені на утримання армії, а це – те саме „проїдання“. Хоча світовий досвід свідчить, що цей показник не повинен перевищувати 30–40%, а решта грошей повинна йти на розвиток і бойову підготовку. В нас же виходить, що стратегічно нічого не змінюється. Не кажучи вже про те, що 17,5 млрд. грн. – це трохи більше 2 млрд. доларів (у цінах жовтня–2011, а мова йде про бюджет на 2012 рік) на армію, чисельністю більше 190 тисяч осіб. Порівняйте, приміром, із Польщею з її \$8,35 млрд. в 2010 році на 100 тисяч особового складу, або ж із Румунією, яка збирається вийти на показник \$2,5 млрд. з чисельністю армії в 70 тисяч. Це при тому що ці країни „під парасолькою НАТО“, а ми будуємо армію позаблокової держави.

По-третє, у фінансуванні розвитку ОБТ, як ми бачимо з Таблиці 2, лєвова частка грошей (понад 1,3 млрд. грн.) припадає на 4 основні програми – „корвет“, військово-транспортний літак (ВТЛ) Ан-70, ЄАСУ і багатофункціональний ракетний комплекс (БФРК). Необхідність цих програм ніхто під сумнів не ставить. Однак ці проекти стають, по суті, довгобудами, бо навіть з таким оптимістичним фінансуванням вони будуть значно розтягнуті в часі (приміром, цільова програма „корвет“, яка, до речі, теж поки не затверджена, розписана до 2021 року). Військові це прекрасно знають. На решту ж програм модернізації, закупівлі ОБТ, а також НДДКР передбачено трохи більше половини мільйона гривень. Хоча щорічна потреба за вже розпочатими роботами становить близько 4 млрд. гривень. Заміни на нові вимагають близько 600 зразків ОБТ, в розробці перебувають більше двох десятків розпочатих проектів,

заморожених в період 2010–2011 років.

Отже, по суті, знову йдеться лише про відновлення та елементарну модернізацію поодиноких зразків. Про це ми ще почуємо урочисті рапорти, не сумнівайтеся. Але слід розуміти: з таким підходом до 2014 року ми матимемо 4 незакінчені магістральні проекти і практичний нуль за дрібнішими, але не менш важливими для елементарного функціонування армії, програмами модернізації винищувачів, вертольотів, систем ППО (про кораблі взагалі не йдеться). Нехтування „дрібними“ проектами поза „списком чотирьох“ може призвести до того, що „корвет“ і Ан-70, БФРК і ЄАСУ – навіть за умови, що будуть побудовані вчасно, – можуть виявитися „валізами без ручки“. Транспортним літаком буде нічого перевозити, АСУ – нічим буде управляти, хіба що одна надія на БФРК як на елемент стримування і залякування.

Проміжний підсумок

Таким чином, із 2012 року можна очікувати більш якісного фінансування потреб Збройних Сил України. В той же час, у найближчу п'ятирічку якісний прорив у переозброєнні української армії навряд чи можливий. Болісний процес відходу від „бюджету проїдання“ до „бюджету розвитку“ буде постійно гальмуватися через сукупність причин – від суто економічних (банальна інфляція) до іміджевих, якщо армія не увійде до числа пріоритетів вищого політичного керівництва держави. Сподіватися на це щоразу важче. Легше віритися в оборонну політику України, оперту на старі російські „Небось“ і „Авось“.

Перспективи по-придністровськи

Придністровський конфлікт залишається єдиною „гарячою точкою“ на кордонах України.

► Найближчим часом у самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці відбудуться вибори президента країни. Це вже п'яті аналогічні перегони за останні майже два десятиліття Придністровського протистояння. Тому знов постають традиційні запитання. Чи зміниться після виборів політична кон'юнктура в республіці? Чи стане реальністю розв'язання конфлікту з Молдовою? Чи вгамується ситуація в цьому важливому для України регіоні?

Складна арифметика

Першочерговою причиною появи конфлікту на берегах Дністра на початку 90-х років стало різне бачення політичними елітами Придністров'я та Молдови процесу майбутнього розвитку свого краю. Якщо молдовська еліта в процесі розвалу СРСР нарешті отримала шанс об'єднатися з Румунією, то Придністров'я, яке населяють українці, молдовани та росіяни приблизно в однаковій пропорції, такий розвиток не влаштував. У результаті, Придністров'я стало майданчиком жорсткої боротьби проти об'єднання Молдови з Румунією.

Після збройного протистояння наступив довготривалий період пошуку компромісів між конфліктуючими сторонами шляхом переговорів. За цей час керівництво невизнаної республіки встигло подбати про впровадження максимально можливого набору атрибутів, який би свідчив про своєрідність регіону: кордони, органи влади, судова система, армія, власна валюта і т.д. За майже два десятиліття переговорного процесу на обох сторонах Дністра – як у Придністров'ї, так і в Молдові – вже навіть сформувалася звичка до наявного стану справ. Як у Кишиневі, так і в Тирасполі не просто бракує волі для зміни ситуації в регіоні, а й нема бажання для цього. Обидві сторони конфлікту встигли створити систему стримувань та противаг один проти одного, що блокує можливість вирі-

шення конфлікту у той чи інший бік зусиллями однієї зі сторін. Час від часу країни-учасники переговорного процесу виходять з ініціативами щодо придністровського врегулювання, однак досі жодна з них не принесла бажаного результату.

Офіційно в переговорах у форматі 5+2 беруть участь три посередники – Росія, Україна і Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також два спостерігачі в особі США та ЄС, плюс конфліктуючі сторони. Кожен із посередників процесу вже встиг запропонувати свої ініціативи для вирішення конфлікту, але жодну з них так і не було реалізовано. Найбільш відомі ініціативи – „План ОБСЄ“, який передбачав асиметричну федералізацію Республіки Молдова (2002 р.); „Меморандум Козака“ (РФ), що пропонував реінтеграцію Молдови на засадах федерації з широкими правами для Придністров'я (2003 р.) і так званий „План Ющенка“, що передбачав реінтеграцію через демократизацію Придністров'я (2005 р.). Якщо до „Меморандуму Козака“ та методу його підготовки були зауваження в Євросоюзі та Сполучених Штатів, то до „Плану Ющенка“ – в Росії. Власне, реакція Росії на „План Ющенка“ чітко продемонструвала, що у Москві не підтримають жодного плану врегулювання, окрім свого власного. І це незважаючи на те, що більшість дослідників протягом останніх років звертали увагу на негативні ризики можливого врегулювання конфлікту за російським сценарієм. Адже в Москві „постійно забувають“ про існування ризику дезінтеграції Республіки Молдова, на тлі появи під впливом зацікавлених зовнішніх чинників нової проблеми – Гагаузії.

В чому причини невирішення конфлікту?

Їх достатньо багато. І тиск з боку Росії, і небажання керівництва Придністров'я, і внутрішньополітична ситуація в Республіці Молдова. До речі, саме останнє експерти

називають ключовим моментом, який гальмує процес врегулювання принаймні останні два роки. Адже з квітня 2009 року в Молдові відбулося вісім виборів і референдумів: троє парламентських виборів, чотири неспішні спроби обрати президента в парламенті і загальнонаціональний референдум у вересні 2010 року.

Незважаючи на це, в Молдові вдалося змінити політичну еліту в уряді, в парламенті і в усіх інших структурах. У країні немає більше людей, які живуть з фобіями війни, ворогів, з думками про необхідність захищати певні інтереси військовими методами. Населення ж Придністров'я, в свою чергу, за інтенсивної підтримки влади та постійної пропаганди загрози з боку Молдови, досі живе в ефемерному штучному „середовищі небезпеки“. Країна живиться дотаціями з РФ, а керівництво невизнаної республіки з перемінним успіхом реалізує волю Кремля.

При цьому, як на лівому, так і на правому берегах Дністра населення вже давно актуальними проблемами вважають не проблему придністровського врегулювання, а бідність, примарне майбутнє молоді та високий рівень корупції.

Чергові вибори

Як у Молдові, так і в Придністров'ї політичні еліти розуміють, що для того, щоб хоча б якимось чином стимулювати інтерес населення до влади, потрібно періодично демонструвати „намагання“ вирішувати придністровське питання. Адже зацікавленість простих людей політикою поступово зменшується у міру того, як зростає нове покоління людей, які не знають іншої держави, окрім розділеної по Дністру.

Невизнана Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) стоїть на порозі президентських виборів, які мають відбутися 11 грудня 2011 року. Безперечно, саме тому у вересні Кишинів та Тирасполь домовилися про відновлення переговорів, які перебувають у глухому

Ігор Смирнов

куті з початку 2006 року, саме тому політична еліта ПМР шукає можливість хоча б мізерної, але демонстрації своєї активності.

„Блокадна риторика“ підконтрольних владі ПМР ЗМІ робить свою роботу і консолідує придністровське населення навколо правлячої верхівки Придністров'я. Але навіть на цьому тлі застій у складі політичного керівництва викликає певну реакцію серед простих людей, адже Ігор Смирнов, який вже чотири рази очолював державу, збирається очолити її в'п'яте. Якщо на останніх виборах Смирнов отримав 82,4 % голосів, то в 2011 році цей показник може значно змінитися. При цьому важко сказати, хто із його потенційних конкурентів може перемогти, адже дані соціологічних досліджень діаметрально протилежні. Так, за звітом Інформаційно-аналітичного центру „SOCIUM“ (ПМР) 21,0% виборців проголосували б за діючого голову придністровського парламенту Анатолія Камінського, 19,0% – за колишнього голову Верховної Ради Євгена Шевчука і лише 13,0% – за Ігоря Смирнова. В свою чергу, Науково-дослідний інститут стратегічного аналізу та прогнозування (ПМР) вважає, що грудневі президентські вибори може в першому турі виграти Є.Шевчук. За нього готові проголосувати 25,4%. За Шевчуком з невеликим відставанням йде І. Смирнов – 25,2%, а А. Камінський набирає лише 19%.

Але на переконання експертів, у двобій за президентство, скоріш за все, вступлять чинний президент та голова парламенту Придністров'я. Якщо Смирнов, як і раніше, буде розраховувати на підтримку адмінресурсу та на міністра державної безпеки В.Антіфеева, то Камінський має безпосередню підтримку з боку Москви. Для РФ останній, за твердженням видання „Jurnal de Chisinau“, є частиною правлячої партії „Єдина Росія“ і без жодних

запитань буде виконувати накази з Білокам'яної. Перебування ж у ролі президента ПМР амбітного Ігоря Смирнова, на переконання Москви, може рано чи пізно привести до подій на кшталт лівійських чи єгипетських. А втратити ПМР, „російську фортецю“ на шляху розширення ЄС і НАТО на Схід та розташування американських військових баз у Румунії, Росія не допустить.

Саме тому РФ здійснює тиск на діючого президента ПМР. Так, російська Рахункова палата веде розслідування у справі про нецільове використання коштів, призначених для Придністров'я. Дочці Смирнова нещодавно заборонили балотуватися в російську Думу за списками партії „Справедлива Росія“, а молодший син президента Придністров'я Олег Смирнов може стати фігурантом ще однієї кримінальної справи, адже за результатами проведеної восени 2011 року перевірки діяльності підконтрольних йому фірм, зареєстрованих у РФ, встановлено, що через їхні рахунки з невизнаної республіки виводили-

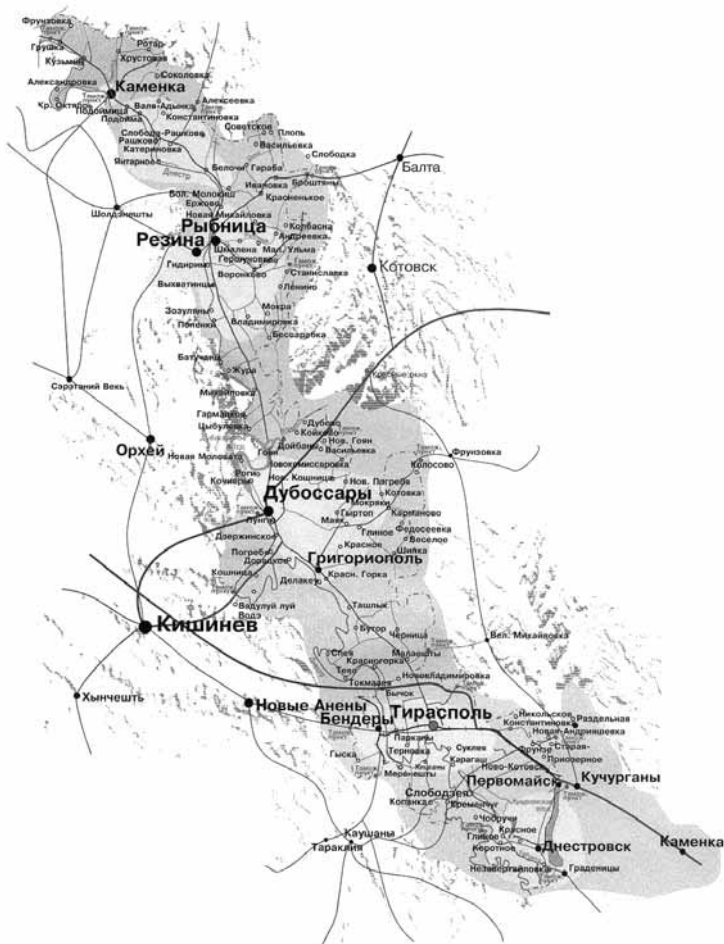
ся викрадені там гроші. Крім цього, у Росії є й інші можливості впливу на незмінного придністровського лідера. Один із таких важелів – борг Придністров'я за російський газ у розмірі \$2,7 млрд. Влада ПМР давно не платить „Газпрому“ за спожите паливо, хоча справно збирає платежі з місцевого населення.

Однак, незважаючи на це, Смирнов продовжує наполегливо триматися за владу, заявляючи виборцям, що Москва виступає проти нього, так як хоче знову включити Придністров'я до складу Молдови. Нещодавно він навіть запропонував провести референдум про об'єднання з Україною. Експерти побачили в цьому його спробу отримати нового покровителя в Києві.

Однак слід розуміти головне – розвиток майбутніх подій навколо виборів напряму залежить від фінансів, більшість з яких надходить саме з Росії.

„Гроші – всьому голова...?“

Не секрет, що фактичне існування ПМР переважно залежить від фінансів РФ. Про це свідчить»

політичні сили. Кожна зі сторін буде всіма наявними силами впливати на політичні та економічні процеси як у Придністров'ї, так і в Молдові, продовжуючи принцип балансування зусиль.

Україна, в свою чергу, при теперішній владі, скоріш за все, займатиме вичікувальну позицію і не стоятиме на заваді вирішенню конфлікту через знаходження спільної мови між ЄС та Росією. Про це свідчить і коментар українського МЗС: „конкретний статус Придністров'я для офіційного Києва не є критично важливим“.

Стосовно ОБСЄ, можна лише констатувати, що з кожним роком спостерігається стійка тенденція до зменшення впливу організації на процес врегулювання, що пов'язано як із обмеженістю потенціалу даної структури в цілому, так і Польової місії ОБСЄ в Молдові зокрема.

Для США не є принциповими деталі майбутнього статусу Придністров'я, за умови територіальної цілісності Молдови. Особливий інтерес США становлять перспективи виконання Росією Стамбульських домовленостей, а також зміни миротворчої операції в зоні конфлікту. США різко негативно ставляться до можливого підписання „зовнішніх гарантій“ нейтралітету РМ.

За оцінкою молдовських фахівців з придністровського питання, найближчими роками ситуація може розвиватися лише за двома сценаріями: або збереження статус-кво, або врегулювання конфлікту за російським сценарієм. З огляду на те, що найбільший вплив в регіоні все ж таки має Росія, можна з упевненістю сказати, що у разі відсутності сприятливої кон'юнктури для реалізації своїх ініціатив у Придністров'ї керівництво Білокам'яної продовжить курс на „заморожування“ неврегульованого конфлікту. В результаті цього придністровський регіон стає плацдармом для відновлення домінуючого військового та політичного впливу РФ.

Таким чином, на даний момент, незважаючи на майбутні вибори в ПМР, у найближчій перспективі не слід очікувати суттєвих змін у питанні вирішення придністровського конфлікту. Зміна політичного керівництва в Придністров'ї зможе лише змінити персональний склад людей, що здійснюють діалог, але суттєво не вплине на подальші події.

» наявна статистика. Так, з 1991 по 2010 роки ЄС витратив на Республіку Молдова більше €500 млн., а на період 2010–2013 рр. на РМ виділяється приблизно така ж сума – €500 млн. Тобто сумарно до 2013 року Європейський Союз витратить на Республіку Молдова близько 1 млрд. євро. При цьому частка коштів, спрямованих на врегулювання конфлікту, невелика – до 2013 року ЄС планує витратити на заходи щодо збільшення довіри та європеїзації Придністров'я близько €45 млн. Ці гроші – крапля у морі порівняно з понад \$2 млрд., які витратила РФ на Придністров'я у вигляді субсидій на енергоносії та надбавки до пенсій та заробітних плат. Російські корпорації на кшталт холдингу „Металінвест“, РАО „Газпром“, „Інтер РАО ЄЕС“ грають провідну роль в економіці регіону, хоча й намагаються не афішувати своїх інтересів на території незвіданої республіки.

Найбільші підприємства регіону, як-от ЗАТ „Молдовський металургійний завод“ (у липні 2010 року змушений був призупинити свою роботу), ЗАТ „Молдовська ДРЕС“, АТ „Молдовагаз“ (та її де-факто незалежне відділення „Тирасполь-трансгаз“) й низка інших підприємств функціонують під щільним контролем російських фінансово-промислових груп. Показово, що російський капітал не поспішає зі своїми інвестиціями до регіону, його цілком задовольняють надприбутки, що отримуються за рахунок пільгової системи оподаткування в регіоні (фактично, Придністров'я відіграє роль офшорної зони), порівняно дешевої робочої сили, а також енергоресурсів, що майже втричі дешевші, ніж у Молдові. Окрім значних надприбутків від функціонування найбільших підпри-

ємств Придністров'я, їхні російські власники використовують існуючий на території регіону офшор і у своїх схемах відмивання коштів.

Вказані бізнес-структури відкрито не втручаються у політичний процес навколо придністровського врегулювання, разом із тим їхня присутність є відчутною у моменти прийняття принципових рішень на цьому напрямку вищим політичним керівництвом Росії, України, РМ та навіть окремих країн ЄС.

Отже, можна більше казати про зацікавленість у неврегульованості конфлікту, аніж у його розв'язанні. Свій інтерес у ПМР переслідує низка фінансово-промислових груп – як придністровських, так і російських, регіональних українських (загальний сегмент українського бізнесу у Придністров'ї, за підрахунками експертів, становить не менш \$1 млрд. на рік) і молдовських.

Що слід очікувати

З огляду на сказане, вести мову про те, що результати виборів у Придністров'ї принесуть суттєві зміни ситуації в регіоні було б дещо передчасно. Існує занадто багато зацікавлених сторін, які мають діаметрально протилежні точки зору, адже Придністров'я є точкою зіткнення позицій Росії–ЄС, Росії–НАТО, Росії–України–ЄС та різноманітних бізнес-структур.

Для ЄС врегулювання конфлікту через забезпечення цілісності Молдови шляхом європеїзації Придністров'я є пріоритетною задачею, тому дає можливість посилити позиції Євросоюзу в регіоні і забезпечити стабільність на своїх кордонах. Для РФ важливим є створення умов для забезпечення свого постійного перебування в регіоні і здатності впливати на всі можливі процеси через лояльні до Кремля

Російські страшилки

Наприкінці 2011 р. стало остаточно зрозуміло, що „всемогутній“ Володимир Путін знову прагне вкотре стати президентом Росії. Ілюзії про демократію, модернізацію економіки та зближення демократичної Росії з Європою розтанули, як ранковий туман.

» Чотирирічний маскарад владного „тандему“ закінчився оголошенням „несподіваних“ рішень про висування экс-президента кандидатом у президенти та відкрив шлях до занурення однієї шостої частини суші ще, як мінімум, на десятиліття в авторитарну трясовину.

Однак наскільки реальні побоювання „другого пришествя“ Путіна? Чи, змінивши курс, Росія свідомо піде на загострення відносин з країнами Європи, США або країнами Східної Європи? І чи є в неї для цього ресурси?

Особливу надію російські ідеологи „Великої Росії“ покладають на відродження воєнної міцї. Нещодавно прийнята чергова державна програма озброєнь до 2020 року

покликана продемонструвати, що чинний прем'єр піклується про армію і готовий дати промисловості колосальні, раніше небачені кошти. Як ця програма буде виконуватися після виборів – покаже час. Але вже сьогодні ясно, що вона зривається навіть на першому році життя, як і всі попередні програми. Обіцяні на її виконання 20 трлн. рублів (це близько 500 млрд. євро) виглядають величезною сумою. Битва ж за ці кошти загострилася після того, як військові відмовилися закуповувати заздалегідь провальні розробки за явно завищеними цінами. Щоб зрозуміти всю глибину системної кризи, варто зупинитися на цій програмі детальніше.

Ядерний троглодит

Найбільш ненажерливою компонентою російського оборонного бюджету залишається підтримання стратегічних ядерних сил. На просте запитання: як і проти яких загроз Росія збирається їх використовувати, ніхто не зможе надати конкретну відповідь. Вислужили свій термін ракети та гріються ядерні боеголовки, які вже самі по собі представляють велику загрозу та потребують негайної утилізації. Всі підписані договори про скорочення стратегічних наступальних озброєнь – не більше ніж дипломатично оформлені вимушені планові скорочення. Ядерні боєприпаси є, а доставити їх до ворога нічим. Можна знайти виправдання, мовляв, ці договори »

не зачіпають морську компоненту стратегічних ядерних сил, якими була сильна країна, але і тут немає не те що паритету, але й впевненості в тому, що через кілька років узагалі щось залишиться на плаву. На цьому тлі вибивання коштів на „Булаву“ для вже збудованих атомних підводних човнів виглядає якось не зовсім адекватно.

Збережена за рахунок платників податків конкуренція двох центрів ракетобудування, один з яких створює твердопаливні балістичні ракети, а інший пропонує міжконтинентальні балістичні ракети на рідкому паливі, призводить лише до провалів пусків одних і появи заяв інших про плани створення важких МБР, які раніше робили в Україні. Якщо врахувати, що гарантійні терміни експлуатації всіх ракетних носіїв минули, а терміни служби „Воєвод“ продовжуються дніпропетровськими фахівцями, стає зрозумілим, що ядерних троглодитів Росії буде важко прогнати в принципі.

Перед тим як вкрасти, потрібно щось побудувати

Особливість поточного року полягає у тому, що він є стартовим у новій програмі озброєнь. Для військового відомства на 2011 р. було сформовано замовлення в обсязі 581,5 млрд. руб. Але ще більше коштів припадає на інші силові структури – 600 млрд. руб. Виходячи з цього, стає очевидно, що армія не є пріоритетом у політиці Кремля.

Проведена Рахунковою палатою оцінка виконання держоборонзамовлення на основі зіставлення номенклатури і обсягу виконаних робіт з відповідними показниками попереднього року показала, що державне оборонне замовлення за 2009 рік Міноборони Росії за кількістю завдань (номенклатури НДДКР) було виконано на 41,9%, а за обсягом робіт – на 64,9%. Лише під кінець року вдається укласти контракти на виконання ДОЗ-2011. Затримка виникла внаслідок проблем з підписанням контракту про ракетні підводні крейсери стратегічного призначення проекту 955 „Борей“ „Юрій Долгорукий“ і „Олександр Невський“, а також про багаточільовий атомний підводний крейсер проекту 885 „Ясень“ „Северодвинск“. Причиною цього стала непрозорість цін на ці кораблі. Ні Міноборони, ні Військово-промислова комісія не змогли домогтися

від суднобудівників прозорості ціноутворення. Ситуація вирішилася тільки після особистого втручання перших осіб держави. Але якщо контракт укладений лише в кінці листопада, то ясно, що кошти ніхто не встигне освоїти, а тим паче, виконати роботи до кінця календарного року.

У 2011 році розкрились факти багатомільйонних афер, що проверталися нечистими на руку промисловцями. Так, на Північному флоті було виявлено розкрадання 265 млн. руб., виділених на ремонт важкого атомного ракетного крейсера „Петро Великий“. Кримінальну справу про шахрайство завели на гендиректора фірми-двійника ЗАТ Спеціальна виробничо-технічна база „Звездочка“ Федора Барашкова. За даними правоохоронних органів, у 2010 р. пан Барашков направив до Міноборони акти про виконання робіт, знаючи про те, що вони не завершені в повному обсязі. Підприємству було перераховано кошти у розмірі 356 млн. руб. Як з'ясувалося, обсяг фактично виконаних робіт був менше ста мільйонів рублів. Отримані кошти директор, який є також і співвласником підприємства, витратив на потреби своїх компаній.

Загалом, як і колись, у Росії крадуть. Тобто, скільки б грошей не виділялося, однаково нічого серйозного не побудують. До того ж, якість продукції оборонного призначення в Росії постійно падає. У 2010 р. промисловості було представлено 1764 рекламості, що на 20% більше, ніж у попередньому році. У першому півріччі 2011 р. їх стало ще на 10% більше, ніж за той же період минулого року. Про це 11 жовтня 2011 року на своїй першій прес-конференції після призначення на посаду заступника міністра оборони заявив Олександр Сухоруков. Невиконання деякими підприємствами взятих на себе контрактних зобов'язань призвело до того, що було навіть запропоновано ввести кримінальну відповідальність за зрив держоборонзамовлення. Але, як відомо, суворість російських законів компенсується необов'язковістю їх виконання. Зрозуміло, що будь-який більш-менш спритний керівник завжди доведе в суді, що він не винен, а зрив стався через несвоєчасне фінансування, суміжників або через інші, незалежні від нього обставини.

Справи повітряні

Згідно з програмою озброєнь, до 2020 року військово-повітряні сили РФ планують закупити до 70 винищувачів п'ятого покоління Т-50, 96 багаточільових винищувачів Су-35, до 100 фронтових бомбардувальників Су-34, до 20 важких військово-транспортних літаків Ан-124, 50–90 транспортних літаків Іл-476 і 120 навчально-тренувальних літаків Як-130. ВПС також придбають 900–1000 вертольотів, у тому числі 250 ударних Мі-28Н, до 120 – Ка-52А і Ка-52К, 22 – Мі-35М і близько 200 систем ППО. Радше те, що зрушили з мертвої точки програми з українськими Ан-70 і Ан-124. Вертолітні двигуни теж наші. А ось у те, що „сирі“ Т-50 поступлять у війська до кінця дії програми, поки що не віриться.

Держпрограмою запланована модернізація далеких стратегічних бомбардувальників Ту-160 і Ту-95. Ту-160, Ту-95 розглядаються як повітряна компонента СЯС. Проте, всі Ту-95 виготовлені ще у 80-х роках минулого століття і до кінця термінів програми підлягають списанню. У свою чергу, півтора десятка Ту-160 не здатні доставити ядерну зброю на відстань ракетного удару, де їх обов'язково зустрінуть винищувачі-перехоплювачі і засоби ППО противника. На думку російських аналітиків, КБ Туполева дихає на ладан. Не в кращому стані перебувають фронтові бомбардувальники Су-34 і штурмовики Су-25СМ. До їх боєкомплекту входять керовані ракети Х-29Л, Х-25МЛ, С-25Л, керовані авіабомби КАБ-500, КАБ-1500, а також некеровані ракети С-8, С-13 і бомби вільного падіння. Проте така зброя суперечить концепції створення сучасного авіаційного озброєння, яке повинно мати можливість ураження наземних і надводних цілей без заходу літаків-носіїв зброї в зону ППО супротивника. Наприклад, Су-25 завдає удар лише на 600–800 м від цілі, а не за 60 або 100 км, як вимагає сучасний підхід до ведення бойових дій.

Після того, як російські експерти почали говорити про можливість закупівлі індійських версій літаків СУ-30МКІ з російсько-індійськими ракетами „БраМос“, все стає ясно. Розробки безпілотних апаратів в Росії закінчилися закупівлею старих ізраїльських апаратів. Усі спроби створити щось своє знаходяться на рівні авіамоделістів ДОСААФ. Зрив поставок ЗРК С-400 і затримки

у створенні С-500 вже не викликає здивувань.

На суходолі

Ну, якщо у космосі і в небі вічні турбулентності, то, може, на суші все стабільно? Виявляється, теж ні. То в лісі покинуть дві сотні танків, то розкрадуть цілі танкові бригади, а те, що залишається від них, відправлять на заводський ремонт. Довгі роки велася жвава полеміка, чий танк кращий – український чи російський? Всі ці розмови велись не на користь бідних, а в рамках конкурентної боротьби на світовому ринку. Після того, як український „Оплот” отримав кілька зарубіжних контрактів і з’явився на російській пам’ятній срібній монеті, питання переможця було вирішено. Не витримали нерви й у російських військових, які „відправили у відставку” хвалений Т-90 як такий, що не відповідає сучасним вимогам. І хоча ходять чутки про розробку нового танка „Армата”, він, схоже, настільки секретний, що його ще довго не побачать навіть у власних військах. При цьому, військові звітують, що у війська надходять модернізовані БТР-82А. У чому їх переваги, сказати важко. Хіба що вони нові...

В організаційному плані прийнято рішення перейти від „громіздких” дивізій до більш мобільних бригад постійної бойової готовності. При цьому, кількість офіцерів має скоротитися з 355 тисяч до 150 тисяч, кількість армійських частин – з 1890 до 172, частин ВПС – з 340 до 180, частин флоту – з 240 до 123. Простіше кажучи, всі перетворення мають на меті скорочення.

Морська романтика

Згідно з програмою, ВМФ Росії бажають отримати 6–8 ракетних підводних крейсерів стратегічного призначення проекту 955А/955У, 150 балістичних ракет „Булава”, близько 40 балістичних ракет „Синева”, 6 атомних ударних підводних човнів проекту 885/885М, 2 дизель-електричних підводних човнів проекту 677 і 3 човни проекту 636Е, 8 фрегатів проекту 22350, 6 фрегатів проекту 11356М, 1 фрегат проекту 11661К і 35 корветів, включаючи, щонайменше, 4 проекти 20385. Морська авіація має отримати 26 палубних винищувачів МіГ-29К. Також будуть проведені ремонт та модернізація важкого авіаносного крейсера проекту 1143.5 і важкого

атомного крейсера проекту 1144.2.

Проте найбільш скандальним надбанням стало замовлення у Франції універсальних десантних вертольотоносних кораблів-доків типу Mistral. При цьому жодні „важливі” технології Франція, звичайно, не передає, а політична складова переважає. Військова цінність цих десантних кораблів без кораблів охорони наближається до нуля.

Часто масштабні провали прикриваються малозначними успіхами. Наприклад, нещодавно було заявлено, що збільшення держоборонзамовлення на фрегати проекту 1135.7 до 6 одиниць пов’язане з необхідністю „продовження відпрацювання концепції” фрегату 22350. Головний фрегат нового проекту 22350 „Адмірал Горшков” був закладений на суднобудівному заводі „Північна верф” у 2006 році і в 2010 році був спущений на воду. Термін закінчення його будівництва спливає в 2011 р. Проте на новому фрегаті потрібне проведення додаткового відпрацювання цілого ряду нових систем, у той час як флоту необхідно поповнити угруповання надводних кораблів Чорноморського флоту.

По суті, замість сучасних кораблів будуть будуватися модернізовані фрегати тієї ж лінійки кораблів, що й український фрегат проекту 1135.1 „Гетьман Сагайдачний”, який вже своє відслужив. На взятих на озброєння корветів пр.20380, як виявляється, так і не встановили зенітний ракетний комплекс „Редут”,

який обіцяють створити не раніше 2015 року. З року в рік керівники судноверфей розказують, що в Росії відновиться будівництво авіаносців. Проте всі заяви корабелів дезавуюються військовими. Коли один фрегат „Ярослав Мудрий” будувється 17 років, то розмови про авіаносці видаються дійсно невдалими жартами.

Підбиваючи підсумки

Російська армія становить загрозу лише для власного уряду, тому що постійно вимагає до себе підвищеної уваги. Вона хоче їсти, вимагає грошей і озброєна небезпечною у використанні зброєю. Всі спроби переозброєння армії тільки на руку оборонному лобі, яке живе ще радянськими мірками і готове освоїти будь-які бюджети.

Втративши ідеологічний стрижень і занурившись у ринкову економіку, існуюча за рахунок експорту енергоресурсів держава живе одним днем як метелик-одноденка, при цьому не створюються сучасні виробництва на власній території. Всі заяви, декларації і загрози Заходу, при економічній неспроможності і військовому безсиллі переможуться на нуль. Мабуть, до усіх публічних агресивних словесних випадів потрібно ставитися простіше, а може, навіть із посмішкою. Тоді все стає на свої місця.

Мілітарний дисонанс

Країни Центральної Європи демонструють абсолютно протилежні тенденції розвитку у сегментах безпеки та оборони. Польща наразі є, можливо, найбільш „мілітаристською“ країною НАТО та ЄС. У той час, як Чеська Республіка та Словаччина заявляють про різкі скорочення оборонних витрат і навіть про втрату боєготовності національних збройних сил через бюджетний дефіцит.

➤ НАТО та ЄС уже другий рік поспіль говорять про скорочення та консолідацію оборонних витрат. На тлі дійсно важкої фінансової кризи європейські країни не можуть витратити на оборону більше ніж зараз. Більш того, вони збираються витратити все менше й менше.

Розумна оборона

Про суттєві скорочення оборонного бюджету вже заявила, наприклад, Великобританія. Як слушно зауважили в британській пресі, після запланованих скорочень чисельність сухопутних військ стане такою ж, як і в далекому 1820 р., після наполеонівських воєн. І хоча зараз Міністерству оборони вдалося відтягнути масові скорочення до 2015 р., коли Великобританія розраховує повністю вивести війська з Афганістану, скорочення оборонного бюджету вже розпочнуться і до 2014 р. складе 8%.

В результаті, в наступні чотири роки буде звільнено 25 тисяч цивільних фахівців Міністерства оборони, а також 17 тисяч військовослужбовців. У рамках скорочення військового бюджету британська влада прийняла рішення достроково вивести зі складу Королівського військово-морського флоту авіаносець „Арк Роял“. До 2020 року число сторожових кораблів і есмінець буде скорочено з нинішніх 23 до 19. Також Великобританія відмовляється від виробництва штурмовиків „Харрієр“ і літаків-розвідників „Німрод“. Крім того, число танків буде скорочено на 40%, а артилерійських гармат – на 35%. В цілому, Британський уряд планує заощадити 4,7 млрд. фунтів.

Франція також протягом наступних 3 років збирається скоротити оборонні витрати на 1,3 млрд. євро. Через зниження бюджету Міноборони Франції повинно скоротити армію на 8 тис. осіб в 2011 році, відкласти програму модернізації літаків „Міраж-2000D“ і придбання 14 нових

багатоцільових транспортних літаків-заправників для військово-повітряних сил (ВПС).

Німеччина не відстає. Міноборони країни проводить кардинальне реформування збройних сил – теж з метою економії. В результаті скасування загального військового обов'язку і скорочення армії з 250 тисяч до 185, німецький уряд збирається скоротити витрати на оборону на 8,3 млрд. євро.

Найбільш промовисто характеризує ситуацію в НАТО такий факт: загальні оборонні витрати країн НАТО скоротилися за останні два роки на \$45 млрд. Реагуючи на ці тривожні дзвіночки, керівництво Альянсу запропонувало нову концепцію так званої „Розумної оборони“. Як приклад для наслідування генсек НАТО навів Великобританію і Францію, які, не чекаючи колективних зусиль в рамках Альянсу, прийняли рішення укласти договір про стратегічне оборонне співробітництво. Головний зміст цього договору – скорочення оборонних витрат за рахунок спільного використання ресурсів, широкої координації зусиль при плануванні та проведенні операцій, всеосяжної кооперативності. Скажімо, замість того, щоб, як планувалося раніше, будувати чотири нові авіаносці (кожній країні по два), Франція і Великобританія можуть побудувати три кораблі – по одному „національному“ і один „спільний“. Економія – очевидна.

Польський протихід

У той же час, з Польщі, наприклад, надходять новини протилежного характеру. Поляки сподіваються, навіть в умовах кризи в Європі, нарощувати оборонні витрати. Зокрема, за оцінками міжнародної аналітичної групи Frost&Sullivan, у найближчі десять років Польща закріпить статус регіонального лідера з точки зору витрат на оборону. Як очікується,

Польща збільшить свою частку щодо оборонних витрат серед країн Вишеградської групи з нинішніх 52,1% в 2011 р. до 55,4% у 2020 р. Одним із ключових факторів розвитку національного оборонного ринку, на думку експертів організації, є юридичне закріплення ставки витрат на оборону у розмірі 1,95% від ВВП. Крім того, польський ринок є досить привабливим для іноземних інвестицій.

Frost&Sullivan вказує, що плани закупівель польського оборонного відомства передбачають витрати на придбання і модернізацію озброєнь та військової техніки за 14 программи в розмірі майже \$11 млрд. США до 2018 р. При чому проекти зі створення польського вертольота і засобів протиповітряної оборони є одними з найбільших в оборонних тендерах у Центрально-європейському регіоні.

Також повідомляється, що Міністерство оборони Польщі оголосило про намір придбати для ВПС країни два літака-заправники. Нові танкери будуть використовуватися для заправки винищувачів F-16, які стоять на озброєнні національних повітряних сил. У даний час ВПС Польщі розглядають два варіанти закупівлі танкерів. Перший передбачає купівлю літака-заправника Boeing 767-200ER, конвертованого з пасажирського лайнера. Такі літаки пропонує ізраїльська компанія Bedek Aviation, підрозділ держкомпанії Israel Aerospace Industries. В якості другого варіанту буде розглядатися придбання літаків-заправників Airbus A330MRTT.

За повідомленнями міністра оборони Польщі Богдана Кліха, оборонний бюджет Польщі у 2011 р. склав 27,535 млрд. злотих (\$9,9 млрд.). Ця сума більша на 7%, ніж у 2010 р. У проекті бюджету на 2012 р. витрати на оборону передбачається збільшити ще на 7,5% – до 29,3 млрд. злотих (\$10,5 млрд.).

При цьому, планується постійно збільшувати витрати саме на закупівлю та модернізацію озброєння та військової техніки. У 2010 р. 22,5% коштів Міноборони було спрямовано на модернізацію озброєнь військової техніки (ОВТ), а у 2011 р. вже намічено вийти на рівень 24,3%.

Звісно, єдиною умовою продовження такого „мілітаристського“ прогресу Польщі є збереження позитивної динаміки економічної ситуації. Наскільки це вдасться польському уряду, покаже час. Хоча, може, більш слушним було би вже зараз придивитись до загальноєвропейських тенденцій і почати шукати можливості для колективного вирішення оборонних потреб?

А Прага без зброї

Нещодавно Міноборони Чехії представило „Білу книгу“ з питань оборони, в якій керівництво оборонного відомства надало власну оцінку нинішнього стану оборонного сектора Чехії.

Як вказується в „Білій книзі“, ситуація у збройних силах країни є складною. Головною проблемою є істотне скорочення (за останні 2 роки – на 20%) бюджетного фінансування оборонної сфери. Фінансові проблеми на цьому не закінчуються. Внаслідок непередбачених або відверто завищених за вартістю закупівель озброєнь і військової техніки в останні роки Міноборони Чехії накопичило борг близько 90 мільярдів крон (3,75 млрд. євро).

Більш того, в період 2015–2020 рр. очікуються найбільші витрати щодо переозброєння чеських збройних сил, пов'язані з необхідністю продовження лізингу винищувачів Gripen і модернізації основних засобів протиповітряної оборони (ППО) чеської армії – зенітно-ракетних комплексів KUB. За всіма розрахунками, оборонний бюджет Чехії не зможе покрити навіть ці першочергові витрати. Крім того, вже зараз чеська армія відчуває проблеми з нестачею особового складу, і надалі цей дефіцит буде тільки загострюватися. Зараз у збройних силах Чехії служить 22000 військовослужбовців при офіційній потребі 26200. Подальше загострення фінансових проблем і падіння престижності армійської служби невідворотно посилять кадровий провал повністю контрактної армії Чеської Республіки.

У цих умовах керівництво Міноборони Чехії бачить три можливі

сценарії розвитку армії до 2020 р. А саме: перший – песимістичний, при якому зберігається нинішній рівень оборонного бюджету, зростає брак особового складу, озброєнь і військової техніки, потенціал армії поступово падає. Як результат, на рубежі 2020 р. збройні сили Чехії не зможуть виконувати основні функції. Другий – стабілізаційний – передбачає підвищення бюджету на 5%–8% протягом 2012–2015 рр., в результаті якого Міноборони зможе втримати нинішній рівень боєготовності, але досягнення повної оперативної готовності чеської армії в рамках НАТО буде відкладено на невизначений час. Третій – сценарій зростання, який передбачає значне підвищення бюджетного фінансування і вирішення всіх проблем. Щоправда, керівники чеського Міноборони самі вважають такий варіант розвитку явно нереальним. Тому головним лейтмотивом „Білої книги“ стала тенденція до скорочення бюджетних витрат на оборону і, відповідно, необхідності концентрування фінансування армії на пріоритетних напрямках з одночасним зменшенням фінансування секторів, подальший розвиток яких є неактуальним. Автори документа вказують, що доцільно провести вибіркове скорочення непотрібних компонентів, перед тим як перейти до загальної „оптимізації“. Зокрема, серед можливих скорочень, які можуть полегшити фінансовий тиск на Міноборони, автори „Білої книги“ пропонують розглянути питання повної відмови від використання в складі збройних сил Чехії ударних вертольотів Mi-24 (Mi-35) і зенітно-ракетних комплексів KUB. Їх подальша експлуатація без модернізації неможлива, а кошти на модернізацію, швидше за все, виділятися не будуть. Також пропонується подальше виведення зі складу чеської армії бойових машин піхоти БМП-1, БМП-2 з модернізацією невеликої кількості машин. Крім того, планується вже найближчим часом закрити одну з баз військово-повітряних сил.

У той же час, автори „Білої книги“ виступають за збереження компонента винищувальної авіації у складі чеських ВПС. Мабуть, виключно з міркувань престижу (інакше пояснити наявність у складі чеської армії 14 винищувачів досить важко). У кожному разі, така пропозиція керівництва Міноборони відкріє нову „маркетингову гонку“ між осно-

вними виробниками винищувачів з Європи та США в Чехії.

У „Білій книзі“ пропонується також істотно оптимізувати апарат Міноборони та Генштабу, систему управління збройних сил і, звичайно, системи закупівель та матеріально-технічного забезпечення.

Чехо-Словацький оборонний союз

Песимістичні настрої чеських військових розділять і їхні словацькі колеги. Оборонний бюджет Словаччини за останній рік „обрізоли“ на 40%. Тому чеські і словацькі оборонні відомства всерйоз замислилися над створенням оборонного альянсу на кшталт воєнно-політичного союзу Франції та Великобританії.

Чехи та словаки вирішили використати історичний досвід і спробувати об'єднати та оптимізувати ресурси для спільного використання. Тим більше, що такі дії повністю відповідають концепції „Розумної оборони“, запропонованої керівництвом НАТО для забезпечення ефективності функціонування збройних сил країн НАТО в умовах бюджетних скорочень.

Безсумнівно, Чехія і Словаччина мають всі можливості для зближення в оборонній сфері. Сприяє цьому і тривале перебування в одній державі, і близькі воєнно-політичні цілі в рамках НАТО, і завдання збройних сил, а також їх схожі розміри, структури і витрати на оборону. Передбачається, що військове зближення двох країн буде спрямоване на вироблення спільного бачення підвищення ефективності діяльності збройних сил двох країн і не буде обмежуватися реалізацією спільних проектів в окремих сферах.

Вже зараз досягнуто розуміння Чехії та Словаччини про необхідність вироблення загальної стратегії у військовій освіті, бойовій підготовці, матеріально-технічному забезпеченні та логістиці та розвитку військово-повітряних сил. Що вийде на практиці з цих розмов – подивимося. Адже, скажімо, в чеській „Білій книзі“ перспективи військово-політичного альянсу зі Словаччиною взагалі не розглядаються. І там поки що немає ані слова про можливість, наприклад, спільної закупівлі Чехією і Словаччиною винищувачів, військово-транспортних літаків або вертольотів.

Нагірно-Карабаський конфлікт: Позиційна війна низької інтенсивності

Існує кілька основних факторів, які на сучасному етапі визначають сценарії розвитку ситуації в зоні Нагірно-Карабаського конфлікту. Серед них внутрішньо-політична ситуації в Азербайджані, Вірменії та Нагірно-Карабаській республіці, співвідношення в озброєнні та мобілізаційні резерви протидіючих сторін, їхніх діаспор та союзників, і не в останню чергу — вплив „хвилі революцій“, що йде з країн Північної Африки та Близького Сходу.

» Свою актуальність не втрачають також баланс і рівень інтересу до конфлікту регіональних та глобальних військово-політичних сил. Важливими є стан і перспективи воєнного та військово-технічного співробітництва Азербайджану і Вірменії з окремими воєнно-політичними блоками і союзними державами, та можливість і перспективи передачі пошуку рішення конфлікту новим, раніше не задіяним міжнародним організаціям і структурам. Не менш значущим фактором є соціально-економічне становище та морально-психологічний стан населення Азербайджану, Вірменії і Нагірно-Карабаської республіки (НКР). Разом із тим, остаточне вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту (НКК) через досягнення компромісу між Азербайджаном, Вірменією і НКР практично малоймовірно. Його малоймовірність обумовлена кардинальними відмінностями сторін у підходах до визначення кор-

донів території Азербайджанської Республіки та історичною приналежністю Нагірного Карабаху, а також легітимністю юридичної процедури виходу НКР зі складу Азербайджанської РСР.

Територіальний аспект

В сучасному світі йде процес накопичення досвіду виникнення нових незалежних держав з різним ступенем визнання (від Східного Тимору і Косова до Абхазії, Південної Осетії, Еритреї та Південного Судану). У той же час вірменські сторони НКК не тільки переконані у тому, що Азербайджану не вдасться на практиці реалізувати свої переваги, але й у тому, що фактор часу об'єктивно працює проти Баку. Такому ставленню сприяє також і динаміка розвитку внутрішньополітичної ситуації в Азербайджані. З одного боку, вона характеризується зростанням суспільного невдоволення авторитарними методами управління державою

і прецедентом династичної передачі влади. З іншого — посиленням процесу ісламізації суспільства. Останній чинник робить Азербайджан більш схильним до впливу „хвилі революцій“ у мусульманських країнах Африки і Близького Сходу. Річ у тім, що всі ці країни при наявності певних відмінностей об'єднує залучення мобілізаційного потенціалу так званої „мусульманської вулиці“. Тобто, потенціалу найбільш соціально незахищеної частини населення, більшою мірою схильної до сприйняття ісламської та ісламістської пропаганди як альтернативи ідеології правлячого режиму.

Будь-яке проміжне, часткове або тимчасове вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту, передбачає від вірменських сторін конфлікту територіальних поступок. Поступки стосуються так званої „зони безпеки“ навколо НКР, що знаходиться під контролем вірменських збройних сил. Дана обставина сама по собі

робить позиції вірменських збройних сил у Нагірно-Карабаській республіці тотально вразливими. Крім того, вона створює для Баку спокусливі і комфортні умови для остаточного вирішення конфлікту військовим шляхом, незважаючи на проміжні дво-, три- або багатосторонні домовленості, наявності або відсутності в зоні конфлікту міжнародних спостерігачів або миротворчих сил.

Зміна конфігурації наявної на сьогоднішній день лінії протистояння, вивід вірменських підрозділів із системи інженерно-технічних споруд, будівництво і облаштування яких тривало безперервно впродовж більше сімнадцяти років, робить перспективи цієї військової операції Азербайджану більш результативними і швидкоплинними.

В ситуації, коли світова спільнота визнає територіальну цілісність Азербайджану, відновлення ним бойових дій в Нагорному Карабаху є для нього операцією проти незаконного сепаратистського режиму, що, з точки зору Баку, абсолютно легітимно. Тому всі заклики міжнародного співтовариства до вирішення конфлікту мирним шляхом, в принципі, залишаються лише закликами, необов'язковими до виконання, і залежать від прояву „доброї волі“ Азербайджану. Разом із тим, позитивне ставлення міжнародної спільноти до пошуку рішення Нагірно-Карабаського конфлікту виключно через переговорний процес у жодному разі не означає, що радикальна зміна ситуації в зоні НКК не призведе до спроб усіх зацікавлених сторін не так повернути ситуацію до колишньої конфігурації, як спробувати знайти новий, певною мірою прийнятний для учасників конфлікту (і безумовно прийнятний для регіональних і глобальних гравців) новий баланс сил та інтересів.

Якщо наявний баланс сил зміниться...

Загалом слід зазначити, що інтерес регіональних і глобальних сил до конфлікту в нинішній ситуації може різко зрости лише в разі радикальної зміни status quo – як у балансі сил учасників конфлікту, так і основних параметрів переговорного процесу.

За умови збереження status quo, ситуація в зоні НКК може залишатися без змін досить довго, оскільки, за великим рахунком, конфлікт

зараз перебуває в точці рівноваги і найбільш оптимального балансу інтересів усіх учасників – як, власне, сторін конфлікту, так і регіональних і світових держав.

Будь-яка зміна становища в зоні конфлікту несе (першою чергою, для самих сторін, безпосередньо залучених у конфлікт) потужний заряд невизначеності в політичному аспекті: зміни воєнно-політичних і економічних пріоритетів та орієнтирів як Вірменії, так і Азербайджану; відновлення відкритого геополітичного суперництва та протистояння між США, РФ, ЄС, Туреччиною, Іраном, а також Китаєм.

Розуміння можливих наслідків такого непередбачуваного розвитку ситуації зі здійсненням впливу на перспективи позитивної динаміки розвитку співробітництва основних геополітичних гравців, і реально низьку зацікавленість цих же гравців у вирішенні, власне, самого вірменсько-азербайджанського конфлікту, призвели до того, що зусилля регіональних і позарегіональних сил в даний час націлені на недопущення порушення сформованого в зоні конфлікту status quo.

Саме з цієї точки зору, як здається, треба розглядати доповнення двох основоположних принципів вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту – збереження територіальної цілісності та право націй на самовизначення і вирішення конфлікту виключно мирним шляхом.

Тим часом війна триває

Після підписання в 1994 році Угоди про припинення бойових дій сторони все ще перебувають – формально – в стані перемир'я. Але війна триває. Її можна охарактеризувати як позиційну війну низької інтенсивності з присутністю таких елементів, як продовження снайперської війни (рахунок загиблих з обох сторін продовжує зростати), подальше проведення диверсійно-розвідувальних операцій і вдосконалення інженерно-технічних споруд лінії протистояння.

Неодноразові заяви співголів Мінської Групи ОБСЄ, яка є офіційним посередником між сторонами конфлікту, не призвели до очікуваного прориву в його вирішенні. Це свідчить про присутність факторів, дія яких, можливо, не надто помітна, але які реально визначають низьку результативність переговорного процесу.

Фактори Азербайджану

Між тим фактори, які працюють на Азербайджан (або сприймаються як такі в Азербайджані), і які в перспективі дозволяють йому сподіватися на можливість досягнення максимуму в своїх вимогах, це – зростання значення Азербайджану як альтернативного Росії експортера та транзитера нафти й газу в країні Європи (Баку сподівається на заняття країнами-імпортерами більш проазербайджанських позицій у питанні Нагірно-Карабаського конфлікту); збільшення воєнного бюджету Азербайджану за рахунок отримання надприбутків від нафти і газу (у 2007 році він вперше перевищив 1 мільярд у доларовому еквіваленті і досяг 1 мільярда 39 мільйонів доларів і з тих пір неухильно зростає: в бюджеті–2011 на ці цілі відведено 1 млрд. 656 млн. 326 тис. доларів, а на 2012 рік проектом бюджету передбачено 1 млрд. 770 млн. доларів); продовження витіснення чи недопущення Вірменії до регіональних економічних проектів через Нагірно-Карабаський конфлікт (нафтопровід Баку–Джейхан, газопровід Баку–Ерзрум, будівництво в обхід Вірменії залізниці Карс–Ахалкалакі тощо); посилення південно-кавказького вектора зовнішньої політики Туреччини (в цьому контексті може бути розглянута і її активність щодо здійснення проекту будівництва залізниці Карс–Ахалкалакі); перспектива репатріації в південні регіони Грузії репресованих і виселених звідти у 1944 році турків-месхетинців (у Вірменії уважою відстежують процеси і тенденції в месхетинських громадських рухах, їх консолідацію навколо протурецької лінії). Заселення півдня Грузії тюркським мусульманським населенням може призвести до створення вздовж північних кордонів Вірменії суцільного тюрконаселеного пояса і погіршення її геополітичного становища. В Азербайджані ж це сприймається як додатковий фактор тиску на Єреван і Степанакерт); подальше зміцнення воєнно-політичного та військово-технічного співробітництва між Азербайджаном і Сполученими Штатами Америки, в тому числі на тлі зростання напруженості американсько-іранських стосунків та погіршення зовнішньополітичних позицій Ісламської Республіки Іран, загроза проведення проти неї військової операції, поступове посилення тюркської самосвідомості в північних, прикордонних з Вірменією

єю, областях Ірану – з перспективою підключення Ірану до здійснюваної Азербайджаном і Туреччиною блокади або режиму закритих кордонів з Вірменією.

Фактори Вірменії

А фактори, які працюють на Вірменію (або сприймаються як такі у Вірменії), це – впевненість, що надприбутки від нафти не здатні одночасно кардинальним чином поліпшити економічні показники розвитку Азербайджану і стати достатніми для організаційного та технічного переозброєння його силових структур; короткостроковість фактора надприбутків від нафти (за даними ряду експертних прогнозів, пік нафтовидобутку Азербайджаном своєї нафти припаде на 2012–14 роки); низька ймовірність істотного збільшення транзиту через Азербайджан нафти і газу з Казахстану, а також прокладання транскаспійського газопроводу, перспективи інтеграції Вірменії в регіональні нафто- і газотранспортні проекти вздовж транзитного коридору Південь–Північ (здійснення проекту з будівництва трубопроводу для отримання нафтопродуктів з Ірану, що дозволило б значно зміцнити енергетичну безпеку країни); перспектива здійснення енергоекспортних проектів регіонального значення на базі атомної, теплових та гідроелектростанцій; посилення зовнішньополітичної активності Росії, що в контексті її стратегічного протистояння з Туреччиною дозволить нівелювати результати зовнішньополітичної діяльності Анкари; фактор посилення ісламістських настроїв в Азербайджані, що може звести нанівець усі його зовнішньополітичні зусилля за векторами Азербайджан–ЄС та Азербайджан–США; можливість підтримки балансу сил з Азербайджаном на рівні розумної достатності – тобто здатності нанесення в разі відновлення бойових дій неприйнятних для азербайджанської сторони втрат (зокрема, оскільки Вірменія є державою-членом Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), вона має можливість отримання зброї російського виробництва за преференційними, практично, внутрішньоросійськими цінами); перспектива становлення і підтримки Вірменією іміджу стабільної, демократичної держави з передбачуваною внутрішньою і зовнішньою політикою на тлі поступового

накопичення в сучасній історії прикладів зміни загальноприйнятих кордонів, реалізації права націй на самовизначення.

Фактори, які працюють на НКР (або сприймаються як такі у Нагірно-Карабаху), практично, повністю повторюють фактори, пов'язані з Вірменією. Однак тут є кілька нюансів.

По-перше, здається, для експертного співтовариства було б помилкою переоцінювати ступінь впливу Єревана на Степанакерт.

По-друге, при обговоренні НКК не можна не враховувати зацікавленість Ірану в збереженні балансу сил в регіоні, в існуванні де-факто самостійної і незалежної від Баку Нагірно-Карабаської Республіки. І тут виникає питання: якими є сподівання сторін, які саме зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси можуть призвести до спроби порушення наявного балансу сил та якими способами це може бути досягнуто.

Якщо бойові дії відновляться...

З 2010 року різко почастішали факти проведення силовими структурами Азербайджану диверсійно-розвідувальних операцій на території Карабаху; частота та інтенсивність спорадичних перестрілок зі стрілецької зброї; поступове збільшення його калібру; зондаж реакції міжнародного співтовариства на інформацію про застосування сторонами більш важкого озброєння; зростання втрат з обидвох сторін від снайперського вогню.

Необхідно відразу зазначити, що ініціатива з відновлення бойових дій може виходити виключно від Азербайджану. По-перше, відновлення бойових дій Нагірно-Карабаської Республікою призведе до втрати всіх політико-дипломатичних напрацювань і досягнень вірменської дипломатії останніх 17 років з роз'яснення своєї позиції, бачення перспектив та історичної підоснови НКК.

По-друге, відновлення бойових дій з боку НКР є ірраціональним з військової та політичної точок зору. Ніякого практичного сенсу у зміні наявної, усталеної конфігурації лінії протистояння у вірменської сторони немає. Вона зараз найоптимальніша з точки зору мінімізації витрат на оборону – мобілізаційних і технічних. Баланс сил нині забезпечується за рахунок наявності у вірменської сторони сучасної і ефективної інженерно-технічної інфраструктури глибоко ешелонованої оборони. Вихід за цю

лінію призведе до катастрофічного для Вірменії і НКР зміни балансу сил на користь Азербайджану.

По-третє, це повністю розходиться з установкою Єревана і Степанакерта на досягнення визнання незалежності НКР через широку демократизацію влади та суспільства, що вигідно відрізняє Нагорний Карабах від тенденції до посилення авторитарних методів правління в Азербайджані.

По-четверте, поновлення бойових дій вірменською стороною призведе до великої напруги в економіці, різкого погіршення соціально-економічного та морально-психологічного стану населення. Для того, щоб ця ситуація не вилася в неконтрольовані політичні процеси, суспільству повинна бути представлена дуже вагома мотивація поновлення війни, поставлені і роз'яснені цілі та завдання, яких – об'єктивних і реальних – у даний час немає. Відверто кажучи, вірменська сторона НКК досягла оголошеної і постійно декларованої в ході переговорного процесу мети – забезпечення безпеки населення Нагірного Карабаху. Натомість азербайджанська сторона поставилася перед собою цілей не домоглася – зокрема, відновлення (в її розумінні) своєї територіальної цілісності, для досягнення якої і можливе відновлення Азербайджаном бойових дій.

Чому Баку може розпочати бойові дії

Проте не варто пов'язувати можливість і ступінь ймовірності відновлення бойових дій у Карабаху із зовнішньополітичними процесами чи з інтересами регіональних та позарегіональних гравців. Баку може почати бойові дії, виходячи із суто внутрішньополітичних або соціально-економічних міркувань.

Зрештою, *carte blanche* на створення сучасної національної армії азербайджанське суспільство видало уряду під конкретну мету – повернення Нагірного Карабаху під юрисдикцію Азербайджану. Відсутність реальних результатів у вирішенні конфлікту при незадовільному й неадекватному рівні нафтових доходів здатне похитнути позиції і підірвати підтримку нинішніх владних еліт, особливо з урахуванням того, що президент Ільхам Алієв не має тієї харизми і тих організаторських здібностей (зокрема, для організації системи стримувань і противаг у структурі

влади), якими володів його батько – Гейдар Алієв. Він не має і достатнього запасу міцності зовнішньополітичної підтримки. А в історії Карабаського конфлікту вже був прецедент, коли в 1993 році передовсім через внутрішньополітичні причини (незважаючи на заколот полковника Сурета Гусейнова) бої в Карабаху поновилися з новою силою. На думку ряду азербайджанських авторів, це стало однією з основних причин важких втрат у ході боїв, провалу наступальної кампанії і втрати в червні–жовтні 1993 року п'яти районів навколо Нагірного Карабаху.

Крім того, керівництво Азербайджану потрапило в замкнуте коло через політику насадження мілітаристської риторики, яка за „законами жанру“ повинна постійно наростати. Тому не виключено, що поширення реваншистського військового психозу в Азербайджані стане одним із внутрішньополітичних факторів, що сприятиме ухваленню рішення про відновлення бойових дій в Нагірному Карабаху, незважаючи навіть на перспективи дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні.

Не слід забувати також про те, що в ситуації, коли доходи країни від нафти призвели до різкого збільшення майнової нерівності, зростання соціального і політичного невдоволення цілком здатне каталізувати процес поширення та політизації ісламських настроїв в Азербайджані. Зростання соціальної нерівності та корупції на тлі урбанізації є повторенням ситуації в Ірані напередодні Ісламської революції 1979 року.

Наявність в Азербайджані ісламського фактора, перспективи його активізації і розширення, можливість створення в країні активних проісламських (а в середньостроковій перспективі – і проісламістських структур), замкнутих на закордонні релігійно-політичні центри, є ще одним фактором, через який представники США і ЄС радять Єревану не форсувати процес переговорів по НКК (принаймні – до виявлення основних напрямків і динаміки розвитку ситуації в Азербайджані). І такий підхід неофіційної дипломатії глобальних гравців є не поодиноким випадком, а постійно діючим фактором, необумовленим партійною приналежністю переговорників.

„Арабська весна“ породила непередбачуваність

➤ В Ізраїля – серйозні причини побоюватися. З одного боку, т.зв. „арабська весна“ знесла всі режими, дії яких можна було передбачити – дестабілізація в Сирії, Мубарака змусили здати владу в Єгипті. З іншого боку, Іран реалізує власну ядерну програму, мета якої єдина – створити атомну бомбу. Це Ізраїль вважає найбільшою загрозою для власного майбутнього, тому в Тель-Авіві задумуються над можливими планами збройного втручання.

Проте останні події показують, що найближчим часом війни в регіоні не буде. Тель-Авів продемонстрував усьому світові, що готовий атакувати Тегеран, але зробив це лише для того, щоб змусити США, Європу і весь західний світ втрутитись у ситуацію в Ірані. Це, на думку Ізраїля, можна зробити, накладаючи визначені санкції на Тегеран, що не дозволять продовжувати йому ядерну програму.

Нині в Тель-Авіві немає нових союзників на Близькому Сході – більше того, він втрачає своїх старих спільників. Невідомо, що станеться в Єгипті, донедавна хорошими були ізраїльсько-турецькі взаємини, проте вони впродовж останнього року сильно погіршилися. Річ у тім, що Туреччина стала більш прихильною до сусідів з Близького Сходу, а також почала вести незалежну від США та ЄС регіональну політику. Анкара хоче стати регіональною наддержавою і має всі передумови для цього – як економічні, так і політичні. Таке переорієнтування Туреччини почалося ще до подій „арабської весни“, а саме тоді, коли до влади в країні прийшли помірковані консерватори з Партії справедливості й розвитку (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 рік). Поступово ця політична сила стала відходити від світської моделі Туреччини на користь управління за невеликими елементами ісламської держави, що потягло за собою погіршення взаємин з Ізраїлем. Зрештою, Партія справедливості та розвитку використовує конфлікт з Тель-Авівом ще й для того, щоб стати популярнішою – як усередині країни зокрема, так і на Близькому Сході загалом. Анкара зробила висновок, що Іран та Ірак є набагато важливішими партнерами, ніж Ізраїль.

Ще один фактор – Китай. Він блискавично збільшує свій вплив у Африці, але не цурється і втручання в близькосхідну політику. Прикладом цього є нещодавні військові навчання, що відбулися на території Туреччини, і в яких взяли участь китайські літаки. Що цікаво: ці літаки зробили зупинку в Ірані. Це свідчить про те, що Пекін також зробив висновок про більшу важливість Ірану й Туреччини, порівняно з Ізраїлем.

Якщо згадати про Пакистан чи Індію, то ці країни поки що дотримуються нейтралітету стосовно Близького Сходу, хоча обидві держави є чудовими ринками для продажу ізраїльської військової техніки.

Тель-Авів традиційно єдиним своїм справжнім партнером вважає Сполучені Штати. Та, на жаль, США втрачають вплив на Близькому Сході, що ослаблює ізраїльські позиції. Останні події свідчать, що значну увагу до регіону приділяють не тільки США, але й Іран, Китай та Росія. Вашингтон залюбки хотів би ввести санкції проти Ірану, однак на це не йдуть ані Москва, ані Пекін. Треба звернути увагу, що санкції проти Тегерана вже вводилися кілька разів, однак протести Росії та Китаю призводили до того, що вони були надто лагідними і не дозволяли заблокувати реалізацію іранської ядерної програми.

Важко сказати, як ситуація розвиватиметься далі. Ізраїльські коментатори завжди сміються, мовляв, кількарічна концепція планування на Близькому Сході не протримається більше тижня. Нині є більше невідомих чинників, аніж знаних нам – починаючи від поведінки Ірану й закінчуючи подіями в Сирії чи Єгипті. „Арабська весна“ призвела до того, що передбачувані країни Близького Сходу стали непередбачуваними в політичному сенсі. У зв'язку з цим тепер Тель-Авів мусить серйозно задуматися над концепцією власної зовнішньої – зокрема воєнної – стратегії.

Ярослав Коцішевський, публіцист,
експерт з близькосхідних питань, Варшава

Росія – Україна: „примушення до дружби“

➤ Російсько-українські відносини набувають все чіткіших рис „примушення до дружби“ – за прямою аналогією з „Примушенням до миру“, як у Кремлі назвали війну проти Грузії в серпні 2008-го.

Наступ ведеться в першу чергу на економічному, але також і на політичному та ідейному фронтах. Наближення президентських виборів у РФ, внаслідок яких на російський „трон“ повинен повернутися Володимир Путін, додаватиме цим відносинам дедалі більшої гостроти.

„Вхід – рубль, вихід – два“

У жовтні Москва та Київ досягли двох надзвичайно важливих пакетів домовленостей в економіці. По-перше, сторони узгодили правила створення Зони вільної торгівлі в межах СНД. Нагадаємо, такої угоди досягали ще далекого 1993 року. Проте російська Госдума так і не ратифікувала ту угоду через небажання Кремля торгувати з сусідами справді вільно, без вилучень і обмежень щодо таких чутливих для російської економіки товарів, як енергоносії (які РФ продає), а також металопрокат та

харчова продукція (котрі росіяни імпортують).

Згідно з нинішніми домовленостями українського прем'єр-міністра Миколи Азарова та його російського колеги Путіна, винятки з режиму вільної торгівлі таки залишаться. І це – все ті ж нафта, газ, труби великого діаметру, цукор, м'ясо-молочні продукти. За словами Азарова, поступово обмеження будуть зніматись. Водночас Путін уточнив: жодних конкретних термінів ліквідації обмежень не встановлено.

Експерти погоджуються, що, попри ці недоліки, в цілому створення

Фото: архів Президента України

буває! – і на світову конвертовану валюту. Сьогодні, щоправда, рубль такою валютою не є. Тому ті ж експерти застерігають, що розрахунки в рублях дають українцям тактичне полегшення, але можуть завести в стратегічну пастку.

Миттєва вигода для Києва полягає в тому, що український Нацбанк, який відчуває хронічну нестачу євро та доларів (за російський газ платять саме доларами), тепер зможе частково замінити їх російським рублем. Особливо це актуально з огляду на паузу в співпраці України з Міжнародним валютним фондом: місія МВФ затримала черговий транш кредиту до визначення ціни російського газу в проєкті бюджету України на наступний рік.

Проблема, однак, у тому, що рублі потрібно десь брати. Приблизники угоди в Києві стверджують, що українські підприємства, котрі постачають товари та послуги до РФ, можуть отримувати за це рублі, котрі Нацбанк потім викуповуватиме у них і направлятиме для розрахунків „Нафтогазу”. Проте їхні опоненти вказують, що економічні відносини двох країн розвиваються з величезним перекосом: минулого року дефіцит України в торгівлі товарами та послугами з Росією склав \$4,43 млрд.

Цьогоріч дефіцит, завдяки подорожчання газу, буде ще більшим (лише за 10 місяців „Нафтогаз” сплатив „Газпрому” без малого 10 мільярдів доларів). Рублі для покриття дефіциту можна купити лише в Центробанку Росії – але для цього необхідні ті самісінькі долари та євро, котрих і так не вистачає українському Нацбанкові. Інший шлях – кредити великих державних російських банків, але це означає звичайну боргову яму для всієї української економіки. До того ж, насичення українського валютного ринку рублями, на думку низки економістів, означає „вступ України до валютного союзу з РФ без оголошення такого союзу”.

„Економія” в обмін на економіку

Газ, точніше, розрахунки за нього, залишаються ключовим важелем російського впливу на Київ. На Печерських пагорбах уже вголос визнають, що потрапили в пастку, погодившись на скандальні „Харківські угоди” в квітні

минулого року. Нагадаємо, за тими угодами Україна продовжила на 25 років перебування російського флоту в Севастополі, а Росія взаємін знизила ціну газу на \$ 100 за одну тис. кубометрів (через обнуління експортного мита, яке, втім, росіяни мають право будь-якої мити відновити).

Тоді Віктор Янукович заявляв, що домовленості дуже вигідні, й дозволять не підвищувати ціну газу для населення. Насправді ціна відтоді виросла двічі. Сьогодні Микола Азаров відверто каже (в ефірі радіо „Ехо Москви” 27 жовтня), що \$440 з урахуванням знижки – небачена за європейськими мірками ціна, а росіяни ще й душать експортним митом українські нафтопереробні потужності.

В позитиві – публічно підтверджена Путіним угода протягом півроку забезпечити доступ України до внутрішніх російських трубопроводів, що, можливо, дозволить відновити прямі поставки газу з Середньої Азії. Але що захочуть росіяни за таку поступку, невідомо. І тим більше невідомо, що вони вимагатимуть за „помітне зниження” ціни газу, якого віце-прем’єр Андрій Ключев 4 листопада пообіцяв добитися уже в поточному місяці.

Відомо, однак, що на дрібниці в Кремлі не розмінюються. Дешевший газ там давно обіцяють „за білоруським варіантом”, тобто в обмін на контроль над українською газотранспортною системою. Сприяти цьому покликаний запуск „Північного потоку” – газопроводу в обхід України, котрий, як із радістю констатували Путін та Медведєв, в майбутньому позбавить Київ його „транзитної монополії”.

Але і контроль над українською ГТС – тільки засіб для забезпечення ширших інтеграційних проєктів. Путін демонструє твердий намір далі просувати ідею „Євразійського союзу”, оспівану ним у резонансній статті, надрукованій на початку жовтня в газеті „Известия”. Першим кроком до цього утворення повинен стати Митний союз Росії, Казахстану, Білорусі та (віднедавна) Киргизії, куди Москва всіляко затягує Київ увесь останній рік.

Висвітлення цього процесу в Росії підтверджує, що йдеться про особистий геополітичний проєкт Путіна. Російська сторона багато заявляє про економічну вигоду України від вступу до Митного со-

ЗВТ вигідне українській економіці. Але водночас особливим проривом нову угоду (яку ще повинні ратифікувати парламенти обох країн) не назвеш. Відтак гучніше пролунала інша, несподівана жовтнева новина: центробанки двох держав, з благословіння своїх урядів та за згоди НАК „Нафтогаз України” й ВАТ „Газпром”, домовились, що Київ зможе сплачувати за російський газ рублями.

Ця заява лежить у руслі давньої мрії Володимира Путіна про перетворення рубля спочатку на „регіональну”, а там – чого на світі не

26 жовтня Депутат Андрій Парубій просить Генпрокуратуру заборонити „Російський марш” у Києві, Одесі, Севастополі, Донецьку, Луганську, Миколаєві, Херсоні й Полтаві 4–5 листопада. У зв’язку з причетністю до організації в Україні „Російського маршу 2011” російських екстремістських організацій, діяльність яких у Росії заборонено судами.

27 жовтня Європейський парламент пов’язав справу Юлії Тимошенко з підписанням угоди про асоціацію, а також висловився за проведення візиту президента Януковича у Брюссель до грудня. Про це йдеться в резолюції Європарламенту. Також ЄП висловив занепокоєння „певними ознаками згортання демократичних свобод та можливим перетворенням державних інституцій на інструменти здійснення партійних цілей та політичної помсти”. Також ЄП закликав Єврокомісію допомогти судовій реформі в Україні, краще використовуючи Програму розбудови спроможностей ЄС, а також розглянути можливість створення Консультативної групи високого рівня для допомоги Україні в її зусиллях щодо гармонізації із законодавством ЄС, включаючи судову сферу.

27 жовтня Печерський райсуд Києва зобов’язав Департамент із виконання покарань звернути увагу на стан здоров’я Юрія Луценка та належне надання йому медичної допомоги.

28 жовтня У Харкові група чорнобильців захопила приміщення регіонального управління Пенсійного фонду України і оголосила акцію протесту в зв’язку із невиплатами пенсій повною мірою. Наступного дня протестувальники звільнили приміщення.

29 жовтня У Львові на церемонії відкриття стадіону „Львів-Арена” глядачі освистали трансляцію промови президента Віктора Януковича. Це стало поштовхом до відставки голови Львівської облдержадміністрації.

31 жовтня Міністерство закордонних справ і 13 провідних фінансово-промислових компаній України підписали меморандум про співпрацю. „У рамках співробітництва підписали відповідний меморандум, домовилися про обмін інформацією і конкретні напрямки реальної роботи”, – сказав міністр закордонних справ Костянтин Гриценко.

юзу, однак не квапиться представляти конкретні розрахунки. Той же Путін називає цифру в \$10 млрд. на рік, які Україна теоретично могла б отримати від спільного митного простору. Водночас така вигода неможлива без усе того ж істотного зниження цін на нафту та газ, а росіяни неодноразово заявляли, що можуть прирівняти ціни на експортні енергоносії до внутрішніх лише після того, як ці внутрішні ціни наблизяться до світових. Зрештою, січневій „нафтовій війні” з Білорусією її членство в Митному союзі не зарадило.

Шоу триватиме

Економічний наступ супроводжується інформаційними операціями у сферах, далеких від чистої економіки. „Крахом історичної Росії” назвав 12 листопада розпад СРСР Патріарх Московський і всієї Русі Кирило. Тим самим імперсько-шовіністична ідеологія отримала пряму підтримку впливової православної церкви, котра в РФ дедалі впевненіше претендує, всупереч тамтешній конституції, на статус квазі-державної організації.

Тим часом митрополитові Української православної церкви Московського патріархату Володимиру 23 листопада має виповнитися 76 років, і нещодавно він переніс тяжку операцію. Жоден оглядач не сумнівається: Кирило докладе всіх зусиль, щоб, коли настане час, поставити на його місце радикально проросійського ієрарха, котрий став би вірним провідником ідей „Русского мира”.

Зі свого боку, не ловлять гав і світські політики. У Верховній Раді України анонсовано створення депутатської групи „За Євразійський союз”, котру, як очікується, очолить скандальновідомий депутат-регіонал Валерій Коновалюк (під час російсько-грузинської війни він „усплавився” гучними заявами щодо нібито участі українських військових у бойових діях на боці Тбілісі).

Наступ у гуманітарній царині також важко не помітити. В Запоріжжі місцеві комуністи з помпою відновили зруйнований радикальними патріотами пам’ятник Сталіну, Київська міськрада офіційно відмовляється перейменувати вулиці, названі на честь радянських діячів, а в парламенті схвалено закон про зниження квот на радіотрансляцію української музики.

Останній документ, щоправда, заветовано Януковичем – але в ситуації перманентної економічної кризи президентська вертикаль не завжди встигає реагувати на дії проросійських сил, хоча ті підривають не лише державність, а й владу самого Януковича.

При цьому самому вертикаль ніяк не можна назвати однорідною. Підкилимна боротьба між категоричними прибічниками зближення з Росією й прихильниками „багато-векторності” раз у раз вихлюпується на поверхню різноманітними заявами на кшталт того, що Україна може „піти в Митний союз” у разі продовження критики Заходу щодо дотримання Києвом прав людини. Як підрив проєвропейського курсу низка оглядачів розглядали й вимогу української сторони неодмінно зафіксувати в угоді про асоціацію з ЄС, що має бути підписана в грудні, перспективу членства України (коли готувався цей матеріал, газета „Коммерсант-Україна” написала, що Київ від цієї вимоги таки відмовився).

На непублічному рівні теж триває своя діяльність: як стало відомо з конфіденційних джерел, київський офіс відомої міжнародної аудиторської компанії, що підлягає офісу цієї ж компанії в Москві, отримав звіт на аналіз узгоджені урядовими експертами проєкти поправок до податкового законодавства України, що зблизить його з законодавством Митного союзу...

Сьогоднішня ескаляція подій напевне породжена наближенням у Росії президентських виборів, які Путін хоче тріумфально виграти в образі патріота й „збирача земель”. Разом із тим, саме „збирання земель” вочевидь покликане стати головним змістом третього (і наступних) президентських термінів Путіна. Без України цей мегапроєкт неможливий – у цьому погоджуються і його прибічники, і його супротивники. І, як видно з наведених вище прикладів, у Москві до питання ставляться з усією серйозністю.

Василь Кнайпа, Київ

Газові потоки Росії

➤ Відкриття „Північного потоку” зайвий раз підтверджує той факт, що Росія продовжує реалізовувати енергетичну стратегію, затверджену ще 2003 року і розвинену в 2009-ому. Її суть зводиться до реалізації низки обхідних проектів щодо транзитних країн. Це, своєю чергою, збільшить можливості Росії маніпулювати обсягами, напрямками і цінами експортованого на європейські ринки газу. Але йдеться не лише про диверсифікацію шляхів постачання газу, як запевняють росіяни, а й про більш далекосяжні та не артикульовані офіційно речі.

Якщо називати речі своїми іменами, Росія створює додатковий потенціал для ведення енергетичних воєн у майбутньому. І тому сьогодні, не встигнувши завершити повністю „Північний потік”, Росія активно проштовхує проект „Південного потоку” (адже з економічної точки зору його будівництво не має жодного сенсу). Якщо вважати „Північний потік” доконаним проектом, Росія має, по суті, ще два коридори експорту свого газу: перший — „Ямал-Європа” через Білорусь та інший, так би мовити мейнстрімовий, через Україну. Сумарна потужність цих трьох потоків дозволяє постачати в Європу стільки газу, скільки вона зараз потребує. І навіть при цьому зберігатиметься профіцит трубопровідних потужностей. А той факт, що Росія вперто просуває наступний проект, зайвий раз підтверджує, що декларовані і артикульовані цілі розходяться.

Якщо говорити про наслідки для України, то очевидно, що можуть відбутися деякі зменшення обсягів транзиту. Проте зменшення не такі величезні, як це іноді подається російською пропагандою, за якою Україна мало не буде виключена з транзиту. З подібними речами Україна вже зіштовхувалася. Було чимало подібних гасел під час підготовки газогону „Ямал-Європа”, коли колишній голова „Газпрому” Рем Вяхірев говорив, що завершенням газопроводу Росія „вирубить Україну по транзиту зовсім”. Врешті-решт „Ямал-Європа” збудували. Потім завершили „Блакитний потік”, який можна вважати моделлю того, що відбудеться і з „Північним потоком”, тобто який проектували на 32 млрд.

кубичних метрів, збудували на 16 млрд., а функціонує він на половину потужності. Звичайно, це призвело до певного скорочення транзиту через Україну, та однаково основний потік газу, який ішов на Туреччину, пролягає через територію України, Румунії та Болгарії.

Газове ярмо для Європи

Для Європи введення „Північного потоку” — не більше ніж диверсифікація маршрутів постачання. Що також не відповідає змісту декларованих та артикульованих єврокомісаром Гюнтером Еттінгером цілей європейської енергетичної політики: диверсифікації не лише маршрутів, але й джерел та контр-агентів. У даному випадку ми не ба-

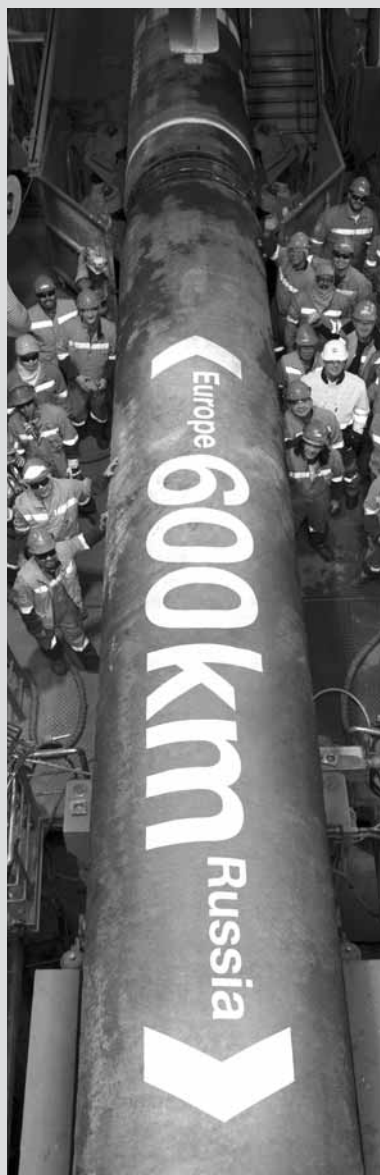

Фото: архів Газпрому

31 жовтня „Змішана виборча система — не найкращий варіант для України”, — заявила радник президента Марина Ставнійчук. На її думку, одним із найкращих варіантів є перехід до пропорційної виборчої системи на основі відкритих регіональних списків. За її словами, саме ця система згадувалася в резолюції ПАРЕ, на такій системі вже кілька років поспіль наполягає Венеційська комісія, а також більшість українських фахівців у сфері виборчого права.

31 жовтня В місті Кагарлик розпочався стихійний мітинг пенсіонерів, чорнобильців та інших пільгових категорій населення проти скасування доплат. У результаті неадекватної поведінки голови районної державної адміністрації мешканці Кагарлика перекрили трасу Київ-Дніпропетровськ.

31 жовтня Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (FATF) виключила Україну з чорного списку, де вона перебувала з кінця 2002 року.

31 жовтня Голова Федерації профспілок Василь Хара не виключає, що його хочуть фізично знищити, а також заявляє, що може вийти з Партії регіонів. Хара також додає, що події, які відбуваються довкола його родини і в цілому в країні, „дійсно відганяють 37-им роком”.

1 листопада Чорнобильці, які протестують під парламентом проти скасування пільг, зламали паркан і прорвалися під стіни Верховної Ради. Міліція попередила, що в разі спроб мітингувальників штурмувати входи до парламенту вона застосує „спецзасоби для розчистки” площі перед Верховною Радою.

1 листопада Прем'єр Микола Азаров залишиться на своїй посаді щонайменше до весни — про це заявив президент Віктор Янукович. Раніше інформацію про заміну Азарова на голову СБУ Валерія Хорошковського з посиланням на свої джерела поширив канал ТСН.ua.

1 листопада Нацбанк України домовився з керівництвом Мінфіна Росії, Центральним банком Росії та „Газпромом” про здійснення розрахунків за газ у рублях. Економісти стверджують, що це послабить гривню, та водночас зміцнить рубль.

➤ **1 листопада** З наступного року Євросоюз перестане давати гроші на українські проекти, які так і не втілюються в життя, натомість фінансуватиме реформування конкретних галузей. ЄС хоче, аби тепер країна сама була більш зацікавлена в реформах.

2 листопада Ув'язнена експрем'єр Юлія Тимошенко просить Єврокомісію продовжити співпрацю з Україною, незважаючи на її арешт. Про це йдеться у її зверненні, поширеному в закордонних ЗМІ. Зрив підписання угоди „стане трагедією, яка затемнить майбутнє України на десятки років уперед“, – написала Тимошенко в листі.

2 листопада Президент Віктор Янукович заявляє про те, що за інформацією правоохоронців, опоненти влади готують збройні напади на органи державного управління. „Люди втратили страх і совість. Хто це організовує? Не ті, кому найважче живеться. Ті, кому найважче – вони мовчать, чекають, терплять“, – заявив Янукович. За його словами, під парламент прийшли ламати паркан ті, хто отримує пенсії в 30 тисяч гривень і одноразову допомогу 600–700 тисяч гривень.

3 листопада Близько тисячі підприємців, ветеранів Афганістану та чорнобильців пікетували будівлю Запорізької облдержадміністрації. Аналогічні мітинги відбулися в Донецьку, Дніпропетровську, Харкові та інших містах сходу України.

3 листопада Верховна Рада скасувала квоти на українську музику в музичних програмах та зменшила квоти на національний аудіовізуальний продукт з 50% до 25%.

3 листопада Мітингувальники знову зламали паркан під Верховною Радою. Кількість людей під стінами парламенту не перевищує 3 тисяч. Правоохоронці, які кількістю значно переважають учасників акції, потрійним кордоном відтіснили назад, за паркан, ту частину протестувальників, яка опинилася на подвір'ї Верховної Ради.

4 листопада Лідер незвіданої Придністровської Молдавської Республіки Ігор Смирнов називає Придністров'я територією України, але в майбутньому бачить його незалежною державою.

5 листопада Громадські організації створили Народну Раду України, головним завданням якої визначили

➤ чимодиверсифікації джерел, оскільки це знову буде російський газ, не бачимо диверсифікації контрагентів, бо це так само „Газпром“. Так, маршрут буде іншим, але з точки зору економічної оптимальності це не найкращий маршрут. Адже європейський споживач платитиме за газ з „Північного потоку“ більше. Не треба бути фахівцем, достатньо поглянути на мапу, аби зрозуміти, що транспортування через „Північний потік“ буде більш затратним. До уваги треба брати факт, що росіяни, по суті, обманули Європу, адже початкова ідея „Північного потоку“ полягала в тому, щоб поєднати нове (Штокманівське) родовище газу з європейським ринком. І це був абсолютно адекватний проект для даного родовища. Проте в 2005 році відбулася фактична переорієнтація на іншу ресурсну базу – на старіючі родовища Західного Сибіру та ще не розроблені родовища Ямалу. Тобто ситуація далека від тієї, яку намагаються змалювати росіяни.

Будівництво „Південного потоку“ наразі малореальне. Хоча російська сторона його презентує як таке, що вже майже розпочалося. Насправді це тільки очікується техніко-економічне обґрунтування. Немає остаточної траси. А основне – немає згоди Туреччини на прокладення маршруту її морською економічною зоною. Саме тому вести мову про „Південний потік“, як про доконаний факт, не доводиться. Хоча, безперечно, російська сторона подає справу так, ніби все вже вирішено. Та навіть за умови, що сторони справді вирішать та погодять усі аспекти, це не означатиме, що проект буде реалізований так, як його зараз задекларують, тобто чотири нитки загальною потужністю 63 млрд. кубічних метрів газу на рік. Ямальський проект передбачав на своєму європейському відрізу дві нитки, а побудували одну. Те ж стосується „Блакитного потоку“. Тому й обіцяні чотири нитки „Південного потоку“ будуватимуться не відразу, а почергово і, найімовірніше, все обмежиться першою ниткою.

Якщо взяти до уваги те, що за даними проектами Росії стоять дуже далекосяжні плани – передусім, газове узалежнення Європи – „Південний потік“ україно потребний для реалізації цієї стратегії. По-друге, варто згадати, що і „Північний“, і „Південний“ потоки називають не трубопроводами, а „відкачпро-

водами“. А щоб отримати відкати, потрібно принаймні почати проект, почати щось реалізовувати, без огляду на перспективу подальшого розвитку, незалежно від того, чи функціонуватиме газопровід повномасштабно. Важливо, щоб процес пішов, і на ньому можна було заробити, як це відбувалося з „Північним потоком“. Стратегічний задум полягає також у тому, щоб за рахунок нових трубопроводів зупинити певний профіцит потужностей, аби в майбутньому маніпулювати обсягами трубопроводів та цінами.

Небезпека для Росії

Проте дана стратегія є доброю для європейського ринку зразка 1990-х років або минулого десятиліття. Сьогодні газовий ринок фактично перебуває у фазі інтеграції, коли формується єдиний ринок споживання енергоресурсів на базі національних ринків. Саме „Газпром“ і Росія підштовхнули до цього європейців, які пройшли через дві газові кризи 2006 та 2009 років. А тому сподіватися, що ця стратегія буде ефективною в умовах інтегрованого європейського енергетичного ринку, не доводиться. Росії добре мати справу в білатеральних форматах з кожною країною окремо: Росія–Німеччина, Росія–Австрія, Росія–Польща. Але коли є інтегрований ринок, коли ЄС, по суті, являє собою диверсифіковану систему постачання ресурсів загалом і газу зокрема (це і норвезький газ, і північно-африканський, і скраплений газ, який усе інтенсивніше застосовується), потреба в російському газі зменшується. Тому росіяни й чинять опір проектом „Набукко“, тому й твердять, мовляв, навіщо вам, європейцям, скраплений газ, навіщо вам, полякам, сланцевий газ. Адже за таких умов може розсипатись уся їхня стратегія, яку вони замислювали на початку тисячоліття. У цій затвердженій Путіним стратегії було зазначено, що енергоресурси, інфраструктура та їх доставка є інструментом забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики Росії.

Не випадково, що російська сторона – попри боротьбу за потоки, за реалізацію трубопроводів – водночас намагається зробити все, щоб поставити під контроль українську та білоруську газотранспортні системи. З білоруською вона майже досягла мети. Якщо взяти до уваги концепцію енергетичних

воєн, російська сторона потребує тотального контролю над усіма експортними маршрутами. Якщо вона не контролює якогось відрізка, це означає, що такий маршрут може підірвати її монополістичні позиції при постачанні енергоресурсів до ЄС. Але, знову ж таки, це – добра стратегія для реалій європейського газового ринку початку 1990-х років.

Проблема в українській „еліті“

Власне кажучи, проблема тут не так у Росії, як в Україні. Адже правляча політична верхівка дбає тільки на словах про енергетичну незалежність України, про її енергетичну безпеку та диверсифікацію. Фактично вона продовжує займатись бізнес-експлуатацією існуючої енергетичної залежності України. Тому й виходить, що за 20 років досягнення енергетичної безпеки мінімальні. Наприклад, „Одеса–Броди“ – його запустили в реверсному режимі. Яка ж це енергетична безпека? Подібно і з українською ГТС.

У гонитві за отриманням дешевого газу (в інтересах олігархічних промислово-фінансових груп) верхівка готова піти на те, щоби передати контроль „Газпрому“. Українська сторона, загнавши себе в глухий кут, підвищила шанси Росії. Якщо десь у вересні виглядало на те, що український уряд тримає удар, то сьогодні Росія, скориставшись ситуацією напівізоляції України після справи Тимошенко, просто висувє максимально можливі претензії та вимоги, і то не лише в контексті суто газотранспортного питання. Тому питання таке: що спрацює – інстинкти самозбереження олігархічних угруповань, чи інстинкти жадібності? Адже невдовзі газове питання може обернутися крахом українських олігархічних імперій. Тобто через постачання газу російські олігархи просто з’їдять менших братів – українських олігархів.

Михайло Гончар,
директор енергетичних програм
центру „Номос“, Київ

усунення з посади президента Віктора Януковича. Народна Рада України була створена за ініціативою громадської організації воїнів-афганців „Ніхто крім нас“, „Спільної Справи“ та ще низки громадських об’єднань.

5 листопада Окружний адміністративний суд Києва заборонив проведення масових акцій 7 листопада на Хрещатику і Майдані Незалежності. Раніше заявки подали комуністи і „свободівці“.

5 листопада Київ пообіцяв відкликати дану ним у 2008 році угоду на вступ Росії до Світової організації торгівлі (СОТ), якщо ціни на поставки російського газу в Україну не будуть істотно знижені. Про це заявив перший віце-прем’єр, міністр економічного розвитку й торгівлі Андрій Клюєв.

5 листопада Україна щороку втрачає понад 700 тисяч своїх громадян, причому третину з них складають люди працездатного віку. Смертність населення в Україні становить 15,2, а в країнах-членах ЄС – 6,7 на 1000 населення. Українці живуть на 10 років менше ніж мешканці Європейського Союзу і багатьох країн СНД. Україна посідає 150 місце серед 223 країн світу за показником середньої тривалості життя.

7 листопада „Свободівці“ не дозволяють розгортати на Хрещатику червоні прапори, відбираючи їх у членів Компартії. Зокрема, біля станції метро „Хрещатик“ зібралися близько 30 представників ВО „Свобода“ та кілька тисяч комуністів. Незважаючи на дії націоналістів, дві тисячі комуністів з портретами Сталіна та Леніна вишикувалися в колони і розпочали ходу Хрещатиком. Міліція спокійно за цим спостерігала.

7 листопада У ПАРЕ не виключають можливого введення санкцій щодо України, але сподіваються відповідної реакції української влади на їхні зауваження.

7 листопада Президент Віктор Янукович звільнив Анатолія Могильова з посади голови МВС та погодив призначення Анатолія Могильова на посаду голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Водночас президент призначив головним міліціонером голову податкової адміністрації Віталія Захарченка. Натомість головою податкової став Олександр Клименко. Політологи стверджують, >

Володимир Горбач:

„Влада втручатиметься у виборчий процес“

Що можна очікувати після саміту Україна–ЄС?

Довгого й повільного налагодження двосторонніх відносин України з ЄС, якоїсь чорнової роботи, більшою мірою технічної, ніж політичної. За великим рахунком, пауза в двосторонніх відносинах вже почалася і проведення саміту не буде ані закінченням цієї паузи, ані новою активізацією. Тобто нічого особливого не варто очікувати як від саміту, так і від його наслідків.

Тобто парафування Угоди про асоціацію не буде?

Думаю, що на саміті його не буде з технічних причин. Перш за все, парафування може відбутися після саміту і не в такій урочистій обстановці. Це можуть зробити не політичні лідери, а, наприклад, керівники переговорних груп чи якісь інші люди, кому буде доручено поставити підписи.

Що означає – „технічні причини“?

Сторони не встигають звести документ в один суцільний текст, оскільки він складається з різних шматків, адже переговори йшли фрагментами. На зведення тексту, відповідне вичитування і здійснення технічної роботи – навіть в ЄС про це говорять – на це йде шість тижнів. Адже текст дуже великий, до півтори тисячі сторінок. Однак швидше за все, українська сторона сама затягує технічну роботу з підготовки тексту Угоди про асоціацію до парафування.

Якщо говорити про політичні причини, можна сказати, що зовнішня політика України стала заручником внутрішніх подій?

Звичайно! Як мені відомо, в українському МЗС дипломати дуже незадоволені тим, що їхню, у принципі, фахову, змістовну та успішну роботу було майже скасовано >

» що на останні посадові призначення (зокрема, голови Нацбанку Арбузова та ще Захарченка й Клименко) потрапили люди одного ряду. Всі вони далекі від політики та зобов'язані своїм просуванням лише президентові й не залежать від інших груп впливу.

8 листопада Голова Меджлісу кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв передбачає, що призначення Анатолія Могильова головою Ради міністрів Криму може погіршити ситуацію на півострові. Раніше Джемільєв неодноразово звинувачував экс-голову МВС у ксенофобії щодо кримських татар.

9 листопада Справу Тимошенко почнуть апелювати 13 грудня. Адвокат переконаний, що рішення апеляційного суду буде цілком і повністю погоджено з Адміністрацією президента. Захисник вважає, що справа Тимошенко може буде вирішена шляхом декриміналізації відповідної статті Кримінального кодексу.

9 листопада Суд відмовився визнати протиправними дії Верховної Ради, яка вилучила із закону про реформування пенсійної системи положення про підвищення пенсій 10 мільйонам українців. Суд мотивував свою відмову тим, що „розгляд таких питань не входить до його компетенції“. Яценюк запевняє, що суду було надано неспростовні докази порушення закону і Конституції Верховною Радою при перегляданні закону з реформування пенсійної системи.

9 листопада 1 грудня бізнесмени планують оголосити загальнонаціональний страйк під гаслом „Переоблік влади“ – 200 тисяч підприємців не вийдуть на роботу. Акція викликана тим, що через рік після „податкового Майдану“ обіцянки влади підприємцям не виконані, натомість проти організаторів акції порушують справи, „оби не піднімали галас“. Керівник Всеукраїнського центру сприяння підприємницькій діяльності Олександр Данилюк каже, що більшість підприємців не витримали тиску: з 5000 регіональних ініціативних координаторів „відсіялося“ 90%.

9 листопада Заступник генпрокурора Михайло Гаврилюк повідомив, що проти суддів Судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України відкрито розслідування за начебто порушення суддівської присяги у справах про заміну 15 злочинцям довічного ув'язнення на 15 років позбавлення волі.

» внутрішньою політикою, поведінкою політичного керівництва. Внутрішня політика шкодить зараз тим успіхам, яких можна було досягти на зовнішньому напрямку. І звичайно, що тут основна причина – справа Тимошенко, проте є й інші проблеми. Проте ці обставини – лише поплавок чи індикатор загального стану суспільства і ставлення влади до суспільства, стосунки громадянського суспільства з державою.

Євросоюз неодноразово наголошував на проблемі функціонування демократичних цінностей в Україні, що, власне, й заважає процесові євроінтеграції. Згадаймо хоча б резолюцію Європарламенту щодо Тимошенко. Ви вважаєте, українська влада піде на поступки перед ЄС, – я маю на увазі не лише справу Юлії Тимошенко?

Очевидно: це вже стало принциповою справою і для євродепутатів, і для лідерів національних держав, і для урядів країн ЄС. Виглядає так, що президент Янукович своєю лінією поведінки обманув їх, вони відчувають себе обдуреними. Тому вони, власне кажучи, не мають внутрішнього морального права йти йому назустріч. Я не виключаю якихось дрібних символічних кроків, які може робити українська влада для створення ілюзії руху назустріч. Проте кроки, на які чекає ЄС, не в інтересах нинішнього правлячого режиму. З метою власного виживання вони продовжуватимуть свою стратегію і не поступатимуться, не стануть лібералізувати режим. Навпаки, лібералізація режиму може наступити лише тоді, коли влада впевниться, що вона зможе маніпулювати виборами, політиками, що їй нічого не загрожує. Тоді вона зможе показати Заходу та ЄС, що її представляють не такі печерні людоді, якими виглядають в їх очах.

Тобто очікувати на підписання Угоди про асоціацію не варто?

Підписання договору не відбудеться принаймні до парламентських виборів у жовтні 2012 року. За підсумками виборів ЄС зробить висновки: підписувати, чи ні. Однак судячи з того, як сьогодні виглядає ситуація, дуже важко прогнозувати результати виборів згідно з новим Законом про вибори. Влада фактично нав'язала його опозиції, і парламентська опозиція пішла на те, щоб змінити виборчу систему

і дати шанс владі сформувати про-президентську більшість. Якщо так станеться, очевидно, це викличе певні протести. Прогнозувати, чим це завершиться, сьогодні неможливо. Але люди, які звикли фальсифікувати вибори, сьогодні наочно довели: вони схильні змінювати правила гри, в тому числі – на виборах. Для мене ясно, що влада втручатиметься у виборчий процес, спотворюватиме волевиявлення громадян на свою користь.

Має Євросоюз якісь можливості чи інструменти впливати на українську владу?

На сьогоднішній момент очевидно, що такі можливості не зовсім втрачені. У першу чергу – це економіка, себто той пряник, яким для української влади є Угода про зону вільної торгівлі. В принципі, доки ця морквина буде перед носом Януковича, з ним ще якось можна говорити. А коли ця перспектива закритється, Янукович поступово відчуватиме себе у шкурі Лукашенка, Путіна й усієї компанії пострадянських президентів. Тоді він зможе використати дану обставину для критики Євросоюзу всередині України. Зокрема – для пояснень, що ЄС не хоче України, Європа від нас відмовилася, а тому в зриві підписання угоди винні єврокомісари та європарламентарі, а не Янукович. Звісно, це призведе до зменшення прихильників євроінтеграції серед населення. Найрозумніша, на мою думку, стратегія з боку ЄС – все ж іти на укладення договору, але не просто так, не відразу, а обставляти це умовами. Наприклад, – лише за умови не порушення Януковичем, умовно кажучи, цивілізованих правил поведінки. Процес Тимошенко, звичайно, ключовий, і дуже важливий, проте справа набагато глибша. Захід зможе впливати на Януковича лише у тому випадку, коли на українську владу зможе впливати українське суспільство.

В деяких країнах ЄС поширена думка, що в Україні найбільшими прихильниками підписання Угоди про асоціацію є олігархи. Це міф чи правда?

Це значною мірою міф. Найбільшим єврофілом називають Ахметова. Проте він продає метал в Європу і зараз, Договір про зону вільної торгівлі (який є частиною Угоди про асоціацію) – це не угода про

Фото: Петро Андрусенко

Володимир Горбач, політичний аналітик Інституту Євроатлантичного співробітництва, Київ

метал. Він хотів би експортувати до ЄС електроенергію, оскільки володіє енергогенеруючими підприємствами. Це справді дуже вигідно для нього. Але є інші олігархи, які зав'язані на російському газі або хімічному виробництві. Їм вигідніше мати дешевшу ціну на газ, їм немає діла до Європи. Не існує профспілки олігархів, яка захищала б їх інтереси в Брюсселі.

Тобто пауза у відносинах з ЄС сприятиме тому, що українська влада обере вектор на Росію?

Я думаю, що це російська влада візьме вектор на Україну, а українській владі вже не буде куди дітися. Фактично, 2011 рік пройшов як рік конкуренції України між ЄС та Російською Федерацією. Українська влада увійшла в смак двосторонніх торгів: вона всім потрібна, всі за неї борються. Тому певна пауза у відносинах з ЄС, звичайно, інтенсифікує відносини з РФ. Але знову ж таки не з ініціативи української влади, а російської. Думаю, треба зачекати на президентські вибори (при всій їх формальності) в Росії.

З нагоди річниці не можна не запитати про Помаранчеву революцію. Як можна оцінити ті події з перспективи семи років?

У 2004 році сталася справді історична подія, феномен, що переживе персонажів, які діяли у ньому. Суспільство, звичайно, пройшло певний період розчарування, але не в самому Майдані, а в тому, що було після. Розчарування у здійсненні влади та самоврядування після Майдану. Треба це чітко розуміти і розділяти. Люди отримали позитивну соціальну практику: як можна організовуватися, протистояти фальсифікаціям, несправедливості, відчувати смак свободи. Тому при певній сьогоднішній пасивності люди володіють навичками самодіяльності подібного роду. Вони їх застосовують тоді, коли влада наступає на їхні соціальні чи економічні права. Всі минулорічні акції протесту підприємців, афганців чи чорнобильців в якості моделі використовують Майдан, оскільки той є в свідомості сучасного українського покоління.

**Спілкувався
Петро Андрусенко, Київ**

У Верховному Суді України заявляють, що рішення про скасування довічного ув'язнення засудженим Верховний Суд прийняв законно.

10 листопада Непідготовлені працівники МВС можуть стати суттєвою проблемою при проведенні чемпіонату Європи з футболу 2012 року. Про це заявляє експерт громадської ініціативи „Євро-контроль“ Микола Воробйов. Основною проблемою буде мовний бар'єр. Разом із тим в управлінні зв'язків із громадськістю МВС повідомили, що Міністерство внутрішніх справ України планує навчити англійської мови близько 27 тисяч працівників міліції до початку футбольного турніру Євро-2012.

10 листопада Суд задовольнив вимоги слідства щодо затримання Миколи Мельниченка. 20 жовтня Микола Мельниченко оголошений обвинуваченим за статтями 358-1 (підrobка документів), 328-2 (розголошення держтаємниці) і 365-3 (перевищення влади або службових повноважень) КК України.

11 листопада Кабінет міністрів підготував законопроект про зменшення пільг для депутатів і членів уряду. Про це заявив віце-прем'єр – міністр соціальної політики Сергій Тігіпко.

11 листопада Київ і Брюссель завершили переговори щодо Угоди про асоціацію, які тривали 4 роки. В ході останнього, 21-го, раунду переговорів у п'ятницю в Брюсселі сторони узгодили всі невирішені раніше питання, винісши за рамки переговорів лише одне питання, яке потребує розв'язання на високому політичному рівні. Зокрема, йдеться про європейські прагнення та європейську перспективу України.

11 листопада Німеччина може не підписати Угоду про асоціацію між ЄС та Україною. Про це заявила державний міністр федерального міністерства МЗС Німеччини Корнелія Піпер. Важко уявити, що така угода про асоціацію може бути підписана, якщо не виконані умови її підписання, себто дотримання основних європейських принципів, зокрема верховенства права. Піпер обурилася тим, що суд не дозволив їй відвідати экс-прем'єра Юлію Тимошенко в СІЗО, що, на її думку, є порушенням прав людини. Піпер зазначила, що в цілому німецька сторона зацікавлена в підписанні цієї угоди з Україною.

11 листопада Верховна Рада переглядає закон щодо обмеження квот на українську продукцію в теле- та радіоєфірах. Про це заявив президент Віктор Янукович. За словами президента, насамперед метою закону було „створити умови для того, щоб радіокомпанії мали можливість приймати будь-які замовлення, не обмежуючи їх ніякими лімітами. Але в підсумку виявилось, що йдеться про український продукт. А це, крім пісень, ще й музика, і твори“, – сказав він.

11 листопада Державна податкова звинувачує екс-прем'єра Юлію Тимошенко у приховуванні від держави 165 мільйонів доларів прибутку корпорації „ЄЕСУ“ і, відповідно, – в ухилянні від податків на 47 мільйонів.

12 листопада Віктора Януковича освистали під час матчу між збірними України та Німеччини в НСК „Олімпійський“. Під час оголошення, що на матчі присутній президент України, на трибунах піднявся гул і свист.

13 листопада Майже чверть українських сімей, в яких усі працюють, перебуває за межею бідності. Про це заявив експерт Центру Разумкова, колишній перший заступник міністра праці та соціальної політики Павло Розенко. 37% сімей знаходиться за межею бідності, якщо в сім'ї працює одна людина. В містах за межею бідності перебуває 15% сімей, по селах – 36%. За словами Розенка, причинами цього є політика держави на дешеву робочу силу, а також перебування значної частини економіки в тіні. 42% в доходах громадян в Україні складає заробітна плата, а 39% – соціальні трансферти та виплати. Водночас у країнах Європи частка заробітної плати в доходах становить до 60%.

14 листопада Міністр закордонних справ Костянтин Грищенко не бачить причин, чому Європейський Союз може не підписати з Україною угоду про асоціацію.

14 листопада Мер Запоріжжя Олександр Сін доручив юридичній службі міськради провести експертизу законності встановлення пам'ятника Йосипу Сталіну біля офісу Компартії. 7 листопада 2011 поблизу офісу КПУ було знову встановлено бюст Сталіна. Як відомо, 5 травня 2010 року КПУ встановила пам'ятник Сталіну в Запоріжжі, однак 31 грудня цей пам'ятник було підірвано.

Новий Закон про вибори: хто здобуде, хто втратить?

Змішана виборча система, коли половина депутатів обирається за партійними списками, а половина – по мажоритарних округах, цілком відповідає інтересам парламентської більшості. Зокрема, Партії регіонів. Адже, як свідчить досвід, більшість депутатів, обраних у мажоритарних округах, зазвичай проявляють лояльність до влади. Хоча я б не вважав, що депутати-мажоритарники абсолютно залежні. Вони, як свідчить досвід кучмівської епохи, зберігають автономність і не завжди голосують, як бажає вдала. Тобто рівень залежності депутатів-мажоритарників менший, ніж рівень залежності депутатів, що пройшли за партійними списками.

Тим не менше, свій маленький вигравш має опозиція. Їй вдалося в обмін на підтримку змішаної системи проголосувати більшість норм, що зменшують вплив адмінресурсу та можливість маніпуляцій виборчих комісій. Це маленька перемога опозиції. Вважати їх вчинок зрадою або змовою, на мій погляд, не зовсім коректно. Та частина опозиції, яка голосувала за законопроект, виходила з дуже простої логіки: це менше зло.

В цьому законі проявилися також елементи партійного егоїзму. Прийнятий партійний бар'єр достатньо високий, хоча й не захмарний. Свого часу, нагадаю, регіонали та біютівці взагалі пропонували 10%. Теперішні 5% – вище, ніж було раніше, але не думаю, що це велика проблема для опозиції. Щонайменше дві опозиційні сили – „Батьківщина“ та „Фронт Змін“ – зможуть подолати бар'єр (за нинішніми рейтингами). Є шанси в кількох інших політичних сил, зокрема, в комуністів та партії „Удар“ Віталія Кличка, хоча їхнім інтересам, зрозуміло, відповідає попередній бар'єр 3%, або принаймні 4%. Теоретично, є шанс у ВО „Свобода“. Їх рейтинг сьогодні складає 3–3,5%.

В інших політичних сил немає шансів на подолання не лише 5%, а навіть 3% бар'єру. Наприклад, у Володимира Литвина, в партії Анатолія Гриценка та багатьох інших рейтинги не перевищують 2%. Те саме стосується „Нашої України“. Отже, в даному випадку рівень

бар'єра для них не є принциповим. Хоча „Фронт Змін“ та БЮТ і пішли на певні, скажімо так, егоїстичні рішення по виборчому бар'єру, однак він залишає шанс для опозиції. Зокрема, для багатьох опозиційних лідерів (за умов домовленості про спільних кандидатів по мажоритарних округах) є шанси перемогти саме в територіальних округах. Зокрема, в Анатолія Гриценка, Олега Тягнибока, Миколи Катеринчука, Бориса Тарасюка. Питання лише в домовленості про спільне висунення кандидатів по територіальних округах, за політичною волею та здатністю йти на компроміс.

Що стосується ліквідації графі „проти всіх“, то насправді наслідки будуть неоднозначними. Я б не казав, що це однозначно спрацює на користь Партії регіонів. Парадоксально, але ефект може бути прямо протилежним. Справа в тому, що частина людей, які декларують „проти всіх“, скоріше за все, не підуть голосувати. Про це свідчать дані соціологічних опитувань, зокрема, соціологічної служби „Рейтинг“. За їх даними, третина опитаних впевнена, що абсолютно не підуть голосувати, 40% не знають точно. Лише близько чверті респондентів сказали, за які політичні сили можуть проголосувати. Але це додало рейтингу „Фронту Змін“ або тій же Партії регіонів усього лише 1–1,5%. Наступна парадоксальна річ: виборців, які сьогодні займають позицію „проти всіх“, більше серед тих, хто раніше голосував за Партію регіонів та „Сильну Україну“. Натомість на Заході України більше людей, що вагаються в своїх політичних симпатіях або не визначилися. Там лише десь 7% „проти всіх“. Крім того, ця графа й раніше не впливала на розподіл голосів. А тепер ця обставина змусить частину виборців визначитися: йти на вибори і голосувати, чи не йти. Зрозуміло, що від цього Партія регіонів особливо не виграє. Вона може втратити за рахунок тих, хто вагається або розчарувався у них.

Володимир Фесенко,
політолог, голова правління
Центру прикладних політичних
досліджень „Пента“

Нові вертикалі кримської політики

» За українських реалій значна частина подій та втілення рішень залежать не тільки й не стільки від політичної волі тих, хто їх приймає, скільки від тих, хто їх реалізовує. Як не парадоксально, але у відповідному вимірі все виглядає доволі персоніфікованим, насамперед нагорі владної вертикалі, особливо за відсутності певних можливостей для маневру з боку виконавців. До речі, цей стан речей добре ілюструє давній вислів, що не місце красить людину, а навпаки.

В останні півтора року практично вся кримська політика була зав'язана на особі кримського прем'єр-міністра Василя Джарти, який трагічно пішов з життя влітку 2011 року. За кримською конституцією головним владним персонажем на півострові є голова Верховної Ради Криму, проте останні роки пальму першості у процесі здійснення всієї кримської політики, комунікації з Києвом, особисто з президентом замикав на собі Василь Джарти. Кримська політична еліта стала практично неієздатною, залишилася маса ображених, особливо з проросійських рухів та раніше потужних кримських важковаговиків у масштабі півострова. Водночас партійна вертикаль Партії регіонів на півострові як партії влади була посилена після виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим у листопаді 2010 року. Так, Партія регіонів має сьогодні 74,9% усіх депутатських мандатів в органах місцевого самоврядування на півострові, 80% депутатського корпусу у Верховній Раді АР Крим, 79,6% мандатів міського та 68,9% районного рівня.

У Криму нового призначення з боку президента очікували кілька місяців. Врешті-решт новим кримським очільником став экс-міністр МВС України Анатолій Могильов. Відповідне призначення можна трактувати під кількома кутами зору. З київських пагорбів це може виглядати як почесне заслання, адже звільняється міністерський портфель, та й ще майже за рік до парламентських виборів. Проте з Криму відповідне призначення трактується насамперед як вияв довіри Анатолію Могильову з боку Віктора Яну-

ковича. Адже відповідна посада тут вимірюється у контексті дворічного правління попередника, якій спромігся озвучити доволі амбітні плани „кримського прориву“, стратегію розвитку, нечуване у попередні роки бюджетне фінансування, європейський контекст. Так, Крим став пілотним регіоном для реалізації проєктів ЄС у контексті регіональної політики в рамках „об'єднаної ініціативи“. Також вдалося налагодити діалог з політичним керівництвом кримських татар, почати переговори стосовно земельних самозахоплень та урочисто почати будівництво Соборної мечеті у Сімферополі. До слова, відповідні питання не вирішувалися більше п'яти років, коли під час президентства Віктора Ющенка діалог офіційного Києва з кримськими татарами знаходився практично у стадії замороження, що сприймається як парадокс.

Відповідно до сказаного, перед новим кримським очільником стоїть низка комплексних викликів, починаючи від реалізації задумів попередника – розбудувати Крим, завершуючи більш прозаїчними, але не менш складними питаннями – парламентськими виборами 2012 року. Складне питання – налагодження комунікації з різноманітними кримськими політичними силами, у тому числі й збереження „команди макеєвських“ у регіоні, яку створив попередник. Адже чималу вартість має „регіональне походження“ нового кримського керманіча. З 2000 по 2005 рік він очолював Макіївське міське управління МВС України у Донецькій області. „Тому що Могильов, Джарти – це одна команда. Джарти розставив на всі можливі посади макіївських. Навіть директор міського цвинтаря був з Макіївки. А зберегти макіївську команду, крім Могильова, не зможе ніхто“, – ще влітку вказував нардеп від НУ–НС генерал Геннадій Москаль, розмірковуючи про ймовірні кримські призначення.

Окрім всього іншого, Могильов має і свій кричущо негативний бекграунд у взаєминах з кримськими татарами. Більше того, це саме та кандидатура, яка менше всього сприймалася політичним керівництвом кримських татар. Ситуація ще більше погіршилася в її символічних

14 листопада Кабінет міністрів уже майже рік обходиться без ресурсів Міжнародного валютного фонду. Прем'єр-міністр Азаров зауважив, що відсутність кредитних міжнародних ресурсів не призвела до проблем у країні: „Всі зовнішні зобов'язання Уряд виконує добросовісно, всі соціальні програми фінансуються“. „Ми цей рік прожили без проблем, проживемо і наступний“, – запевнив Азаров.

14 листопада Коаліція учасників Помаранчевої революції (КУПР) оголосила про проведення „Дня Свободи“ 22 листопада.

14 листопада Суддів Апеляційного суду Києва, які влітку випустили на волю фігурантів „газової справи“ Анатолія Макаренка і Тараса Шепітька, можуть звільнити за порушення присяги. До Вищої ради юстиції надійшло звернення голови Апеляційного суду Києва Антона Чернушенка щодо порушення норм законодавства суддями Валентином Лясовською, Анатолієм Кузьміним і Олександром Журавлем під час розгляду питання про зміну запобіжного заходу Макаренкові та Шепітьку. Опозиція вбачає в цьому тиск на суд, який вирішуватиме справу Тимошенко.

15 листопада Кожен п'ятий суддя стикається з тиском з боку виконавчої влади. Про це свідчать результати моніторингу незалежності суддів, який проводився Центром суддівських досліджень. Так частина суддів зізналася, що стикалася з тиском з боку представників виконавчої влади (20,8%), представників законодавчої влади (17,3%), прокурорів (18,5%), а також із боку керівників своїх судів (11,9%) та судів вищих інстанцій (11%). До того ж 57,3% суддів не вважають нову систему органів суддівського самоврядування, яка запроцьовала після судової реформи 2010 року, ефективнішою за попередню. 56,9% суддів не вважають Вищу раду юстиції незалежним органом, а 60,7% опитаних відповіли негативно на запитання, чи сприяє діяльність ВРЮ утвердженню незалежності судової влади. 90% суддів вважають, що їхня безпека не забезпечується на належному рівні.

15 листопада В уряді планують змусити багатих українців протягом 5 років фінансувати пенсійні виплати. В такий спосіб міністр соціальної політики Сергій Тігіпко приступив до відновлення „соціальної справедливості“.

» вимірах, коли оголошення про призначення відбулося фактично в мусульманське свято жертвоприношення – Ураза-Байрам. Це надало коментарям з боку кримських татар навіть значну долю недипломатичної жорсткості. „Я свого часу, коли тільки помер Джарти, оцінював можливу кандидатуру Анатолія Могильова на посаду кримського прем'єра. Я тоді так говорив, і зараз наполягаю: з усіх можливих кандидатів найдурніше – призначити прем'єром Криму Могильова. Мабуть, до моїх слів „прислухались“ у Києві. Очевидно, президент вирішив зробити саме дурне призначення“, – зазначив Мустафа Джемільєв. І відповідні оцінки та коментарі мають свою складну передмову.

Трохи історії...

З лютого по грудень 2007 року Могильов обіймав посаду начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ у Криму. Найрезонанснішою подією того часу стало знесення силами підрозділів „Беркут“ 6 листопада 2007 р. на плато Ай-Петрі будівель бізнесменів-кримських татар, що протестували проти таких дій. Тоді кримські керманічі та місцеві лідери Партії регіонів вважали дії загону „Беркут“ адекватними до ситуації, незважаючи на те, що півтисячі бійців загону застосували проти цивільних українських громадян кийки та сльозогінний газ. Знос кримськотатарських будівель можна потрактувати як своєрідне рейдерство, адже ще у лютому 2007 року на відповідну землю претендували ялтинські бізнесмени, наближені до тодішнього ялтинського мера Сергія Брайка.

Пізніше у ЗМІ Анатолій Могильов дозволив собі тексти, які виправдовували дії Йосифа Сталіна стосовно депортації кримських татар. Так, „канонічно“ ксенофобською стала стаття Могильова, тоді вже кримського экс-міністра, опублікована у газеті „Кримська правда“ 24 січня 2008 року. „Але оскільки кримські татари – не стадо баранів, які тупо сліднують за ватажком, то для переконливості необхідні ідеологія, постулати, обґрунтування домагань, коротше, велика мета, яка виправдає будь-які засоби. Для цього створюються міфи, які втовкмачували у голови татарського населення, як електронний чіп універсального солдата. Основні міфи – про корінні народи і національну державу, про

Фото: архів

Новим кримським очільником став экс-міністр МВС України Анатолій Могильов

виняткове і пріоритетне право, про особливий ступінь образи“, – писав тоді Могильов, також зазначаючи, що Сталін у 40-х „врятував“ кримськотатарський народ. Офіційного вибачення, окрім тлумачень з боку Могильова, ані тоді, ані зараз не сталося.

Що тепер...

За призначення Могильова проголосували практично всі політичні сили кримської ВР, окрім кримських татар, які утрималися. До слова, Меджліс кримськотатарського народу має 5% у Верховній Раді АР Крим, 13,1% депутатів районного і 2,5% міського рівнів, і з цією політичною силою сьогодні в автономії не можна не рахуватися. Відверто кажучи, „макіївську команду“ кримські й досі не сприймають. Про потребу діалогу з політичним керівництвом кримських татар говорив і президент України, і відповідні переговори відбулися. Вони стосувалися питань землі та бюджетного фінансування програми облаштування кримських татар. Попередник Могильова намагався владнати „земельні питання“. Так, у ході комплексних переговорів вдалося досягнути домовленості щодо звільнення двох самовільних земельних захоплень у межах міста Сімферополя. Проте вже сьогодні очевидно, що для повного врегулювання всіх накопичених спірних моментів у цій сфері може знадобитися кілька років переговорів і дискусій. Чи буде спроможний на це новий глава кримсько-

го уряду, особливо коли в автономії земля – найдорогоцінніший ресурс? Однак йдеться також про низку гуманітарних проблем, освіту рідною мовою. Отже, наскільки сьогодні і перед парламентськими виборами Могильов зможе не лише маневрувати, але й успішно розв'язувати комплексні та тонкі гуманітарні питання життя у складному регіоні? В оцінці відповідної спроможності насторожують попередні дії Анатолія Могильова на посту міністра МВС, які призвели до локальних конфліктів та напруження у регіоні. Сьогодні вимір посади дещо інший, – більше можливостей та й ресурсів. Від політичної волі, здатності до діалогу та комунікації залежить стабільність на півострові у найближчий рік. Тим більше це є складним та відповідальним з огляду на парламентську кампанію в Україні (карта міжетнічних взаємин завжди розігрувалася у часи електоральних баталій), а також російські вибори президента (російська політика часто-густо відбивається на кримських реаліях, у діяльності проросійських організацій). Окрім того, Анатолій Могильов і надалі має укріплювати кримську регіональну вертикаль. Як усе це буде реалізоване, зараз однозначно сказати складно. Але у черговий раз сьогодні закладаються обриси кримських суспільно-політичних пейзажів на найближчі роки.

Юлія Тищенко, Український Незалежний Центр політичних досліджень, Київ

Держава понад усе?

» За двадцять років незалежності чимала частина українського суспільства не позбулася страху втратити державу. Микола Рябчук недавно риторично запитав: „Чи може Україна дозволити собі розкіш зайняти ліберальну позицію щодо спірних питань, які стосуються самого її існування?“. На жаль, публіцист не навів прикладів таких „спірних питань“, але його теза цікава і важлива насамперед як свідчення постійної присутності згаданого вище страху. Подібну думку іншими словами висловив Віталій Нахманович: „Якби по відношенню до України дотепер не стояло питання, чи існуватиме вона як держава чи ні, думаю, націоналістичний накал був би набагато слабший“.

У кожному разі наше ставлення до держави нерідко містить елементи ідеологічної фетишизації, що, мабуть, зрозуміло для нації з тривалим періодом бездержавного існування. Відкриваючи трагічні сторінки власної історії, ми воліємо оминати проблему здатності держави чинити злочини проти власних громадян. Питання про принаймні часткову відповідальність за радянські державні практики зазвичай вирішується за допомогою повної екстерналізації радянського досвіду, зображення його суто зовнішнім і навіязаним Україні. Ще цікавіше, що пострадянську Україну істотна частина її громадян фактично не сприймає як „свою“ державу, відчуваючи себе якщо не в гетто, то у меншості (мовній, культурній, соціальній). Надія на те, що держава стане своєю і нею навіть можна буде пишатися, з'явилась під час Помаранчевої революції. Але вона надто швидко розминулася з „постреволюційною“ реальністю.

Всупереч запевненням підручників про тисячолітню державницьку традицію, власна державність для українського суспільства нова і незвична. Це важливо пам'ятати, порівнюючи Україну з Польщею чи Росією. У жодній з цих країн неможлива ситуація, коли щонайменше четверо міністрів (із прем'єром на чолі) не говорять державною мовою (а подеколи дозволяють собі й образливі висловлювання

на її адресу). У жодній з цих країн немає щонайменше чотирьох церков, які претендують на статус національних. Це створює в Україні особливу суспільно-культурну атмосферу, з якою мусила би рахуватися кожна влада. Навіть така, для якої „державне будівництво“ підпорядковане вирішенню власних бізнес-інтересів та особистому збагаченню.

Наразі в українському публічному просторі фатально бракує відповідальної розмови про переосмислення взаємин громадянина, суспільства і держави, що набирає обертів у західному світі. Ідеться про нове визначення ролі і функції держави в контексті сучасних викликів: економічної кризи і кризи пенсійної системи, кризи університету й наростання проблем із міграційною політикою. Повернення держави на авансцену світової політики та конечність відмови від наївної віри у чарівний регулівний ефект ринкової економіки присвячена, зокрема, остання книжка Тоні Джадта „I'll Fares the Land“ (яку ані не перекладали, ані не прорецензували українською).

Зростання ролі держави для Джадта полягає, звісно, не в посиленні міліцейських кордонів, парканів під парламентом, нахабних урядових кортежів і перекритих вулицях. Але в активнішій, адекватнішій і справедливій соціальній і економічній політиці. Таке переосмислення держави можливе тільки за конструктивної участі суспільства, відмови від примітивної логіки персонального виживання коштом спільного блага!

Чи можливе це в Україні? Наразі ми спостерігаємо позірне посилення того, що слідом за Путіним називають „вертикаллю влади“. Держава докладає зусиль, аби громадяни її боялися і чітко розуміли майже кастову відмінність між „упривілейованими“ та „звичайними людьми“. Суспільство відповідає на це, як може. Рівень довіри до державних інститутів (до речі, в більшості європейських країн їх називають „публічними інститутами“) в Україні – один із найнижчих в Європі. За різними міжнародними рейтингами соціально-економічного розвитку, Україна – одна

з найбідніших країн Європи. Водночас, українські олігархи – одні з найбагатших! Суспільство звикає до цинізму влади, але не полишає патерналістичних сподівань. Зокрема і через це в Україні найвищий в Європі відсоток ВВП іде на виплату пенсій й пільг різного роду категоріям населення (про те, що чимала частина цих пільг фіктивна шкода й згадувати).

Суспільство щоразу глибшої нерівності, „прабатьківщина аріїв“, бідна країна багатих олігархів, найбільша держава Європи, „качка при битій дорозі“, що її треба чи то увімкнути, чи то „умикнути“ – це все про Україну.

У Києві над автомобільними дорогами можна часто побачити написи: „Любіть Україну!“. Цей рядок із проскрибованого у післявоєнному СРСР вірша Володимира Сосюри з'явився напередодні Дня Незалежності і на плакатах із зображенням президента Януковича. Заклик Сосюри не спирався на раціональні аргументи. Поет закликав любити красу і „солов'їну мову“ рідної землі, яка дана нам „у зірках“, „у вербах“ і „в кожному серця ударі“. Ризикну висловити припущення, що нині настав час раціоналізації цього закликів (що аж ніяк не тотожне з відомою логікою „дешевої ковбаси“). Маю відчуття, що апатичне невдоволення, яким просто опановане нині суспільство, є прихованою (а інколи й неусвідомленою) мрією про те, аби Україну можна було любити і цінувати за соціальну справедливість, за адекватну освітню і медичну політику, за повагу до прав людини, за толерантність і відкритість. От тільки будь-які присутні реформи не можуть не бути болісними – настільки занедбані практично всі сфери. Й аби здобути суспільну згоду на такі реформи, влада мусить спиратися на підтримку і розуміння громади, а не на страх перед нею.

Андрій Портнов, Київ

Галю, скажи, скільки інтерв'ю ти вже встигла дати як письменниці? Не пам'ятаю точно...

Менше десятка?
Менше! (сміється)

Твоя перша книжка – поетична збірка „Біле благо” – побачила світ, коли тобі було 16. Чи відчула ти після її виходу якісь карколомні зміни? Чи стала ти впізнаваною в колі поетів/літераторів?

Після „Білого блага” я стала впізнаваною в тусовці молодих поетів. Після перемоги в „Гранослові”, ще до видання книжки, що гарне сталося – Віктор Кордун запросив мене в Коктебель, і там я з усіма познайомилася: із Захарченком, Романенком, Бабкіною, з житомирцями всіма... З усіма!

Передмову до „Білого блага” написав уже згаданий тобою Віктор Кордун. Її останнє речення варте того, щоб зацитувати: „У молодого автора ще все попереду, адже Галина Ткачук має тільки шістнадцять років... Та найголовніше, що вона тепер вже поет”.

Ти тоді відчула себе поетом?

Мабуть, так. Я не знаю, що таке бути поетом. А що таке – бути людиною?.. Тут є дві складові: по-перше, це елемент самовизначення, а друге – це вже якийсь ніби титул – з точки зору суспільства...

Ти поет? Ти прозаїк?
Я, оце ж бо, митець!

Твоя „Славка” – недитячі історії про дитину. А от нещодавно видане „Вікно до собаки” – це вже цілком дитяча література. Як ти зважилася на писання дитячих книжок?

Після „Білого блага” в мене була купа ідей... Я по-різному себе пробувала: писала вірші – більш дитячі, менш дитячі; і чула багато відгуків, що мені вдаються тексти для дітей (а я така людина, яка дослухається до того, що кажуть їй інші, бо розумію: ходити треба сильною картою...).

„Вікно до собаки” – це перша спроба дитячої книжки. Мені дуже пощастило, що вона втілилася. Хоч я і не впевнена, що це гарно вийшло. Я ще не знайшла свого прочитання „собаки”. Наразі мені здається, що це не дуже гарний текст. Ми з ним ще не звикли одне до одного...

Я книжку ще не прочитала (сміється). Нам ще треба познайомитися, я хочу її зрозуміти...

Галина Ткачук:

„Я, оце ж бо, митець!”

» Двадцятишестирічну письменницю Галину Ткачук знають насамперед як авторку прозової книжки „Славка” – нею вона, так би мовити, прославилася. Хоч у літературу Галя увійшла значно раніше, як переможниця конкурсу „Гранослов” (тоді юній поетці було лише 16!). Нещодавно вона озвалася двома новими книжками – поетичною „дзеркалкою” „Я та інші красуні/ Ja i inne pięknosci” (переклад польською Анети Камінської, Gramsole, 2011) та дитячою повістю „Вікно до собаки” (Грані-Т, 2011). Не облишити поетичної творчості й стартувати як дитяча письменниця – неабиякий виклик для молодої літераторки, яка, поза тим, сама стала „об'єктом” мистецтва, тобто моделлю для художниці Катерини Косьяненко та фотомисткині Валентини Колеснікової.

...У мене такий тип свідомості, що в ній постійно відбувається якесь сюжетотворення, якісь історії народжуються. Пригадую багато якихось заготовок, сюжетів, і я багато чого записую. Іноді воно розвивається, іноді не розвивається. Коли завершую рукопис і – тим більше – коли виходить друком книжка, я не пам'ятаю все те, що використала. А позаяк його дуже багато і пам'ять не може тримати все, буває навіть таке: перечитую і думаю – опа! Тобто читання – це нове відкриття!

З другого боку, я зрозуміла, що важливі сюжети все одно повертаються. Наприклад, у „Лютому“ є момент, коли герой і Лютий гуляють, а потім у снігу роблять відбитки. Коли я це писала, мені здавалося, що це так класно, оригінально й гарно – те, що я вигадала. Потім, коли я розгрібала завали недописа-

них оповідань попередніх п'яти років, я знайшла оповідання з такою самісінькою деталлю! І як можна було забути, що я це вже писала?..

Супер! Це така чудесна деталь! Чи маєш задуми наступних дитячих книжок?

У Польщі я написала ще одну дитячу книжку. Прозову. Таку, як і передбачалося за проектом – під керівництвом пані Беати Островської. Вона не читає українською, тож я переклала їй сюжет, і вона внесла свої корективи. Стосовно тієї книжки я вже більш впевнена, що вона, мабуть, трохи (ну, про художність не йдеться) професійніша.

Нині в Україні сегмент дитячої книжки, зокрема для дітей до 12 років, – доволі вигідний комерційно...

Знову ж таки в Польщі, спілкуючись

з моєю кураторкою, я зрозуміла, що це насправді професія. Фах дитячого письменника дуже відрізняється від інших літературних „спеціалізацій“. Я була на зустрічі з читачами... Це треба мати окремий талант – спілкуватися з читачами, окремий талант – презентувати книжку. Тому це може бути комерційно вигідна професія, але вона зовсім інша: щоб нормально робити цю роботу, треба багато вкласти і відповідати за результат.

Ти хотіла би заробляти на життя своїми книжками?

Хотіла би! Але за умови: щоб те, що я писала би, мені подобалося.

Проза недитяча, але про дітей – так би я назвала твори, що увійшли до книжки „Славка“. І тут дуже важливий соціальний складник: за Бояркою 1990-х я впізнаю своє рідне місто й дитинство... Маєш намір продовжувати в цьому „жанрі“?

У мене є не тільки задум, а й рукопис – той, що здобув якийсь диплом у „Коронації слова“. Написано від імені дівчинки-підлітка, і воно теж таке – і фантастичне, і соціальне за разом. Але добре, що цей рукопис ще не потрапив у верстку – тобто я ще можу з ним попрацювати. Там є близько двохсот тисяч знаків... Хоча я не впевнена, що писання від імені головної героїні і роблення з цього підліткової книжки вповні втілило весь задум. Я думала переробити її, щоб це було, власне, не від дитини, а більше про дитину. Не дитяча книжка, а книжка про дитинство.

Тобто проблема в нараторі?

Не обов'язково! „Славка“ ж теж – від імені дитини, але вона „доросла“ книжка. Так само і ця.

Якщо дитячих книжок нині в Україні не бракує, то твори про дітей – цілина. Чи не думаєш, що такий жанр – доросла проза про дитину – може стати твоїм „брендом“?

У Польщі я прочитала книжку „Оповідання з вулиці Брока“. Є там передмова про автора. Історія написання книжки така: письменник познайомився з дітьми певної вулиці, і вони разом ці оповідання склали. У цьому настільки вгадується дитяча логіка!.. Письменник пише, що дитина поставила йому якесь запитання, і він довго думав, випив багато кави, пішов перечитав Андерсена, ще ко-

» гось... Тобто, ясно, що він залучає ще якісь претексти, але разом із тим абсолютно керується дитячою логікою. Це мені зараз страшенно цікаво! Зрозуміло, що багато хто намагався займатися співтворчістю з дитиною, і далеко не в усіх виходило. Дорослий – це ж бо завжди дорослий. Він тримає рамку, і хоч би що дитина вигадала, він вставляє це у свою рамку. Але все одно це дуже прикольне.

Тож мій задум рухається в дещо інакшому напрямку, ніж раніше. Я ще думаю, як це втілити.

Галю, ти фаховий філолог і, як мені відомо, хочеш і далі займатися літературознавчими студіями...

Знаєш, я на кожен твір дивлюся трохи прагматично: мені цікаво, як це зроблено. І не власне технічно... Часто я думаю, що треба піднятися на рівень вище – до класифікації, систематизації тощо. Ти просто бачиш: тут така техніка, а тут – така, а тут автор застосовував трошки цього й того... Тобто ти ліпше бачиш „майстерню” – не в примітивному сенсі, а в усіх сенсах. З другого боку, важче з висоти пташиного польоту все це осягнути...

Поговорімо ще про поезію. Заголовок „Я та інші красуні” не зовсім синонімічний назві „Ja i inne pięknosci”. Як ти можеш прокоментувати переклад?

Річ у тім, що мені більше подобається українська назва (усміхається). Я думала, що Анета перекладе „Ja i inne slicznosci”. Але вона якось „серйозніше” до цього поставилася – і розширила коло семантичних навантажень заголовку. „Я та інші красоти (світ)” – так я би ніколи не назвала збірку. І не тому, що я занадто скромна. Мені хотілося, щоби назва була така весела. А „Я та інші красуні” – вона така і весела, і смішна, і стьобна...

Як і „Біле благо”, твоя нова поетична книжка доволі циклічна. Це свідомий намір чи випадковість?

Для мене дуже важливою є композиція, цілісність. Часом вона є навіть домінантою твору. Часом, коли у вірша змістовий задум був один, але композиція підказує інше, я зроблю так, як підказує композиція. Тому що мені здається, що композиція – ніби основа сприйняття. Те, що позбавлене

композиції, я сама сприймаю погано, тож мені здається, що вона мусить бути. У сучасному мистецтві мені багато в чому її бракує...

Я до цього ставлюся з погляду психологічних процесів: якщо погана композиція, то таке враження, ніби хтось узяв мене за руку, біг-біг-біг, а потім раптом зник.

Як автор, ти ніби проводиш читача крізь картинну галерею... Це, як розмова, вона має початок, середину й кінець. Якщо співрозмовника так кинути, це погано впливає навіть на емоційний стан всесвіту.

А ти хотіла би спробувати себе в інших мистецтвах?

Перший проект „Білого блага” був з моїми ілюстраціями. В результаті увійшли тільки деякі з них, та й то не дуже добре зроблені. Перший варіант мав усі колонітиди мої... Та після цього саме малювати в мене не виходило – не було вже такого інтересу.

Інша справа – музика. Мене захоплюють темпоральні мистецтва. Ми ж зробили проект аудіопоезії „Хлопчик / Дівчинка”. Взагалі, найбільше з усіх мистецтв я люблю мистецтво пісні – тому що воно синкретичне. І композиція ж там! І література, і театр, і музика – все в пісні.

Галино, нещодавно ти стала ще й моделлю для художників. Як воно тобі – така роль?

Я дуже вдячна фотохудожниці Валентині Колесніковій з Мінська та київській художниці Катерині Косьяненко за свої портрети на їхніх виставках у Кракові. До речі, суб’єктивно мені навіть здалося, що робота над фотопортретом тривала довше ніж над картиною. Валентина дуже незвично виконала роботу, і тепер я вже чула багато відгуків, що на фотопортреті досить точно схоплено „мою сутність”, а не обличчя. А Катерина – геніальна ідеалістка. Уже багато хто завважив: на її портрети – ідеальна я.

Усе це змушує задуматися над питанням зображення в літературі. Я теж хотіла би робити портрети у доступний мені спосіб.

Галина Ткачук Листопад

» Обертаючись навколо Сонця, Земля представила йому інший бік.

А той, на якому ми, повернула до чорного космосу.

Не в міру жовті дерева дивно бовваніли на тлі неба. Лець що – одразу починало сутеніти. Навіть серед дня, навіть зранку. Туман пожирав усе, руді вогнища пожирали листя і дерлись вгору.

Електрички верещали, поїзди кричали басом, гальма машин нервово повискували. Але коли западала тиша, ставало іще гірше.

Самотній песичок сидів на пагорбі й, поки ще не зовсім смерклося, зосереджено дивився у далечинь, звідки до нього повільно, але впевнено наближалася темна крапка. Крапка виявилася хлопчиком Петриком, якого зазвичай називали ніжно – Петька.

Петька поволі їв сушене гарбузове насіння і на мотузочку тяг за собою поїздочок. Наблизившись до песичка, Петька враз забув їсти насіння, забув навіть сплюнути велику білу лушпайку, яка так і повисла у нього на губі.

– Я – Пес, – сказав песичок.

Петька не одразу збагнув, що йому варто і собі сказати, хто він такий. Натомість він підтяг поїздочок поближче до себе, сів на нього і подивився вгору на сіро-синє тло.

– Я Петро, – сказав згодом Петька, обтрусивши лушпиння з губи та одягу.

Песичок тим часом також задивився вгору.

– Поки ти йшов сюди, – повів мову Пес, – я тут формував свою думку з приводу кількох питань.

Петька перевів пильний погляд на співбесідника.

– Я на хвилину, – вів далі песичок, – помислив собі вересень, потім перейшов до жовтня, спинився на сьогоднішньому дні – й помітив гіркоту.

Петька спершу цілком погодився, але згодом висловив таку думку назустріч песичковій:

– Зате цими днями дуже росте мій молодший брат. Він поки що лише ляля – балакати не може, ходити не може. У жовтні та вересні він ріс тільки вишир, а влітку взагалі був ніби тля.

– Я мушу зазначити, – сказав песичок, – що слабо уявляю собі тлю.

Вона така маленька, що мені щоразу не щастить роздивитися її морду. А як на мене, більшість сенсу стосовно кожної особи зосереджено саме у морді.

— Авжеж, — відповів на те Петро, — але так само і в постаті. Я з вікна навіть крізь туман пізнаю постать тата, який вертається з роботи.

— Це тому, — сказав песичок, — що твій тато повсякчас тягне із собою велосипед.

— Наш велосипед, — розгорнув запропоновану співбесідником тему Петька, — я впізнаю з-поміж десятків інших, хоч він і не має морди.

— Як сказати, — пожвавився Пес. — Як на мене, морди є у кожної машини, навіть у автобусів.

— О, в автобусів — найщивіші мовди, — почувлася думка десь збоку.

Це рябе цуценя зробило спробу долучитися до обговорення.

Товариство уважно перевело свої погляди на рябого, очікуючи, що він висловить іще кілька своїх думок.

— І ще я вважаю, що ми з тобою, Песе, яко собаки не маємо забувати, що, окрім мовди, нас певедусім має цікавити запах тієї чи іншої певсони.

— Так, — погодився песичок, перевівши погляд у далечинь, в якій, втім, уже мало що було видно, — я люблю запахи, бо ж вони — частина моїх днів. Але зараз я замислився про морди і знаходжу в цьому підґрунтя для багатьох нових переживань.

— Я змевз, — сказало цуценя.

— Схоже, відтак ми знову повертаємося до проблеми листопада, — прокоментував поворот розмови песичок.

— Рушаймо ж, щоби продовжити розмову у прогулянці, щоби надати нашим думкам динамізму і щоби цуценя зігралося, — запропонував, ставши з поїздочка, Петька.

— Охоче пвистану на це, — повеселішало цуценя.

Встав зі свого місця і песичок, й компанія рушила. Слово одразу взяло цуценя:

— Швидке стемніння надвові укупі з певеведенням часу свпичиняє в мені, зізнаюся, ствах.

— Особливо, усвідомлюючи, — продовжив песичок, — що це стемніння не просто собі гра світла і темряви й переважання останньої, а лише наслідок того, що земля відвела свій бік, яким ми оце ідемо, від сонячного проміння і підставила його безпосередньо впливу безмежного космосу.

— Я думаю, — втрутився Петька, згадавши про насіння і відсипавши песичку й цуценяті по жмені, — що не лише сонце має промені. У космосі, якому нас оце наразі підставлено, кожне тіло випромінює все, що вважає за доцільне випромінювати. Втім, я не певен, що якби мені було дано обирати, я би зупинився на тому, щоб дозволити всьому цьому промінню бути застосованим відносно моєї особи.

— Так само не певні цього і ми, — погодилися песичок та цуценя, а на їхніх мордах у цей момент яскраво (у світлі великого вогнища, яке вони саме проходили) позначилося те, що вони не лише не певні цього, а й глибоко переконані у протилежному.

За розмовою троє подорожніх не помітили, як дісталася лісу, на вході до якого стояла маленька крамничка старенької пані Звіриненко.

— Ми зайшли до вас, — пояснив мету візиту старенькій пані песичок, коли уся компанія, потривоживши дзвіночок, який висів над дверима, зайшла до торгового залу, — розказати вам свої думки і почути вашу думку.

— Що ж, почнімо, — запропонувала пані Звіриненко, тож троє суб'єктів розумування по черзі ознайомили її з власними позиціями щодо означених вище проблем.

Пані Звіриненко глибоко замислилася і неочікувано довго ніяк не вербалізовувала свого ставлення до почутого. Проте хлопчик і двоє собак із розумінням чекали, поки її думка сформується. А тим часом — розглядали все, що стояло на полицях у ганделику літньої пані.

— Я вважаю, — нарешті мовила вона, — я думаю, що нам із вами треба пройти глибше до лісу. Разом із тим, як мені видається, кожен із нас мусить захопити з собою певний музичний інструмент.

— Моя флюяра завжди зі мною, — одказав песичок, таким чином давши зрозуміти, що пристає на пропозицію Звіриненко.

— Як бачите, моя гітава так само зі мною, — відповіло цуценя, й усі зрозуміли, що величезна чорна безформна сумка, яка теліпалася позаду цуценяти, була самошитим футляром із гітарою всередині.

— У мене є кілька улюблених інструментів, — сказала Звіриненко, коли надійшла її черга стати до слова, — але, виходячи з тих інструментів, які взяли ви, я вважаю, що найвідповіднішим вчинком у цій ситуації було би взяти з собою акордеон, що я наразі й здійснию.

Коли вона нарешті наділа собі на спину величезну чорну коробку з акордеоном, усі погляди звернулися на Петьку, чекаючи, що він, певно, приховує свій інструмент у поїздочку. Але Петька натомість глибоко замислився.

— Що ж, — зауважила старенька пані, — я думаю, у мене є дещо для тебе, маленький Петрику. Саме такий інструмент, на якому ти навчишся грати дуже швидко.

Із цими словами в руках пані з'явилося десять дзвіночків різних розмірів та голосів, зв'язаних однією ниткою.

Після чого Звіриненко сказала:

— Звісно, не хотілося б вас засмучувати, але, схоже, я таки мушу це зробити.

— Давайте, — приготувався Петька.

Двоє інших персонажів теж приготувалися до якоїсь каверзи.

— Передбачається, що за ці дзвіночки, якщо ви хочете забрати їх назовсім, я маю отримати у вас певне бабелъце.

— Аякже, — Петька зрадів, що таки не довелося засмутитися. — Я з приємністю виконаю це правило, тим паче, що не давніше як учора я під час прогулянки випадково знайшов у листі певне бабелъце.

Із цими словами Петька відчепив останній вагон поїздочка, відкрив його дверцята і висипав на долоню Звіриненко кілька монет.

Невдовзі поїзд знову постав у повному складі, а Петька вже випробовував звучання кожного дзвіночка окремо та їх поєднання.

Недовгою вервечкою компанія рушила стежкою до геометричного центру лісу. Втім, цього центру знайти так і не вдалося, що не зупинило їх у прагненні розпалити величезне вогнище.

Ставши довкола нього, всі четверо дали своїм очам відпочити на рудих язиках, на червоному жарі, у самому осередді вогню.

Першим свій інструмент дістало цуценя. Воно сіло на купу приготовлених дров (залишивши, втім, для Звіриненко ще одну купу), заклало ногу за ногу. Гриф

» інструмента задерло так високо, що ні в кого не виникло жодного сумніву в приналежності цуценяти до класичної школи гри на гітарі. Воно брало акорди так, ніби вносило до величезної порожньої зали мармурові статуї та обережно їх ставило:

Медуза,
Афіна,
Орфей,
Ганімед,
Марс,
Лаокоон.

Щоби пуститися в танець, гітара чекала другої партії. Тому свій інструмент оперативного розкохлила Звіриненко. Перезирнувшись, стара пані й цуценя пустилися у скажену мелодію.

Щойно вона почала стихати, вступила флейра. Песичок перепитував, повторював крізь флейру слова інших інструментів і доводив їх до риторичних запитань. А сама флейра дзижчала, як джміль, як вітер об металеву пластину. Раптом згадувала, що вона із дерева. Хрипіла, як душі. Гарчала, як всепереможне добро.

Коли ж усі втомилися і перейшли до стану однієї ноти на дві секунди, почувися Петькові дзвіночки. Усі забули грати, лиш залишаючи дзвіночкам опертя, і чудувалися з Петькових комбінацій.

А ліс за їхніми спинами все чорнів та чорнів, аж почувся голос цуценяти:

– У мене ставшенно змевзла спина, хвіст і талія ззаду.

Всім чотирьом довелося стати спиною до вогню, захищаючись від темряви, на яку відтак були звернені їхні лица та морди, лише тим, що мали у руках.

Дерева обступили вогнище тісно, ніде між їхнім гіллям не горіло жодної зірки.

Не змовляючись, усі четверо почали грати.

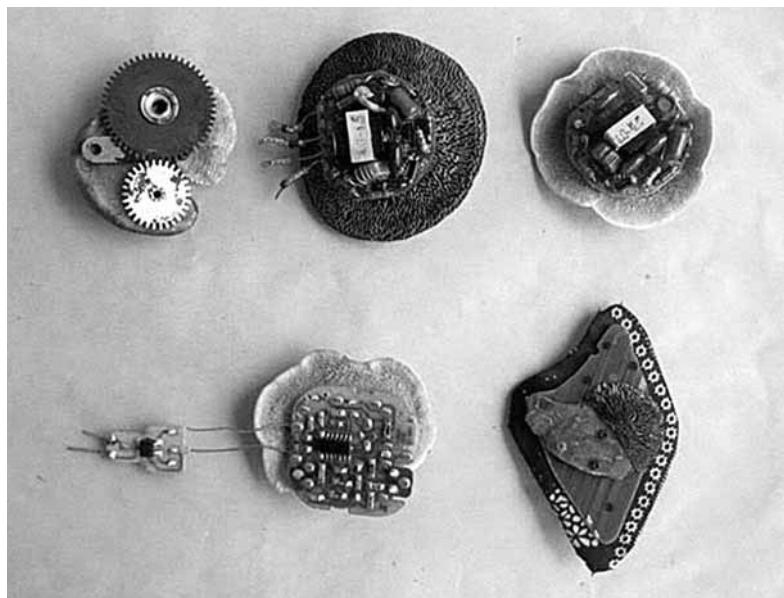
Нове мистецтво рукоділья: від re-cycling до up-cycling

» Здавалось би, секрети наших бабусь давно пішли в минуле – ніхто не має часу плести або вишивати, а ті, хто досі це робить, намагаються займатись рукодільям професійно та продавати власні вироби (недешево). Однак захоплення від споживання „ширпотребу“ магазинного зразка також уже минуло, а тривога від забруднення довкілля зростає, тому різні re-cycling ідеї (повторної переробки сміття, збирання та використання старих речей) набувають дедалі більшої популярності. Наприклад, львівська спільнота взаємодопомоги „Оселя“ просить віддавати їм непотрібні меблі, одяг тощо, з яких безпритульні громадяни можуть щось майструвати та продавати, допомагаючи собі та співфінансуючи свій притулок. Художники ж демонструють, що такі нудні заняття, як роздільний збір та переробка відходів, можна зробити творчими і цікавими.

Найактивнішою репрезентативною мистецькою re-cycling'у в Україні є київська художниця Аліна Копиця. Її зацікавлення повторним використанням матеріалів почалося з колажів, зроблених із клаптиків глянцевого журналі. Тематика цих реалістично виконаних робіт, у яких шматки паперу перетворюються

на мазки фарби, – історично-еротична, починаючи від націоналізму, завершуючи постколоніалізмом. Художниця одягає символічні постації (Венеру Боттічеллі, „україночку“) в атрибуту молодіжних субкультур, натякаючи на баналізацію мистецьких образів у масовій культурі. Ще один з її улюблених мотивів – інопланетяни з руками-щупальцями, які п'ють чай у колажах, потрапляють у якісь побутові сценки на екоторбах чи навіть перетворюються на м'які іграшки, зроблені з поліетиленових пакетів.

Художниця вже кілька років послідовно збирає мотлох і перетворює його на щось естетичне, привертаючи увагу до екологічної тематики – від надмірної експлуатації природних ресурсів до банального засмічення відпочинкових зон. Із зібраного у лісах Боярки сміття вона сплела ленд-арт-об'єкт – павутину; на відкритті „Гоголь-фесту“ у 2010 році за кілька годин творчого прибирання зробила колаж на тему субкультурного натовпу; цього року на фестивалі у Коктебелі створила досить масштабні скульптури – пальму та велику мушлю з упаковок від напоїв. На виставці „Вікна“ (ЦСМ, 2008) у старих віконних рамах були виставлені натюрморти та

інші композиції, створені зі сміття. Викинута побутова річ – віконна рама – стала рамкою для „твору мистецтва“, а матеріалом цього твору – не коштовна „олія“, а поліетилен і фантики від солодощів. Свої реалістичні і при цьому красиві апікації Копиця створює „неестетичними“ повсякденними предметами, які все-таки, якщо вдуматися, впливають на наше почуття прекрасного. Ця гра з „високим“ мистецтвом, виконаним „низькими“ матеріалами, тривала два місяці і в резиденції Kunst-Stoffe, Centre for re-useable Materials, Berlin (2010), наслідком чого стала виставка колоритних утилітарних об'єктів – вішалок, столів, стільців, зроблених художницею. Для такої діяльності потрібні лише терпіння і творча ідея – тоді можна зробити сумку-шахівницю з прозорими кишеньками, шашками слугувати-

муть кришечки від пива. У Берліні художниця дізналася, що те, чим вона займається, відрізняється від повторної переробки ресурсів: „як мені пояснила кураторка, up-cycling відрізняється від re-cycling тим, що після переробки вже не потрібні речі чи навіть просто побутові відходи перетворюються на продукцію вищої якості, ніж були доти“ (добрий приклад – Алініна серія унікальних брошок із того, „що можна знайти в лісі“).

Художниця не замикає свою творчість у професійному мистецькому середовищі і постійно виходить у публічний простір. В акції „Особистий простір“ (2008) авторка подорожувала громадським транспортом Києва, одягнувши довгу сукню із величезним криноліном, буквально відстоюючи право жінки на власний простір, пропагуючи

феміністичні ідеї. Її осінні акції 2009 року були соціально критичними: копіюючи продавців дріб'язку в метро, у рамках перформенсу художниця пропонувала купити порожні білі таблички, на яких можна було написати все, що завгодно; а розігравши пошук роботи художником („виконую акції, інсталяції“) на Обойному ринку в Києві, поруч з іншими людьми, які шукали роботу, написавши на своїх табличках „м'яляр“ чи „прибиральниця“, було продемонстровано можливий варіант використання таких табличок. На грантовому фестивалі „Велика Ідея FEST“ (<http://www.biggggidea.com/efir/248/>) значним кроком щодо пропагування екологічного мислення став цикл акцій „Трояндошиття“, здійснених на різних локаціях у Києві впродовж літа 2009 року. Художниця приносила у багатолюдні місця килимок, пошитий зі шматків червоної матерії, та пропонувала перехожим приєднатися до процесу, показуючи, як шити „троянди“ зі старого одягу та пояснюючи зміст акції. Таким чином, кожна зустріч ставала неповторною подією, приватною та суспільною одночасно, олюднюючи громадський простір та уможливлюючи спілкування незнайомих. Килимок ріс, а люди працювали спільно, безкоштовно, заради задоволення.

Від re-cycling як особистого хобі й одного з жанрів творчості Аліна Копиця еволюціонувала до свідомого up-cycling – створення речей, кращих і цінніших за те, що слугувало їм матеріалом, а отже, таких, що отримують шанс на довше використання, продовжуючи життя планети. Її послідовність на цьому шляху було визнано: влітку 2011 року на грантовому фестивалі „Велика Ідея FEST“ задум Копиці стосовно майстерні з творчої переробки відходів отримав підтримку. Тепер разом із командою друзів у рамках майстерні екодизайну „PEREDELKI“ Аліна проводить майстер-класи, лекції та тренінги у публічних місцях (за логікою „трояндошиття“) та поширює свої ідеї далі, пояснюючи людям, що творча переробка чогось може бути також і способом відпочинку, оригінальним шляхом поєднання приемного з корисним.

Авторський блог <http://alinkaalin-ka.livejournal.com>

Тамара Злобіна, Бухарест

Фото: Михайло Марків

Свій час

» Ця папка на нашому компі називалася „Фото зі світового конгресу українців-2006“. Природно, що я жодного разу туди не зазірала. А оце вирішила зібрати всі фотографії на один диск і відкрила.

І виявила, що там ніякий не конгрес, а ми.

Згадала: на той конгрес приїздив до Києва чоловіків брат, який щойно справив собі нову камеру. І тестував її, бавився, фотографуючи нас на дитячому майданчику. Потім, звичайно, злив ті знімки нам. Але, мабуть, якось без мене, і...

Я ніколи раніше їх не бачила.

І тому – потрапила в інший час.

...У нас ще двоє дітей, трирічна Міленка має круглі щічки і смішні кіски до плечей, а Олекса, малий бешкетник, оманливо схожий на Маленького принца. Замість церкви біля майданчика – зелена трава, багато-багато трави і сонця, і гойдалки інші, і сусідська дівчинка, що випадково втратила в кадр, не переїхала

до іншого району... Цю джинсову панамку донька потім загубила в Криму, а я викинула оту зручну, вже тоді стареньку леопардову сукенку. А взагалі-то я нібито не змінилася. І Славко теж. Ні, правда, зовсім-зовсім...

І взагалі, наш теперішній час навіть і цікавіший. Олекса читає Перельмана і майструє діючих роботів, Міленка відмінниця і красуня, і коса в неї нижче пояса, а це зелене платтячко наступного року, мабуть, Елінка вже носитиме. Сонце світить і росте трава. І ми досі молоді. Звідки ж така ірраціональна, непереможна ностальгія?!

Бо – час.

Бо він за нас апіорі сильніший.

Час. Я впевнена, що взагалі-то він зовсім не те, чим зазвичай здається. Не все з ним так просто і, якщо вивчити глибше його переваги, вади і слабкі місця...

Ось, наприклад. Коли повертаєшся, скажімо, з літературного

фестивалю чи цікавої мандрівки, то з подивом виявляєш: у повсякденному світі майже не минуло часу. За декілька днів нічого особливого не відбулося, на роботі і в родині жодних новин, під будинком так само розкопано траншею, на ліжку валяється той самий светр, і навіть листів не встигло нападати в скриньку. А ти згадуєш день від'їзду як щось страшенно, невимовно далеке... Суто психологічний ефект?

А якщо ні?

Інший приклад: коли ти вже у вересні, ну добре, в листопаді плануєш, де і як провести різдвяні канікули – хіба не очевидно, що цей тиждень буде набагато довшим за місяці, що передують йому в календарі? Бо якщо ні – таке планування просто безглузде.

Час – нерівномірний. Фізично, матеріально, насправді. Він то розтягується, як гумова рукавичка, то зіжмакується у безформну масу; він зупиняється зовсім, щоб потім полетіти з шаленою швидкістю; він з однаковою легкістю може вмістити все або нічого. Коли тобі треба зробити протягом дня сто вісімнадцять справ, то, впоравшись під вечір, ти залазиш під ковдру перед телевизором подивитися якийсь гарний фільм. А коли треба якусь одну – то зранку виявляється, що вже полудень, одразу по обіді чомусь смеркне, а опівночі залишається тільки визнати свою поразку. Перед ним, часом.

Але ж його так само можна і перемогти!

Мене найчастіше запитують – і журналісти, і знайомі, і читачі, – як я встигаю, маючи трьох дітей, ще й (треба ж!) писати книжки. Коли я добра, то не повідомляю, що до того ж працюю, як мінімум, на трьох актуальних роботах, – хай живуть.

Я – то таке. Мені знайомі люди, чия неймовірна працездатність, помножена на фантастичну здібність перебувати водночас у кількох місцях, при тому невимушено тусуючись у мережі, пояснюється тільки одним: вони знайшли ахіллесову п'яту цього клятого часу, розклали його на атоми, перемогли.

Це непросто, але можливо. Я знаю точно.

Залишилося одне – знайти, де в нього та кнопка, що вмикає зворотний хід. Туди, де зеленіша трава, і ми молодші, як не крути.

Бо інакше він усе-таки сильніший.

Яна Дубинянська, Київ

ГОЛОВНИЙ БІЛЬ ДЯТЛА

» От, переживши без особливих заворушень черговий нумерологічний феномен – дату 11.11.11 (ну, бо важко вважати заворушеннями армію охочих пошлюбитися саме в цей день), ми, якщо вірити ворожбитам, астрологам і науковцям, вийшли на фінішну пряму, і вже нічого цікавого, окрім сакраментально-календарного 12.12.12, нас не очікує. Щоправда, поняття „науковці” нині так поживкло, що ворожити й астрологи на цьому тлі виглядають цілком респектабельно. Судіть самі – абсолютну більшість „інформаційних” повідомлень у рубриці „новини науки й технологій” складають „сенсації” на кшталт:

науковці пояснили відсутність головного болю у дятлів;

вчені пояснили, як колібрі вдається вийти сухими з води;

німецькі вчені створили високотехнологічного робота-павука;

вчені стверджують, що самозцілення хворого серця можливе;

вчені з’ясували, від чого пси робляться агресивними;

вчені в тисячу разів збільшили силу штучних м’язів;

вченим вдалося проникнути в сновидіння людей;

вчені виготовляють білок людської крові з рису;

вчені представили план створення автономної і недорогої бази на Місяці;

вчені розгадали таємницю світла в кінці тунелю;

вчені кажуть, що супутник упав десь в Азії;

вчені відкрили схильність до „дідівщини” в птахів;

науковці заявили, що заборона куріння в ресторанах не зменшує кількість курців;

американські науковці винайшли перше безалкогольне віскі;

вчені назвали вік, коли людина починає дурнішати;

британські вчені кажуть, що кожен шостий мобільник в Англії забруднений екскрементами;

вчені пояснили, чому звук шкрябання нігтями по дереву неприємний для слуху;

вчені пропонують шукати інопланетян за ілюмінацією позаземних міст;

науковці переконують, що європейці, які населяли Європу в Кам’яну добу, любили подорожувати;

британські науковці встановили зв’язок між об’ємом мозку і кількістю друзів у Facebook;

корейські науковці збираються відновити популяцію собак;

науковці назвали підвищену сексуальну активність наслідком сказу;

французькі науковці визначили оптимальний розмір статевого члена;

наші науковці створили ліки від стресу й поганої погоди;

британські науковці впродовж року досліджуватимуть стриптиз-клуби;

науковці знайшли користь в комп’ютерних іграх;

психіатри-науковці навчилися передбачати самогубства;

вчені спростували кінець світу в 2012 році.

Це абсолютно випадкова добірка „новин науки” зі збереженням їх стилістики та орфографії, які до

того ж дублюються на багатьох інформаційних платформах. І якщо уявити, що за всім цим флудом стоять не безсовісні ньюзмейкери чи напівбожевільні популяризатори, а ціла армія реальних дослідників з дипломами, дисертаціями та іншими атрибутами справжніх науковців, то доведеться визнати, що жодні магічні дати нам уже не страшні: ми живемо в світі, де закінчився будь-який здоровий глузд і цілком несуттєво, хто є справжнім автором „Кінця історії” – Фукуяма чи Фукусіма, „Маятник Фуко” створив якийсь там Еко, чи навпаки – маятником Еко бавиться загадковий Фуко. На які ще подвиги спроможна цивілізація, котра вже з’ясувала, „чому не болить голова в дятла”, але власну мігрень все ще намагається подолати аспірином? Науковці давно перестали шукати ліки на наші хвороби – куди вигідніше самим створювати віруси, а потім втуляти обов’язкову й кошову вакцинацію, щоб „запобігти епідемії”. А кіноіндустрія тим часом клепає десятиками пропагандистські фільми про те, як неслухняні пацієнти, злегковаживши щепленнями, перетворюються на зомбі.

Свого часу мені трапилося опитування 20 нобелівських лауреатів з різних фундаментальних галузей науки. Серед іншого їх просили навести приклад чогось, що для них є очевидним, але не піддається науковому поясненню. Жоден (!) не згадав про Бога. Отже, церкву від держави нам відділити ніяк не вдається, зате кращі голови людства цілком успішно відокремилися від самої ідеї Бога. І, як бачите, – „розгадали загадку світла в кінці тунелю” і спростували пророцтво майя.

Що ж то за сяйво чистого розуму чекає нас після потроєного числа 12? Невже знову надурять? Але ж „кінець світу” – така чудова комерційна вигадка, що було б шкода ніколи більше на цьому не заробити. Невже ніхто не кинеється вкотре масово скуповувати марлеві пов’язки, ліки, гречку, сіль, сірники, бетоновані бункери? Ніхто не скористається послугами криогенного сервісу? Ніхто не чинитиме групових самогубств, аби вчасно переселитися на комету? Не купуватиме квитки на 121212-й сиквел фільму „Армагедон”?

Гадаю, не все так фатально. Адже на світі стільки кмітливих людей з дипломами і без. Тому цілком імовірно, що найближчим часом буде озвучено ще одне наукове прозріння. Приблизно такого змісту: „Вчені з’ясували, що річний природний цикл складає не дванадцять, а тринадцять місяців”. І відразу за цим інші „вчені” разом із астрологами та ворожбитами під пильним наглядом світової фінансової закуліси проголосять нову дату нового Кінця – 13.13.13. Що ж, це, мабуть, сподобається посполитій більшості. Відтермінування, щоправда, недовге, зате який шопінг можна замутити наостаток! А якщо цей день ще й випаде на п’ятницю...

Маленька галицька туристична ідилія

► Містечко Бучач розташувалося в чи не найбільш насиченій туристичними пам'ятками області – Тернопільській. На українському ринку добре знають однойменну марку коньяку, але можу запевнити, що місто Бучач краще за будь-який коньяк.

Мабуть, це одне з ідеальних, як на Україну, туристичних місць. Ідучи вулицею, тут можна натрапити на співробітника міського самоуправління, який радо покаже, як дістатись основних бучацьких пам'яток, та подзвонить із міськради до знайомої жінки з вимогою, аби взяла мандрівників на ночівлю за мінімальну ціну. Тут збереглося (компактно!) чимало старовинних будівель, із зелених пагорбів над вулицями дзюрчать джерела, а по околицях розкидано села з чудовими занедбаними палацами та храмами.

Окрім уже згаданого коньячного бренду (або, якщо точніше, бренду брендів), Бучач найбільше славиться двома речами: ратушею та Бучацьким мирним договором 1672 року.

Ратуша – красива барокова будівля. Вона не дуже велика, але, завдяки особливостям розташування, виглядає монументально чи не на кожній фотографії. Динамічна скульптура, прикраси, вдалі форми – в ній

є все, чого вимагає око від пізнього бароко, яке іноді чомусь називають „пересиченим“. Унаслідок останніх реставрацій нагорі ратушної башти з'явилася банька-завершення. Мабуть, так правильніше з історичної точки зору, але мені здається, що в радянські часи, „обрізаною“, вона виглядала ефектніше. Біля ратуші, наче для знуцання, поставили пам'ятник Шевченку, в якому порушено всі можливі пропорції людського тіла (і то явно з невміння, а не в концептуальному задумі).

Що ж до Бучацького миру, він став, умовно кажучи, ганьбою України та Польщі. Поляки „відзначилися“ тим, що віддали Поділля й частину Галичини Туреччині. Українці – тим, що проливали заради цього турецького „бліцкригу“ свою кров: козаки гетьмана Дорошенка воювали проти поляків разом із турками, але останні „забули поділитися“ завойованими провінціями зі своїм союзником. Польський уряд був змушений укласти цю угоду, щоб зупинити успішний турецький наступ, але потім Сейм відмовився її затвердити, і війна тривала далі. Попри такі з усіх точок зору (крім турецької) сумнівні результати угоди, у Бучачі й досі росте липа, під якою нібито й було прийнято до-

кумент. На красивому, величному дереві можна прочитати табличку: „400-літня Золота липа, під якою у 1672 році був підписаний Бучацький мир з Туреччиною“.

Замок Бучача давно перебуває фактично в руїнах, але все одно він дуже мальовничий. Звідси відкривається чудовий краєвид на місто. Саме з приводу побудови замку Бучач було вперше згадано в історичних хроніках – 1397 року. 1515 року місто отримало магдебурзьке право.

Сьогоднішнє населення Бучача – близько 12 тисяч, проте виглядає він значно цивілізованіше, ніж більшість українських населених пунктів такого розміру. Бруківка, старовинні будиночки з напівпідвальними магазинчиками, монастир Василян, Покровська, Здвиженська церква та Успенський костел XVIII століття, Миколаївська церква XVII століття, пагорби, джерела – все це створює атмосферу красиву й затишну. Минулого в ній збережено не по-українськи багато, але дуже по-українськи в тому сенсі, що воно романтично і драматично „надкушене“ та надламане. Саме так, щоб створити у гостя мрійливий мандрівний настрій.

Олег Коцарев, Київ

Фото: автор

„...І ми їй повірили“, або Наївні поезії кепського дівчиська

Катя Бабкіна. Гірчиця. Наївні
поезії, Київ, Майстер Книг,
Meridian Czernowitz, 2011.

➤ Красивий україномовний глянець – ось чого, поміж іншого, бракує нашій культурі. Але потенціал – універсальне визначення стосовно багатьох речей на наших теренах – є. Час від часу виникають образи, персонажі, тексти, які так і хочеться назвати артефактами цього сегменту масової культури. Гламурні критикеси, випещені красиві поетки (часто – талановиті), харизматичні публічні інтелектуали, яких хочеться не тільки читати й слухати, але й фотографувати, щоби потім прикнопити знімки над ліжком. І, звісно ж, трапляються підкреслено красиві книжки. Як-от „Гірчиця“ – книжка наївних поезій Катерини Бабкіної, видрукувана на глянцевому папері й ілюстрована модною художницею Грицею Ерде. „Вельми симпатична збірка“, – пише в передмові неперехідно модний, як класика, Юрій Андрухович.

Ми пам'ятаємо попередню книжку Бабкіної „Лілу після тебе“, де на обкладинці дівочі губи цілували вуста мармурової скульптури. Та повість і кілька новел тільки так і читаються – як поезія в прозі, бо сюжети там непіддатні до стислого переказу, натомість образи й емоції – зашкалюють. І як тепер влучніше сказати стосовно нової книжки: „Бабкіна повернулася як поетка“ чи „Бабкіна ніколи не переставала бути поеткою“? Вочевидь, усе ж, друге. Бо обидва видання – це ліричні тексти, у центрі яких – дівчисько, що у великому місті вибудовує власний світ, де знаходять місце сум, помилки і (не)вміння любити.

Маленькі дівчатка нерідко ховаються за маскою дорослої успішної жінки. Тут слабка дівчинка, яка пише наївні поезії, при детальнішому розгляді виявляється лишень авторською маскою (не плутаємо з образом реальної Каті Бабкіної!). Кожен у певні моменти почувається слабким і починає шкодувати себе, такого самотнього, покинутого, маленького, особливо коли не працює опалення, немає води у крані, закінчились цигарки і порожньо в холодильнику. Героїня „Гірчиці“

у такий час пише вірші – і в цих наївних поезіях живе недолюблене дівча, котре хочеться пригорнути, нагодувати, зігріти. Йому ж так болить, цьому дівчаті. І воно так мучиться від того, що у вільний від роботи час крутить світлом і часто робить цьому світові боляче. Світ, утім, не жаліється: він рано чи пізно повертається до авторки, але отримує несвідомо жорстоке „якщо хочеш, приходи: я тебе не люблю“.

„Кепське дівчисько“ не надто довіряється людям. Їй „за двадцять п'ять“, вона вміє виживати у великому місті (і в іншому просторі її уявити складно), щось-таки тут має і значить. І вона часто спить сама – або не спить, і тоді „дзвонить до бога і палить гашиш“. Категорії сну/безсоння у поезіях цієї збірки загалом дуже значущі: „Всі вони сплять. Я їх поіменно знаю [...] Не засне тільки той, хто не має пари“, „і якщо нам випаде бути поруч, або ще заснути в одній кімнаті, наші сні нестримано заговорять про усе те дивне, чим часто снять і попри всі перестороги і знаки нам насниться сон для обох однаковий“, „і з'ясовуються в розмові однакові сні; й іноді сні вигадуються навзаєм“, „І немає спасіння в теплих ліжках, і немає спасіння в вічних сигаретах“, „Але ти не плачеш, і в цьому правда, і ночі твої як порожні глечики“, „Що нам перешкодить разом не бути? Добра ніч мине щодень то швидше“. Сон – це цінність для сучасної людини, особливо у великому місті, бо не так легко вирвати час на відпочинок. Засинати можна самій, можна – з кимось, але: „ми майстри й магістри удосвіді забувань, нас не робить ближчими кожен наступний раз. Розділити безсоння – це допуск за певну грань, розділити ж сон – це лише розділити час“. Екзистенційну самотність складно подолати, навіть формально перебуваючи у парі; а коли героїня одна, то все одно вона взаємодіє з кимось далеким („Привіт, крижинко. Пишу тобі з ліпшого боку світу...“).

Здавалося б, глянець не передбачає болю, лише красу й безтурботність. Але ні: тут допускається самотність і гіркота, якщо вони достатньою мірою естетизовані. Героїня Каті Бабкіної страждає красиво, подібно до персонажів відомих романів Капоте і Льоси. Читач переймається нею, а особливо вразливий може навіть захотіти пережити такі ж яскраві та

сильні емоції. Тут стають у пригоді й деталі: „кислі яблука ранку“, „пахне ожиною і молоком ранковим“, незакохана жінка в синіх мештах і з голубим футляром в руках, „очі схожі на вишні або вино“, думки про нечужу людину, коли „рвуться намиста й браслети“ – це надає

шарму рефлексіям авторки, викликає відчуття присутності. Вона така рідна і знайома нам, ця героїня і її самотність, смуток, невзаємна любов і невміння взаємності. Одним із наслідків впливу глянцю є ще й зміна гендерних ролей: героїня хоче любові, але не прагне когось ошчасливити. Раніше так нарцисично страждати від першої особи дозволялося лише чоловікам.

...А якщо хтось покладе ці ритмічні вірші на музику і запише диск лаунжу для затишних кафешок, для романтичних літніх вечорів і для самотніх осінніх ночей – то це буде так само красиво, як і книжка „Гірчиця“, збірка наївних поезій, яким ми повірили.

Оксана Щур, Київ

„Обережно“ навколо геноцидів

Норман М. Неймарк. Геноциди
Сталіна, Київ, КМ Академія,
2011.

➤ Здавалось би, скільки можна про це писати? І, тим більше, скільки можна читати про цю наболілу, але вже й обридлу багатьом тему? Справді, на темі Голодомору зроблено немало спекуляцій і політичних ігор. Утім, книга Нормана

► Неймарк ставить нові акценти у проблематиці кваліфікування голоду в Україні 1932–33 років. Дослідник вводить проблему у значно ширший контекст, розглядаючи події в Україні поруч з іншими злочинами сталінського режиму. Іншою важливою темою книги є порівняння злочинних дій і мотивів Радянського Союзу Сталіна і Третього Рейху Гітлера, а відтак з'ясування, наскільки коректним є вживання терміну „геноцид“ до реалій СРСР.

Окрім суто наукового аналізу й полеміки, автор торкається злободенного питання – так званого „обережного ходіння навшпиньки навколо питання геноциду“. Неймарк аналізує історію „Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього“ та її сучасного трактування, а також зупиняється на стереотипах щодо радянської дійсності 30-х років, які побутують у західній історичній науці.

Ольга Скороход, Київ

Край світу людських пристрастей у сотні незашторених дзеркал

Марія Матіос. *Армагедон уже відбувся*, Львів, ЛА „Піраміда“, 2011 р.

► Уявити сучасний український літературний процес без книг Марії Матіос практично неможливо. Хвиля, піднята „Солодкою Дарусею“,

щороку накочується на береги цього процесу новими текстами одкровенень та відкриттів. Повесть „Армагедон уже відбувся“, видана цьогогоріч в улюбленій авторкою львівській „Піраміді“, попри інтригуючу та багатозначну назву, обіцяла вразити ще й цікавим непересічним сюжетом, тонким психологізмом, багатою самобутньою мовою, унікальним вмінням фіксувати найтонші нюанси сприйняття і, звичайно ж, густим насиченим життєвим драматизмом, який зазвичай вибудовує Марія Матіос, безповоротно і підступно затягуючи в нього і своїх читачів.

Отож, „Армагедон уже відбувся“ починається парадоксальними словами, за які, власне, також можна обожнювати Матіос-письменницю: „Ну, і що він нам добро зробив, що так нагло перестав жити?!“. Так починається ця повість про долю чоловіка Івана Олексюка, яку ми фіксуємо з моменту його смерті. Тобто лежить чоловік „із погашеною свічкою у складених руках удомовині“, сам у кімнаті на столі навпроти старого „не заштореного безсовісними дітьми“ дзеркала одержної шафи, в той час, як його три сини перевертають хату та городи в пошуку схованих грошей – „чистих золотих і срібних“, та й дивним чином пригадає своє життя з найфатальнішої його миті. Відтоді, коли молодим „стрибком“, тобто бійцем винищувального загону НКВС в іншій хаті – Софії Ткач, також під час обшуку – він довгим щупаком простромив замаскований на стіні лаз, за яким була криївка, що в ній ховалося двоє – хлопець і дівчина. Чи варто додати, що Іван тим щупом несамохіть простромив і молодих людей і „тоненька червона гадючка запетляла згори до його черевика так рухливо, ніби й справді була живою...“. Ця червона гадючка проходить рефреном крізь усю книжку, щораз нагадуючи, через що, власне, страждає головний герой, і водночас підсвідомо відсилаючи читача до гадючки з іншої повісті Марії Матіос – „Москалиці“.

А Іван тим часом живе у рідному селі, яке відгородилось від убійника глухою стіною прихованої ненависті та зневаги. Але, парадоксальна річ, ця начебто тотальна ігноранція зовсім не розповсюджується на сільських жінок, яких у Івана, попри дружину, протягом життя було

чимало, і котрі між ненавистю з одного боку та силою і пристрасстю – з іншого обирали останнє... Але набагато сильніше за людський осуд мучить Івана його власна совість, довгі роки він шукає внутрішнього – хай не виправдання, а простого найелементарнішого пояснення своєму вчинкові – і врешті-решт його знаходить: „хотів жити“... І ця найточніша і найправдивіша формула більше дивує, ніж вражає, бо здається надто вже універсальною.

У ці духовні й душевні пошуки відповіді Марія Матіос давнім знайомим прийомом вписує і реалії сьогодення: сини-рекетири, донька на заробітках в Греції, закриття сільської школи, телевізійні передачі. Без цих неодмінних рис української сучасності село Марії Матіос виглядало б забитим та затурканим, патріархальним і цивілізаційно занедбанним, малокультурним та емоційно диким, така собі застигла картинка десь з середини XIX століття, „де майже кожен до полудня привселюдно молиться, а пополудню так само прилюдно й безсовісно заподіює лихо іншому, мало не одночасно складаючи пучки пальців для „отче нашу“ та втираючи масне чоло

для биття поклонів“. Ця картинка теж відсилає до іншого твору письменниці – „Солодкої Дарусі“, і слова „Іванко солоденький“ підсилюють враження того, що твори „наліт з однієї діжки“. Чи справді в тих селах на такі випадки мають лишень один прикметник на всю Буковину?

Чи можна назвати гепі-ендом закінчення „Армагедону...“, я так

та анотації

і не вирішила. З одного боку, золоті гроші та заощадження Івана пішли на благородну справу – на сільську школу та доньці Світлані, єдиній людині в цілому світі, яка любила Івана, а не дісталися його захланним синам, з іншого – всі три дні Іван так і пролежав самотою у хаті і ніхто йому не запалив бодай одної свічки.

Але тепер, прочитавши „Армагедон уже відбувся“, я можу, як мені здається, вивести класичний рецепт від Марії Матіос не тільки „кулінарних фіглів“, а й писання повістей.

Берете головного героя чи героїню у якусь його чи її не найкращу годину, бажано, вписану в Першу або Другу світову війну чи в не менш мілітаристське повстання, робите цю не найкращу годину межою подією, пов'язаною з убивством, смертю, кров'ю, підступом чи божевіллям, яка кардинально ділить його життя на „до“ і „після“, а потім розписуєте все наступне життя, тобто сторінки повісті рефлексіями, снами, пекучими споминами й асоціаціями, драматичним балансуванням на межі „кат–жертва“, перебиваєте це все час від часу посиланнями на сучасне буття на кшталт „мітингу проти свинячого грипу“ або „чорних пасторів та проповідників на стадіонах замість у храмі слухати“, згадуючи „незлим тихим словом“ чи то президента, чи то прем'єр-міністра, чи то Верховну Раду з її депутатами-зłodіями, а то й і їх усіх разом узятих. Закінчуєте текст метафоричною асоціативною, неймовірно багатою на рефрени фразою „...Бо подеколи я думаю, що в житті на одну людину замкнених дверей таки забагато“. Фразу, заради якої й чекаєш наступних книжок Марії Матіос, бо це завжди унікальний досвід неймовірної подорожі за край світу людських пристрастей, відбитий у сотні незашторених дзеркал...

Марія Микицей,
м. Івано-Франківськ

Жива теорія

Марія Маєрчик. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу, Київ, Критика, 2011.

» Незважаючи на дещо складний для сприйняття формат монографії, не тільки вузькі спеціалісти,

а й кожен, хто хоч трохи цікавиться антропологією, етнографією, семіотикою знайде в цій книжці і якісний огляд історії вивчення української обрядовості, і всебічний аналіз кола тем, пов'язаних із тілом, гендером і соціальним статусом у традиційному українському суспільстві.

Марія Маєрчик
Ритуал і тіло
Структурно-семантичний аналіз
українських обрядів родинного циклу

Обряди переходу (народження, весілля, похорон) та супровідна символіка тілесності, одягу й ритуальної поведінки, набуття та втрата різних соціальних функцій завжди містять багатозначні елементи й потребують витлумачення. Проте застосований Марією Маєрчик структурно-семантичний підхід дозволив не тільки з'ясувати значення тих чи інших обрядових елементів, але і змоделювати їхні функціональні взаємозв'язки.

Тому, хоча багатий ілюстративний і цитатний фонд монографії належить переважно до XIX – п.п. XX сторіч, авторка зазирає, продовжуючи логіку своїх моделей, і до палеоліту, і до сьогодення. Звісно, не всі запропоновані паралелі та інтерпретації викликають згоду, а деякі можуть здатись узагалі натягнутими, тим не менше, книжка дійсно проковує читачів на критичну думку та власні побудови.

І, зрештою, на тлі усталеної традиції антитеоретичності в українському народознавстві, яке ніби не бажає переростати з опису в аналіз, „Ритуал і тіло“ – гідна спроба системного підходу до накопиченого досі матеріалу родинної обрядовості.

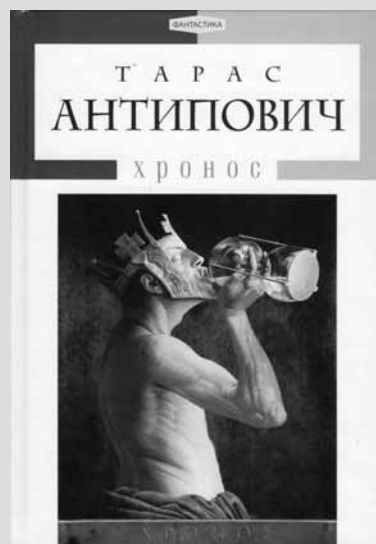
Павло Кравчук, Київ

Хроніки Антиповича

Тарас Антипович. Хронос, Київ, А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011.

» Ми їмо, спимо, витрачаємо час на дорогу, пустопорожні розмови й переживання. Більшість нашого життя йде на підтримку життєздатності, підготовку до нетривалих періодів активності, яка сама не гарантує жодних приємних для нас результатів. Не надто оптимістично, еге ж? Скільки разів вам спадало на думку, що час наче зазмер? А скільки разів хотілося продовжити добу? Скільки би можна було встигнути, якби тільки не спати! Але тоді, коли видається, що часу маємо вдосталь, можна безкінечно дивитись, як іде дощ, переглядати, що пишуть в інтернеті, гратися в іграшки... Ми уникаємо прийняття рішень, невідворотних і неприємних зустрічей, відтягуємо час, намагаємося його згаяти, вбити.

Із серйозністю керролівського персонажа до цього питання підійшов Тарас Антипович. Його роман „Хронос“, що вийшов цього року серед „дорослих“ книг видавництва „А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА“, по суті, присвячено уречевленню кількох популярних метафор, пов'язаних із часом.

Анотований як футурологічний роман з ефектним сюжетом, „Хронос“ видається мені розгорнутою генеративною новелою, коли за основу береться і потім (в ідеалі, безкінечно) обігрується одна вихідна теза – винахід, історію якого обіцяє повідати автор. Він так і починає свій твір, у класичний для »

нашої новелістики спосіб: у селі сталася новина.

А далі на нас чекає „нарізка“ мікросюжетів – розділів, схожих на записи у щоденнику, пости в блозі... на хроніку або літопис.

Від самого народження ми знаходимось у складних, проте невідворотних стосунках із часом. Неймовірний винахід професора Койфмана дозволяє маніпулювати – і часом, і невідворотністю. Наче в комп'ютерній грі з уведеним таємним паролем, персонажі кожного розділу стикаються з дією приладів, які провадять переливання часу із одних тіл ув інші. Опинитись нагорі, не підім'явши під себе інших, неможливо. Ескалація застосування пекельних машинок призводить до появи мутантів, тим часом владці мають надію скористатися ситуацією, яку не в змозі контролювати.

Сам літописець залишається анонімним – він ніби Бог, знає про почуття й переживання персонажів, здатен проникнути в найменшу шпарину і потому подати небачений досі ракурс. Однак змальована автором картина не видається мені футурологічною.

Адже світ майбутнього, змальований Тарасом Антиповичем на початку роману, нічим не відрізняється від світу теперішнього. Це умовні „наші дні“ після Другої світової. Від точки біфуркації, закладеної на перших сторінках, розгортаються мутації цього світу, такі самі (я вірю в це настільки ж, наскільки вірю авторіві), які могли би нас спіткати завтра чи наступного року, чи могли трапитись у 90-і або в 70-і. Ослаблення моралі, що відбувається після винаходу, призводить до надзвичайно швидкої (і болісної) не тільки етичної, а й фізіологічної трансгресії людства.

І це все було б можливим, якби можливим був сам винахід, обґрунтування якого надто умовне, щоби назвати цю фантастику науковою. Це радше соціальна фантастика в дусі Свіфта, де знайомий нам світ проходить випробування іншою системою координат. Коли Станіслав Лем запускає на Землю майбутнього космонавта з „наших днів“, він буде цілісну систему соціуму, що теж мутувала під дією кількох ключових для неї винаходів. Тарас Антипович, здається, навпаки, кидає бомбу з часовим механізмом у знайомий нам світ, а потім показує, що могло би статись. Так кожен

розділ можна було б резюмувати умовним твердженням „а якби...“, в засновку якого можна було би знайти запропоновану аксіому.

Все це – і умовна недостатня фантастичність, і умовність самого сюжету, і приблизність жанрової форми – спонукає не довіряти анотаціям.

Адже перед нами жваво й вигладливо написаний текст, що оповідає давно знайому історію „кінця часів“. Для подібних творів ступінь впізнаваності саме й пропорційний ступеню отриманої читачем утіхи. А пряма ця пропорція чи обернена – залежить винятково від смаку. Попри глобальну географію, окреслену іменами: Фред, Торн, Максимільян, Базиль etc., це роман український. І в умовах сьогодення ця українськість стає виразною: країна, на чолі якої перебуває безжалюдно корумпована і безмірно віддалена від рядового населення група байдужих і нарцисичних можновладців, спокушає нас проектувати світ роману на той, що нас із романом оточує. І, попри невтішні прогнози, твір закінчується добре – якщо подібну проекцію і передбачав Тарас Антипович, він вірить, що все закінчиться добре, хоч, певно, і не зовсім уявляє, як.

І якщо відволіктись від усієї цієї (моєї) хроно-логічної маячні, можна побачити, як у нелепних відблисках коло багаття хтось розповідає нам притчу про випробування, через які проходимо. Саме наше життя є цим загадковим випробуванням. І безперечно, з чужого випробування украсти не можна. Час, як і сміх, може бути краденим тільки тоді, коли красти його в себе. Ми повинні пройти через сон і їжу, через пустопорожні розмови і короточасну активність, аби, можливо, віднайти себе. Герої притчі Антиповича вибирають у кожному розділі, чи залишитись при своїх випробуваннях, чи відкласти їх на невизначений (а відтак – позичений) час. Автор дає своїм персонажам другий шанс – тим-то він і не антиутопіст (не утопіст у принципі), і не футуролог. Своїм персонажам він дарує диво. Чи подарує хтось таке диво нам, невідомо.

Коли захворів батько, я дуже переживав. Мені здавалося, була б у мене можливість – віддав би своє життя, аби з ним усе було добре. Чи погодився б він сам на це?

Думаю, ніколи. Але якби під рукою у мене був прилад Антиповича, думаю, я не встиг би його запитати.

Микола Леонович, Київ

Сигнали з субмарини

Юрко Іздрик. *Underword*. Альбом, Харків, Клуб сімейного дозвілля, 2011.

Чергова книжка Іздрика відкриє нові виміри існування його фанам і дасть удосталь причин зубоскалити недобррозичливцям.

Кажуть, що мозок Леніна по його смерті розшарували у горизонтальній проекції на тоненькі плівки, кожну з яких помістили на окрему скляну пластину – вони зберігаються тепер у якомусь московському дослідному інституті. Книжка-альбом Іздрика „Underword“ на своїх 150 з гачком сторінках пропонує авторозтин свідомості одного з найцікавіших митців нашої сучасності. Небезпеки тут очевидні: заглянути комусь у роз-

панаханий мозок – лячно, а надто, якщо це жива людина, головний орган якої продовжує пульсувати у нас на очах. Іздрик майже добився омріяного сюрреалістами автоматичного письма, хоча у його випадку я б краще назвав те письмо органічним: відбитки його свідомого/напівсвідомого/несвідомого (бо ж underword) відбиваються на різноманітних носіях, ледве встигаючи набувати форми. У книжці буквально видно, як точиться боротьба між візуальними та словесними образами різних типів за кожен квадратний сантиметр

та анотації

паперу; можемо не сумніватися – це поки що найбільш досконалий зліпок/знімок авторського „я“ Іздрика. Судження про книжку, вочевидь, різнитимуться полярно, але кому цікаво, той може, розгорнувши її, помандрувати всередину його особи й на власні очі побачити, як випрочуються на світло цікаві думки, гронами відбруньковуються дивовижні образи та розквітають сузір'я комплексів. Божевільно жовта субмарина Іздрика (бо завдяки грі шрифтів на обкладинці можемо читати і *underworld*) нікуди не пливе, лігши на дно й запаливши вогні метафор, вона передає нам сигнали з самої межі між словом та його виворотом – мовчанням.

Українські митці продовжують страждати. На усіх своїх 59 зображеннях усередині книжки (бо фотоперсона автора є основою переважної більшості колажів) Іздрик страждає – він скорчений, знерухомлений скотчем, заллятий кров'ю, не усміхається. Єдина повторювана дія – він курить. Не думаю, що автор хотів, аби це МИ бачили, як він страждає. Ця книжка є каталогом ЙОГО улюблених речей, станів, візій та висловів. Тобто Іздрик на її сторінках страждає для себе. Він вдвляється у власну маргінальність, незапобованість, невиключеність у процес постійного виробництва товарів та сенсів і отримує від цього споглядання власний, відкритий ним самим, тип задоволення. Це насправді те, що йому треба – спокій („я прошу лиш тиші“) і можливість бути із собою. Нам пощастило підглянути за його світом на сторінках, але його це не турбує. Десь так легенько перебігає авторське занепокоєння, що його читатимуть („психологи пояснять проблему якимись псевдонауковими теоріями“ – бачите, автор поспішає затаврувати нахаб отим псевдо), проте загалом Іздрикові на все те начхати. Крім візуалізацій Іздрика, у книжці ще кілька напівголих чи й голих дівчат, тричі Семенчук у ролі учня і один раз – Андрухович у ролі ще одного автора у цій галактиці. Іздрикоцентричний світ з його дитинством, друзями, драматизмом, адресами та паролями (так називаються розділи книжки-альбому); проте з усім цим погоджуєшся: адже у кожного з нас, усередині нас самих, теж не менш як 59 парсун.

У поезіях, котрі розкидані книжкою, абсолютно губиться межа

поміж ліричним висловом і пародією на нього. Одрокровень небагато (у цьому сенсі прозові епізоди більш плідні), проте вони є, хоч і загорнуті в таку реггі-лексику, що далеко не всі дозволять собі це читати, а багато хто кине, звизаючи огидним. Саме вміщені тут вірші здатні найбільш вразити незахищені, сповнені романтичними уявленнями серця – адже до поезії ми ставимося найбільш трепетно. Іздрик так не ставиться; він трохи блазнює, пишучи оте своє „і Джонні Деп їм, і Джонні Деп“, але йому справді все одно, кого ці та подібні рядки роздратують, а кого ні. Такий собі поставангард: автор уже не хоче кардинально перебудовувати світ; ці вірші в його уяві, думаю, мали би вразити хіба людей з минулого сторіччя.

Час від часу Іздрик протестує. Речей, які заважають йому спокійно існувати, багато: провайдери, кока-кола, інтернет загалом і Google зокрема. Однак це, знову ж, такий розслаблений, заспокоєний протест, що хіба треба якоїсь армії адептів, які змогли б написати на своїх знаменах „зух вам, а не перемога“ і так перетворити словом Іздрика ближчі й дальші всесвіти. Сам автор того не прагне, він просто пливе при самому дні реальності, розглядаючи зблизька глибинних істот та дрібний пісок екзистенції.

Отже, впродовж усієї своєї книги Іздрик міркує про людське існування – більш ехидно і менш вдало у поезіях, глибше та ліричніше у прозі. Загалом міркування його не вельми втішні, але звинуватити автора у безпросвітному песимізмі не випадає. Тепло і надію випромінюють в Іздрика дівчата й жінки, що зненацька, парами, стрибком чи на автомобільчиках вриваються у його життя. Ці динамічні спроби порушити рівновагу автору приємні. Проте вони й непокоять: феміні куди ближчі до ворожого світу агресивної технології, до всіх цих механізмів, гаджетів, дівайсів, котрих Іздрик романтично остерігається. Позірно ліричний персонаж домінує, захоплюючи своїм відлюдницьким шармом „бергамотових дівчаток“ і безапеляційно тавруючи „тупих дуреп“ та „жінцін, запутавшихся в собственних ізвілінах“, але загалом намагається тримати дистанцію від фемінного, адже „ніжність виснажує гірше за пристрасть“. Приступи мізогії трапляються,

загострюючись до сливе маланюківських інвектив, проте Іздрик при цьому певен у специфічній невразливості жіночого полюсу існування: жінка класу „земля – вода – повітря“ насправді ніколи не розіб'ється. У спробі зрозуміти цей парадокс, як і всю Іздрикову систему координат, пошукати разом із автором оптимальну відстань перебування істоти мислячої від світу довкола та інших істот у ньому, якраз і полягає головна інтрига та справжній зміст послань *from underworld*(l)d. Утім, навіть якщо нам бракне довіри до його одкровень й ми відкидатимемо їх як тривіальні чи несуттєві, мусимо визнати, що розтин власної свідомості такого ступеня складності не здатен зараз зробити жоден інший письменник поруч нас.

Ростислав Семків, Київ

Каша в голові

Іцек Ерліхсон. Смакування раю.
З польської переклав Андрій Бондар, Київ: Темпора, 2011.

➤ „Смакування раю“ – це біографічна історія польського єврея з містечка Вежбнік, що в Келецькому воєводстві. Перед нами постає не художній твір, а неприкрашені замальовки з життя у Радянському Союзі в часи Другої світової війни.

Молодий хлопець Іцек має у голові справжню кашу: йому видається, що за російським кордоном починається справжній рай. Він щиро вірить розповідям про те, що у Росії всі люди рівні, що там немає тюрем, а злочинців перевчають у спеціаль-

та анотації

» них школах, звідки вони виходять вихованими і чесними. Однак, перепливши 1939 року Сян, юнак стикається із зовсім іншою реальністю, йому доводиться познайомитися з радянським меню.

Спійманий на вулиці без документів, Іцек Ерліхсон потрапляє у львівську тюрму „Бригідки“. Там із гуртом біженців-євреїв він вперше „смакує“ тюремний суп, себто пересолену рідину із картоплею й кашею. Його жорстоко б'ють і звинувачують у шпигунстві. А далі тягнеться потяг на схід: шість днів без води, тільки хліб і солена сушена риба. Табірна „дієта“ у Катині та Старобільську, котра включає кавоподібну, на чорно фарбовану воду та 600 грамів хліба на сніданок і суп із кількома жменями вареної каші на обід. Далі втеча, коли вдається пожитися тільки смолою і чорнищами у катинському лісі, де автор стає свідком масових розстрілів і поховань у неглибоких ровах. А потім знову арешт і через Херсон мандрівка на Колиму, де однією мискою каші годуються десять чоловіків. Їдять без ложок, хутко хапаючи руками в'язке місиво. І весь час каша у голові, голод не дозволяє думати ні про що, крім їжі.

Після укладення угоди між Сікорським і Сталіним автора випускають на волю, і він одразу ж у вагоні-ресторані трансибірського поїзда вирішує потішити шлунок масним капусняком і давно не їденим м'ясом. Та по кількох днях своїх мандрів Іцек відчуває, що радянська свобода смакує не краще за табори: його гроші закінчуються, базари на зупинках поїзда виглядають убого, та ще й звідусюди спалахують вогники антисемітизму. Автор бачить, як з потяга викидають єврея-інваліда. Хоча формальних утисків і нема, євреї не мають змоги вступити до польської армії, а для осіб без радянського громадянства, котрі не пішли до війська, існує тільки одна дорога – в колгосп. Годують там теж жахливо, а от норми виробітку аж ніяк не малі. Іцек щиро дивується, як то люди, зокрема жінки, при такому злиденному раціоні ще не падають з ніг, аж згодом він помічає, що у колгоспах усі крадуть і, відповідно, мають змогу обміняти товари на додаткову їжу. Іцек не хоче красти, він просто втікає.

Йому починають подобатися мандри радянськими просторами, знайомства зі східними на-

родами СРСР. Тимчасово осівши у Казахстані, він знайомиться зі своєю майбутньою дружиною, єврейською переселенкою із Рівного. А після проведеного потай весілля під хупою і акту державної реєстрації шлюбу, який, на відміну від релігійної церемонії, не мав „ні вигляду, ні смаку“ і „нагадував пісний російський хліб“, подружжя влаштовується на роботу конвоїрами і має змогу подорожувати разом, транспортуючи різні товари. Довсід супроводжування бочок із горілкою якнайкраще ілюструє радянські реалії. На кожному кроці потрібно відливати горілки і давати хабара, щоби ставав можливим подальший рух, і врешті у пункті призначення залишається майже сама вода. А коли привозиш раптом нерозведений товар, то комірник його не хоче приймати і вимагає й собі зо кілька відеречь трунку.

Втім „бочка дьогтю“, яку доводилося скуштувати протягом війни у радянському „раю“, все ж таки не була смертельною дозою. Коли Червона Армія „визволила“ території довоєнної Польщі, між людей почали ширитися чутки про повсюдне винищення євреїв Третього Рейху. Книга завершується картиною повернення Іцека до його рідного Вежбіка, у якому не залишилося єврейських родин. Нові мешканці зайняли будинок його батьків, їли із їхнього посуду. Уся авторова родина загинула, а він відбувся, либонь, лише відразу до перловки, яку ми бачимо на обкладинці. Власне, нерідко нащадки табірників навіть через покоління ще не вживають у їжу деяких круп.

Альбіна Позднякова, Львів

Жертви радянських солдат

Габі Кьопп. Навіщо я народилася дівчинкою? Сексуальні „подви́ги“ радянських визволителів / пер. з нім. Юлії Горбач, Київ, Гамазин, (серія „Нетабачна історія“), 2011.

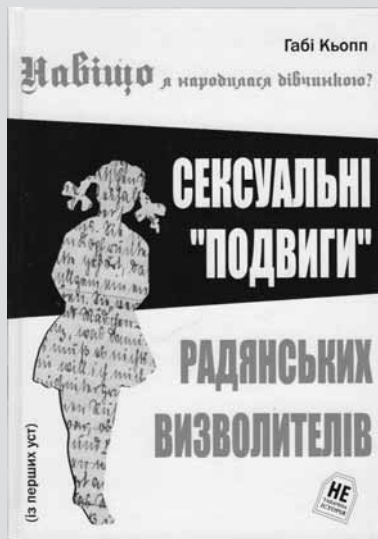
» Про Другу світову війну та звірства нацистів на окупованих територіях існує багато документальних та художніх творів.

Але сьогодні, коли світ засудив не тільки Гітлера, але і Сталіна, коли ми знаємо, хто насправді розв'язав ту війну і якою ціною далася пере-

мога в ній, настав час для об'єктивного розслідування.

Перед вами спогади німкені, яка у віці 15 років стала жертвою сексуального насильства радянських солдат. Проблема сексуального насильства у війнах не нова – жінки завжди були одним із улюблених трофеїв переможців. Не стала виключенням і окупація Німеччини радянською армією. За висновками дослідників, близько 2 мільйонів німкенів різного віку зґвалтовано визволителями, і більшість із них піддавалися насильству неодноразово. Проте жінки неохоче діляться подібними спогадами, та й порушення цих тем ще зовсім недавно сприймалося як спроба обілити нацизм.

Тим більшої поваги заслуговує мужність Габі Кьопп, яка не побоялася сказати слово правди.

Зі сторінок її спогадів ми бачимо війну в усьому її страхітті – пограбування, вбивства, гвалт, моральні та фізичні знущання з мирного населення: жінок, дітей, старих та хворих.

Сьогодні, коли кіно та література активно романтизують насильство та війни, правда про Другу світову потрібна нам, як ніколи.

Союзників в Україні немає ні на Заході, ні на Сході. А це означає, що розраховувати на чийсь допомогу Україні не варто. Саме в такому непевному становищі вона вступає в неспокійний період економічних, соціальних та воєнно-політичних потрясінь, який не гарантує комфортного життя жодному куточку земної кулі.

Михайло Самусь